

Коропська центральна районна бібліотека

Валентина Михайленко

Короп

Популярні нариси

Чернігів
Видавництво «Ранок»
2009

УДК 82-94 (477.51)
ББК 63.3 (4Укр-4 Чер-Кор)
М69

Михайленко, В.

М 69 Короп: Популярні нариси/В. Михайленко. – Чернігів: ПКФ "Ранок", 2009. – 104 с.

ISBN 966-8185-39-0

Автор виносить щирю вдячність за фінансову підтримку видання книги: директору ТОВ «Газбудсервіс», голові районної партійної організації «ВО»Батьківщина», керівнику фракції БЮТ у районній раді Миколі Іллічу Миснику.

Книга популярних нарисів члена Національної спілки журналістів України та Національної спілки краєзнавців Валентини Михайленко присвячується минулому рідного містечка, в якій автор – бібліотечний працівник за фахом – поставила за мету зосередити під однією обкладинкою якнайбільше публікацій, що стосуються історії Коропа.

Розрахована на учнів, студентів, широкий читацький загал.

ISBN 966-8185-39-0

**УДК 82-94 (477.51)
ББК 63.3 (4Укр-4 Чер-Кор)**

© В.М. Михайленко, 2009

Від автора

Історію стільки разів переписували, стільки разів зміщували її акценти, що, приступивши до цієї праці, я довго вирішувала – яким шляхом піти? Адже над минувиною завжди тяжіла політика, і різні джерела часто трактують одні й ті ж її події зовсім протилежно. Тому, відкинувши політичне забарвлення, намагалась бути безсторонньою у викладі подій, подавати різні точки зору на них, дозволяючи собі лише зрідка невеликий коментар, полишаючи висновки вдумливого читачеві...

Не вважаю зібраний матеріал вичерпним, швидше навпаки – це лише начерк минулого Коропа, та хочеться сподіватись, що він стане у нагоді не одній людині, а в когось, можливо, розбудить інтерес до подальшого пошуку. Я ж щиро дякую всім, хто допомагав мені в цій роботі, а саме: директору Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім.В.Г.Короленка Петру Васильовичу Грищенку, його заступнику з науково-методичної роботи Любові Василівні Феофіловій; працівникам краєзнавчого відділу та відділу МБА обласної бібліотеки; працівникам Коропського історико-археологічного музею; екскурсоводу меморіального музею М. І. Кибальчича Олені Леонідівні Москотиній; працівникам Коропської центральної бібліотеки; благочинному парафій Коропського церковного округу Миколі Зіновійовичу Путрі; мешканцям Коропа – Ніні Миколаївні Тарасенко, Леоніду Васильовичу Тетьорнику, Василю Митрофановичу Макієнку, Михайлу Федоровичу Журавлю (нині покійному), Люмилі Олексіївні Кожедуб, Лідії Іванівні Лобановій, Володимирі Івановичу Михайленку, а також усім авторам, чиї матеріали використані в цій роботі.

Короп – історичне місто

1. Погляд у глибину століть

Короп розташований у північно-східній частині Чернігівщини, на лівобережжі Десни, за кілька кілометрів від неї. Нині – це селище міського типу, яке загубилося на карті України маленькою крапкою. Та у XVII – XVIII століттях воно було для тих часів великим містом і відіграло значну роль в українській козацькій державі.

Наприкінці липня 2001 року Кабінет Міністрів затвердив список історичних місць України. В урядовому списку значиться 14 історичних місць Чернігівщини, а саме – міста і селища міського типу: Чернігів, Батурин, Борзна, Ічня, Козелець, Любеч, Ніжин, Новгород-Сіверський, Остер, Прилуки, Сосниця, Седнів, Срібне. Серед них із гордістю знаходимо і наш Короп, що має давню і славу історію.

Поселення людини у нашому краї сягають тисячоліть. На околицях Коропа виявлено стоянку і поселення періоду мезоліту-бронзи – (8-2 тис. до н.е.), поселення неоліту (5 тис. до н.е.), бронзи (2 тис. до н.е.), слов'янське поселення (3-5 ст.), поселення періоду Київської Русі (10-13 ст.).

На жаль, історичні джерела не містять достеменних відомостей про час заснування Коропа. Енциклопедичний довідник „Чернігівщина” (К., 1990) про наше містечко подає наступні відомості : „У середині XVI ст. у Коропі налічувалось 100 дворів. У кінці XVI – на початку XVII ст. одержав назву Короп”. „Українська Радянська Енциклопедія”, т. 5 (К., 1980) зазначає: „Короп – селище міського типу. Вперше згадується в літопису 1153 року під назвою Хоробор”.

Більш давні джерела наводять теж різні дані. „Энциклопедический словарь” 1895 року (т. XVI) подає наступне: „Первое известие о нынешнем Коропе встречается в универсале гетмана Остряницы, 1638 г.” В „Географическо-статистическом словаре Российской империи”, т. 2 (1865 р.) читаємо: „Некоторые исследователи принимают Короп за древний город Хоробор, находившийся с половины XII до половины XIII века в числе годов Новгород-Северского удела”.

Про розташування Коропа О.Лазаревський в „Описании старой Малороссии. Т. 2 Полк Нежинский” пише: „Короп находится на большом тракте, который шел из Батурина, через Короп за Десну”.

Збереглася легенда, що пов'язує назву міста з рибою коропом. Давня легенда розповідає, що колись їхав полем запорозький козак і побачив невеликий татарський загін, який гнав у неволю селян-українців. Вступив витязь у бій з людоловами, всіх їх порубав та визволив полонених. Після праведного поєдинку вирушив козак змити кров із своєї шаблі у ручаї, що протікав неподалік. А коли вийняв її з води, то на вістрі побачив коропа. Вдячні полонені заснували поселення на місці свого визволення й назвали його Коропом.

Інший варіант цієї легенди також говорить про запорозького козака, який прискакав на баскому коні з гетьманської столиці Батурина та й зупинився на березі Десни. До протилежного берега – рукою подати, але там походжають чванькуваті польські жовніри. Ріка стала межею двох світів: волелюбного українського козацтва та пихатої шляхти. Козак зіскакує з коня, підходить до річки і, розмахнувшись з усієї сили, люто б'є по воді шаблоюкою. Але що це? Шабля стала набагато важчою і виблискує під променями сонця нанизаною на неї рибою. Кращого місця для сторожового козацького поста не знайти. А вже зі сторожового поста Короп став чималим містом (Микола Зайченко „Деснянська Правда”, 1945, 3 липня).

Деякі історики відносять Короп до дотатарських поселень. За твердженням М.Надеждіна та М.Погодіна, він згадується в літопису під назвою Хоробор під роками 1153 (Святослав Ольгович скупався з Ізяславом Давидовичем „у Хоробря”) та 1159. Здогад спирається на те, що теперішній Короп лежить на шляху, яким втікала від ворогів жінка Ізяслава в 1159 році з Переяслава на Гомель („Из Переяслава еха на Городок, да на Хоробор, да на Ропеск”). До речі, в Райгородку (поблизу Коропа), за давніми переказами, рятувалась від ворогів якась чи то цариця, чи то княгиня. А Райгородок у давнину називався Городком. І можливо, той переказ – відголосок історичних подій XII ст. – є ще одним доказом того, що Хоробор дійсно знаходився на місці Коропа.

На думку О.Лазаревського, цей здогад підтверджується переказом, записаним у родословній князів Глинських, про те, як князь Вітовт у 1399 році, розбитий татарами на річці Ворсклі, заблукав у степах і попросив князя Івана Глинського привести його (Вітовта) до литовської України: „к городу его Хороблю, да к волостям: Макотину, да к Сохачеву, да к Верху, да к Оболоню”. За це ж говорить ще один документ: „В летописях наших с половины XII и до половины XIII ст. в числе городов Черниговских Новгород-Северского удела встречается Хоробор или Хоробр. Позднее, по XVI в., он значится в числе волостей Северских, закрепленных за Москвою договором Иоанна III с великим князем литовским Александром. Этот самый Хоробор признается нашими исследователями за нынешний Короп, в течении времени сократившийся в выговоре” (из книги „Городские поселения в Российской империи”. Т. 5. Спб, 1965). Інші вчені не згоджуються з цією гіпотезою (Короп – Хоробор).

Має свою точку зору на це питання і наш місцевий краєзнавець, який протягом усього свого свідомого життя займається практичною археологією та історичним пошуком, Василь Єлисейович Куриленко. Його подвижницька праця заслуговує глибокої пошани. Народився Куриленко в селі Курилівці, біля всесвітньовідомої стоянки первісної людини – Мезина, у 1930 році. У Ленінграді закінчив художній ВУЗ. За спеціальністю мистецтвознавець, художник, а за покликанням – археолог, краєзнавець. Доля поклала на нього величну місію – займатися наукою в рідному селі. Геологічний пошук доісторичних епох, пошук могильників прадавніх племен і давніх поселень (в тому числі і міста Хоробора), вивчення культур різних епох, заняття історичною географією... Діапазон пошуків – епоха палеоліту і форсування Десни в районі Мезина військами Карла XII і гетьмана Мазепи. Походи, розкопки з гуртківцями і однопумцями, вивчення і опис матеріалів, спілкування з відомими вченими, статті в наукових виданнях, в тому числі і зарубіжних, участь у наукових конференціях в Україні, Росії, Польщі – повсякденне життя Василя Єлисейовича протягом кількох десятків років. Як результат цього – відкриття Мезинського археологічного музею, його дітища. Наступним кроком було відкриття „Малого музею” (археологічного) в павільйоні меморіального музею М.І.Кибальчича в Коропі. Коропський історико-археологічний музей створений за безпосередньою Куриленковою участю та консультативною допомогою, і повністю на його ж матеріалах (в частині археології). Багато знахідок Василя Єлисейовича ще не вивчені, не описані, багато лежить не надрукованих матеріалів.

В.С.Куриленко, виходячи з власних досліджень, вважає, що на наших землях, між Оболонням і Коропом, на Десні, жили мисливці на мамонтів десь двадцять тисячоліть тому. (За це ж говорять знахідки Мезинської стоянки первісної людини та нещодавні знахідки у селі Бужанці). Вісім тисяч літ тому, в добу мезоліту, мисливці-рибалки мешкали на Лисій Горі, поблизу Коропа, а шість тисячоліть тому заселили дюну

Коваленчиху, Лису Гору, тераси Круглик та Маслозавод (територія сучасного Коропа). В добу бронзи тут були поселення середньодніпровської, мар'янівської та сосницької культур.

У III-V століттях на території нинішнього Маслозаводу (Коропського сирзаводу) виникло старослов'янське поселення київської культури. Тут знайдено п'ять поселень колочинської культури (часів VI-VII ст.). Потім, як вважає В.Куриленко, земля Коропа занепала і поселень сіверян VIII-IX ст. тут не виявлено. І лише в кінці IX ст. на нинішніх Коваленчисі і Маслозаводі виникли поселення часу Київської Русі, від яких і пішов сучасний Короп. А можливо, і літописне місто Хоробор (В.Куриленко. Короп. Селище чи козацьке місто. //Нові горизонти, 1995, 2 груд.).

Свідком давньої історії Коропа є й Савчина гора, що колись височіла на північно-західній околиці міста. В середині минулого століття в Коропі вимощували дороги, клали бруківку, і піщану гору майже всю вибрали на будівництво. Тоді там знайшли кам'яний молоток, який довгий час зберігався у Івана Григоровича Федоренка. Він обіцяв віддати його до музею, та помер, а молоток загубився. Ще порівняно недавно на Савчиній горі Іполит Іванович Помпа та Олександра Іванівна Дроб'язко, що мешкають поруч, знаходили наконечники до стріл з кісток тварин, уламки старовинного череп'яного посуду.

Літописний Хоробор, пізніше вотчина іменитих князів Глинських (родичів Василя III, хана Мамаю, Івана Грозного), був видатним містом-фортецею. Про його місцезнаходження тривають дискусії між кількома поколіннями істориків. Серед них: М.Погодін, С.Соловйов, Д.Гумилевський, О.Лазаревський, Д.Багалій, М.Надеждін, М.Домонтович. Сьогодні Хоробор ототожнюють з трьома населеними пунктами: Макошиним (Менщина), Коропом та Хоробичами (Городянський район).

До наукової дискусії долучився і В.Є.Куриленко. У статті „До локалізації літописного міста Хоробора” („Український історичний журнал”, 1993, № 1) він робить спробу довести Коропську версію Хоробора. За основу, як і О.Лазаревський, бере архів Глинських, де князь Вітовт просить І.Глинського вивести його „к моеї Україні”, “к городу Хороблю”. Села, до яких воїни Глинського привели Вітовта („к Макотину, да к Сохачеву, да к Верху(Вербі), да к Оболюю”), знаходяться недалеко від Коропа, тоді як Хоробичі розташовані дуже далеко від Десни. А про те, що Хоробор стояв на Десні свідчить літопис, де під 1234 роком зазначається, що Данило Галицький „пленьючи землю, примаша гради многи по Десне, ту же взяша и Хоробор, и Сосницу, и Сновеск”. Отже Хоробор був на Десні – в Макошиному чи Коропі.

У XVI столітті Хоробор зникає з літописів і з'являється місто Короп, яке вперше згадується в тридцяті роки XVII століття. Лазаревський стверджує, що в кінці XVI – на початку XVII ст. Хоробор було перейменовано в Короп. Уже в 1669 році гетьман Дем'ян Многогрішний у своєму універсалі назвав Короп „место Коропов”, що співзвучно Хоробору. До речі, ця ж думка прослідковується в праці Ю.М.Кругляк „Ім'я вашого міста” (К., 1978): „Короп – смт Чернігівської області. Поблизу виявлено городище періоду Київської Русі. Вчені гадають, що це залишки давньоруського міста Хоробора, яке згадується в літопису 1153 роком. Деякі дослідники припускають, що Короп – це видозмінений варіант давнього Хоробора”.

Однак не слід забувати й про те, що селище міського типу Макошине розташоване на правому березі Десни, поблизу гирла її приток Бобрика і Хоробора...

Непорозуміння зникають, на думку В.Куриленка, „якщо допустити, що дотатарський Хоробор був, якщо не в Радичеві, то в Макошино, а після його спалення Батием, він, як і всі городища на Русі, не відновився, а „переселився” на зрительний козаками на селітру „острів” Коваленчиха, що біля Коропа. Тут є і кераміка XIV-XV століть, якої в Макошино нема” (Славна історія твоя, Хороборе! //Нові горизонти, 1993, 17 липня).

Найважливішим аргументом, який приводить В.Куриленко на користь гіпотези Короп-Хоробор, стала польська карта XIV-XV ст., що знаходиться в музеї міста Мени. На ній немає Макошиного, а на координатах Коропа написано Chogobog (Хоробор). Тож, хоч нині й прийнята локалізація Хоробора Макошиним, історичний пошук продовжується.

Існує ще й цікавий переказ про те, що Короп був заснований в кінці XV століття. Він наведений у біографічному нарисі Божеянова про відомого художника Кирила Головачевського. Його батько, отець Іван, походив з династії коропських священиків, був священиком Коропського соборного храму (Троїцького), із дворян. За цим переказом, його предки й заснували наше місто. Як зазначає В.Куриленко у статті „Храми древнього міста” („Нові горизонти”, 1993, 17 липня), „схоже переселившись з діони Коваленчиха чи Маслозавод у XV столітті”.

У 2005 році в м.Шостці (Сумська область) В.Є.Куриленко видав свою книгу “В Чернігово-Сумському Подесенні”, де, зокрема, підсумовує свої дослідження щодо заснування Коропа: “Питання це надзвичайно

складне, і не тому, що Короп не раз “обертали в попіл”, а й тому, що існував Короп пізній надзаплавний, і Короп (населений пункт) ранній... На околицях Коропа ми знайшли і сліди поселення кам'яного віку, низку культур доби бронзи, раннього заліза, включаючи колочинську культуру 8 ст., поселення 10-13 ст. На жаль, розрив виник в 9 ст.: роменської культури там, у заплавах Лівобережжя не знайдено. Є вона на правобережжі в с.Городище. Тому не без моєї ініціативи, відмітив Короп своє 1100-ліття (1993 році – Авт.). Моє багаторічне вивчення м.Хоробора післятатарського укріплює мене у висновку, що Короп ранній заплавний (що існував на острові Коваленчиха) до 17 ст. іменувався Хоробором. А переселення з Коваленчихи на кручі розпочалося ще в 15 ст. з дворянської садиби нащадків Кирила Головачевського – першого академіка Петербурзької Академії мистецтв... Але цю гіпотезу про Хоробор руйнував факт – відсутність шару гумусу на бугрі Коваленчиха і наявність кераміки 10-15 ст. лише по низинах. Кераміка неоліту і бронзи на бугрі тут лежить у суглинку. Виявилось, що весь гумус тут (крім окремих ям-підвалів?) козаки перегнали на селітру. У кінці 16 – на поч. 17 ст. Коваленчиха для козачого сотенного міста стала тісною, воно поступово перейшло на лівий берег (маслозавод) і, як пише Лазаревський, перейменувалося на Короп”.

Опис минулого Коропа (в „Историко-статистическом описании Черниговской епархии” Філарета Гумилевського. Кн. 5, 1874), який хоч і не згадується в давніх літописах, відносить його до дотатарських поселень: „На это указывают некоторые памятники – письменные и вещественные. С одной стороны в округе одного Коропского прихода состоит царевский шлях с древней Царовкою, памятник Татарщины. С другой – в версте от городского управления – есть возвышенность, господствующая над окрестностью и на ней курган. Здесь найдены были монеты Сигизмунда и копейки Петра I. Здесь стояла пушка со сторожевыми. Первым выстрелом из нее давали знать о появлении неприятеля; по второму – защитники должны были стать на валу города; и если следовал третий выстрел, то значило, что неприятель очень силен и жителям оставалось бросаться в близкий глухой лес. Так было, когда стали известны пушки, а до того времени с кургана давали знаки вехами”.

У книзі О.М.Юденича „По річках України” (К., 1968) про Короп подаються наступні дані: „Відоме селище з XII століття. Деякі дослідники приймають Короп за стародавнє місто Хоробор або Хоробр... Селище Короп виникло на місці стародавньої фортеці, збудованої в XI-XII столітті для захисту Переяславського князівства від половців і зруйнованої в 1239 році монголо-татарськими ордами”.

Отже, за древність Коропа говорять багато джерел. Які ж події відбувалися в ті часи на наших землях?

У VII столітті вони були заселені слов'янськими племенами сіверян, що прийшли сюди з Дунаю. Ці племена займали побережжя рік Десни і Сейму, вели постійну боротьбу з кочівниками – тюрськими племенами: аварами, хозарами, печенігами, половцями і іншими. У VIII столітті сіверяни були данниками хозар, яким платили „по одной белке с дыма” до 885 року, коли Олег підкорив Київ і приєднав до нього Сіверські землі.

Письменник Д.Іванов, описуючи ті події на наших землях, зазначає: „Меня направление, не спеша, половцы двигались на север. Переправившись через Сейм, они одолели Десну у крепости Хоробор и отсюда повернули на запад, целясь охватить Чернигов... Святослав вывел в поле полки. В битве под Сновском легли многие ханы, в плен попал главный хан... Половцы погибали от меча, тонули в реке, не многие из них, вырвавшись из под Сновска, вызвали бегство мелких половецких отрядов, искавших по Задесенью легкой добычи” („Русь великая”, М.,1967). До речі, це є ще одним фактом на користь гіпотезі, що Хоробор знаходився на місці Коропа. Бо, якби він був у Макошиному, половцям, щоб переправитись через Сейм, а потім біля Макошиного через Десну, необхідно було із самого початку рухатись не на північ (як пише Іванов), а на захід.

Формування Сіверського регіону населенням та природні умови його проживання описуються у книзі „Монастирі та храми землі Сіверської” (К., 1999): „У X-XII столітті населення Сіверщини інтенсивно зростає завдяки переселенню сюди людей зі степової зони. Ці землі вважались складнішими для господарювання, але безпечнішими, бо людські поселення в лісах, серед боліт були практично недоступними для кочовиків – ворогів осілого населення. А наші прадавні „чорні” ліси, Десна та великі непрохідні болота ставали щедрими годувальниками, що давало можливість не тільки самозабезпечення, але й отримання товару для продажу: хутро сіверського звіра – соболя і лиса – дуже цінувалось на ринках Сходу. Про продуктивні можливості сіверських лісів набагато пізніше заїжджий з Литви мандрівник написав: „...Звіру величезна кількість у лісах і степах, тому диких волів і оленів вбивають тільки для шкури,

а м'ясо кидають, окрім філейних частин; кіз та кабанів лишають без уваги. Газелей така кількість перебігає взимку із степів до лісів, а влітку назад, що кожен селянин має змогу добувати тисячі. На берегах живе величезна кількість бобрів. Птахів на подив багато, так що хлопчики весною набирають човни яєць диких качок, лебедів, журавлів, і потім їх виводки наповнюють подвір'я. Орлят тримають у клітках для пір'я до стріл". До цього слід додати, що Сіверщина володіла тоді невичерпними рибними угіддями.

З 1054 року, коли син Ярослава Святослав одержав в уділ Чернігів, куди входили і Сіверські землі, Чернігівське князівство було наймогутнішим у Київській Русі. Після смерті Святослава, протягом більше ста років, Чернігівський край зазнавав великих спустошень від князівських усобиць і набігів половців. В удільний період зі складу Чернігівського князівства виділяється в цілком самостійний уділ Новгород-Сіверський, якому належали землі по обох берегах Десни до Сноу й Сейму, тобто ті землі, де зараз мешкаємо ми.

Гроза монголо-татарської навали не минула і нашого краю. Після розгрому Чернігова у 1240 році орди кочівників хлинули на Глухів, пройшовши й спустошивши і землі нинішньої Коропщини. Чернігівське і Новгород-Сіверське князівства припиняють своє існування і Сіверщина входить до складу новоутвореного Брянського уділу, заснованого 1246 року князем Романом Чернігівським, який переніс до Брянська з Чернігова, зруйнованого ордами Батия, столицю Чернігівського князівства.

2. Короп під владою Литви, Польщі та Москви

У 1320 році наші землі завойовуються литовським князем Гедеміном і його сином Ольгердом. Пізніше вже згадуваний князь Вітовт „город Хоробор и волости те дал в вотчину князю Ивану Глинскому". У першій половині XV століття вони увійшли в особливу область – „Дукатус Сіверський”.

Литовське правління багато в чому сприяло розвитку нашого краю, відбудові багатьох міст і сіл після монгольської навали. Литовські війська захищали його від набігів кримських ханів, а влада не перешкоджала самобутньому розвитку, обмежуючись лише збором податей із мешканців. Проте литовській верхівці було не до снаги тримати під своєю владою незорі українські та білоруські землі (вони становили 7/8 території, а їхнє населення 9/10 людності Литовського князівства), бо магнати й шляхта цих земель прагнули забезпечити свої права й прибутки і відсунути нечисленне литовське панство на другий план. Тим-то литовський князь Ягайло, його брати Вітовт, Скиргайло, Корибут (що володів Новгородом-Сіверським з округою), Лугвен та їхнє оточення мусили піти на значні поступки Польщі, підписавши у 1325 році Кревську унію про утворення державного союзу. У 1386 році він був скріплений династичним шлюбом польської королеви Ядвіги і великого князя Литовського Ягайла.

Наші бідні землі не дуже приваблювали литовських князів, і в середині XV століття князь Казимір віддав задесення в уділ „беглым московским князьям Можайскому и Шемятичу". Є також відомості про те, що частина лівобережного Подесення в той час уже належала Московському царю. Населення Сіверської землі прагнуло звільнитися від панування Великого Князівства Литовського, спираючись на підтримку Московської держави. У 1500 році ряд сіверських князів перейшли на бік Москви. Війна Росії з Литвою, що розпочалася за ці землі, закінчилася 1503 року угодою, за якою Чернігово-Сіверщина опинилася у складі Російської (вірніше Московської) держави, за винятком невеликої смуги біля Остра, що залишилася за Литвою.

Близько 1500 року литовський князь Олександр Короп, у складі Сіверських волостей, віддав Івану III – „государю всея Руси". І вже 1526 року вони управлялися царськими намісниками, воєводами, осадчими. Так, чернігівський воєвода Осип Щербатов у 1578 році був призначений намісником у Новгород-Сіверський. Однак Литва, а після Люблінської унії 1569 року (об'єднання Польщі і Великого князівства Литовського в єдину державу – Річ Посполиту, коли Польща фактично поглинула Литву) і шляхетська Польща, неодноразово робили спроби силою зброї відновити панування на наших землях. У 1604 році Чернігів підкорився Самозванцю (Лжедмитрію), а в 1611 році місто було дощенту спалене в результаті так званого Горностайового вторгнення. Так тривало аж до Деулінської угоди.

За Деулінським перемир'ям, укладеним між Польщею і Росією у 1618 році після невдалої спроби польського королевича Владислава захопити Москву, Короп у складі Чернігівських земель опинився під владою Польщі.

Взагалі ж, про наше місто XV- XVII ст. в літописах є небагато відомостей, але з них видно, що воно поділяло долю всіх поселень нашого краю.

За поляків тут знову був організований „дукатус”, що управлявся королевичем Владиславом – „адміністратором Сіверської провінції”. Ще з кінця XVI століття король Стефан Баторій повів політику стримування козацтва: обмежив його кількість 6000 чоловіками, запровадив регулярний устрій. З того часу козаки стали називатися реєстровими, отримали військові привілеї та шляхетські права. Поляки стали їх залучати для придушення народних повстань. Бажаючи віддалити козаків від Польщі, Стефан Баторій визначив місцеперебування їхнього гетьмана у Батурині. Але цими заходами король повністю не подолав спротиву козаків. Як приклад – повстання під проводом гетьмана запорозького війська Якова Остряниці. У 1638 році він звернувся до ряду міст з універсалами, де закликав їх мешканців до повстань. В одному з таких універсалів згадується й Короп як „поветовий город”, що найбільше постраждав „от абид, утисков, раззорений, деючихся от ляхов” (Энциклопедический словарь. 1895. Т. XVI).

У відповідь на народні хвилювання Польща посилено роздає українські землі своїй шляхті, переселяє сюди католицьке духовенство, запроваджує військовий або жовнірський постій.

Коли „Дукатус Сіверський” було перетворено на Чернігівське воєводство (з обранням у 1633 році королем Владислава IV) і розділено на Новгород-Сіверський і Чернігівський повіти, Короп у 1635 році став центром волості Новгород-Сіверського повіту (в середині 40-х років король Владислав віддав місто у володіння шляхтичу Пясочинському).

Воєводству було надано право обирати по два послы від Чернігова та Новгорода-Сіверського для присутності на Варшавському сеймі та по два депутати від цих же міст в Люблінському трибуналі.

Поляки ввели в дію судочинство за литовським статутом, для чого в містах були створені міські, земські та підкоморські суди. Міські суди формувалися міськими старостами. Під їх юрисдикцію підпадали всі справи про розбій, насильство, підпал і так звані „наїзди” (збройні напади на чужу власність), а також – виконання духовних заповітів, опіка над вдовами і сиротами і таке інше. В земельних судах, де засідали, обрані місцевим дворянством, суддя, підсудок і писар, розглядалися майнові спори, угоди, заповіти. Суди підкоморські, що також обиралися шляхтою, мали право припиняти спори про межі між помістями шляхти і духовенства, а також виконували роль апеляційних судів.

Утиски, що їх терпіло населення від євреїв, в чийй оренді знаходилась більшість помість польських панів, а нерідко і православні церкви, пиха шляхти, буйство п'яних жовнірів, не раз ставали причиною збройних повстань, в яких активну участь брали мешканці Коропщини, склад яких поповнювався вихідцями з інших регіонів України. Наші Сіверські землі, найбільш захищені від зовнішніх ворогів лісами і болотами, у XVII та на початку XVIII ст. приваблювали переселенців з поруйнованої Середньої Наддніпряни, Поділля та Волині. Селилися ці люди і в Коропі.

Після завоювання у 1663 році польським королем Яном-Казимиром Валахії, при гетьмані Юрію Хмельницькому (1659-1664) у наш край переселилося багато валахів (волошан), зокрема у Короп. На Задесенні, у Вишеньках і Радичеві, вони з'явилися при графу Румянцеву-Задунайському. Дехто з місцевих жителів ще й тепер має характерні риси обличчя.

В ті складні часи протиборства Москви і Польщі за Україну, в період визвольної боротьби українського народу, Короп, як козацьке місто-фортеця, неодноразово спустошувався. 1659 року за підтримку гетьмана Виговського, який у 1658 році в Гадячі уклав союзницький договір із Польщею, містечко було дощенту спалене і пограбоване московськими військами під командуванням князя Трубецького.

Ті трагічні події століттями замовчувалися в українській історіографії. На них проливає світло стаття “Знаменита битва, що замовчувалася 345 років”, опублікована в полтавській газеті “Край” (№14 за 2005 рік). Ось витяг з неї: “Безвідповідальні вчинки полтавського полковника Мартина Пушкаря та його прибічників, яким з допомогою Москви забажалося вирвати булаву з рук українського гетьмана Виговського, призвели до першої Полтавської битви, в якій дарма загинуло 50000 українців... Та після неї, невдовзі відбулася ще одна битва – Конотопська, яка замовчувалась 346 років. Москва, дочувши, що, нею організований, бунт Мартина Пушкаря розгромлений, посилає своє військо, очолюване воєводою Ромодановським, на Україну. У жовтні 1658 року, перейшовши границю України, він почав орудувати вогнем і мечем, грабуючи й руйнуючи міста та села.

21 квітня 1659 року московське військо на чолі з князем Трубецьким, оточило Конотоп. Конотоп захищали два українські полки: Чернігівський і Ніжинський. 4000 воїнів, підтримані населенням, героїчно

боронять місто. Українці пересвідчилися, що росіяни близькі по вірі православній і далекі по вдачі людській. Незважаючи на численні атаки ворога і голод, Конотоп не здається і в оточенні він перебуває аж до 29 червня.

29 червня українські війська, очолювані гетьманом Виговським, розгромили головну московську орду. Трубецький з недобитками утік у напрямку Путивля. Літописець Самовидець писав, що в цій битві “за одну годину більш, ніж тисяч тридцять люду його царської величності полягло...” А історик Соловйов зазначав: “Квіт московської кінноти, що довершив щасливі походи у 1654-1655 роках погиб в один день... Ніколи опісля московський цар не був уже в змозі вивести в поле такого сильного війська”.

Швидко були очищені від московських зайд Ромни, Лохвиця і інші населені пункти. Була ймовірність, що Виговський піде на Москву. Але велика перемога над московськими військами під Конотопом не стала стимулом для такого походу. І причиною стали зради, розбрат і міжусобиці в старшинському і козацькому оточенні. Уже в жовтні 1659 року Виговський змушений був відмовитись від гетьманства внаслідок змови проти нього”.

З історичного документу того часу: „31 октября 1660 года дана была великим государем Алексеем Михайловичем милостивая грамота всему Нежинскому полку (до якого входила Коропська сотня) о прощении за прошедшую измену их и смятение. Во время измены гетьмана Выговского Нежинский полк, под командою полковника Гуляницкого, изменивши государю, очень усердно служил Выговскому в его борьбе с Российскими войсками и оказал ему большую услугу, выдержавши трехмесячную осаду Конотопа в 1659 г.”.

Про ті страшні події свідчить запис датчанина Юла, що проїжджав через Короп у 1711 році: „шестьдесят лет тому назад Короп отложился от царя и поддался татарам (вони билися на стороні Виговського), но царь взял его приступом, сжег и разрушил, жители его были зарублены и крепость срыта. Словом, город подвергся той самой участи, которая, всего за несколько лет, постигла Батурин, когда Мазепа предался шведам. Со времени своего погрома Короп успел застроиться и опять сгореть, впрочем, в этот раз от случайного пожара. Следы его старых разрушенных валов еще видны” (А.Лазаревский. Описание старой Малороссии. Т.2. Полк Нежинский. К., 1893).

В розпал боротьби між Росією і Польщею у 1664 році Короп був взятий поляками й татарами „которым и сдался добровольно” (Городские поселения в Российской Империи. Т. 5, Ч. 2. 1865). Тоді одна з колон армії Яна Казимира, під командуванням Потоцького, рухалась на Глухів через Борзну, Короп та Кролевець („Календарь Черниговской губернии на 1886 год”). В „Літопису Самовидця” знаходимо: „рушил король з силами под Короп, где оному поклонилися, спод Коропа до Кролевца и Кролевец поклонился, в которых городах залогі свої король розказал класти, а сам простовал под Глухов, місто пограничное...” Але „...вскоре явился сюда князь Ромодановский и после немалого боя с татарами, овладел этим городом” (Коропом). Короп знову був спустошений.

Слід сказати, що то були непрості часи для України, для Коропа, як бачимо, також. Часто мешканці міста ставали заручниками у боротьбі між Польщею і Росією. Хоча загальною тенденцією населення Сіверщини було тяжіння до Росії. Коли поляки схилили на свій бік гетьмана Юрія Хмельницького і в кінці 1660 року під командуванням короля Казимира рушили на Україну, Чернігівський і Ніжинський полки (до якого входила Коропська сотня), „упорно сопротивлялись, пока не подоспели к ним на помощь россияне. С похвальной грамотою государь направил и награду – соболей... полковнику Нежинскому на 150 рублей. Полковник Нежина Золотаренко грамоту оставил у себя, а соболи роздал сотникам, есаулам и старшинам своего полка” (Д.Бантыш-Каменский. „История Малороссии”).

З 1664 року влада Польщі в нашому краї фактично закінчилась. У 1667 році, за Андрусівським перемир'ям, Короп остаточно відійшов до Росії. Формально Польща відмовилась від прав на володіння Чернігівщиною у 1686 році, заключивши з Росією „Вічний мир”.

Короп швидко відбудовувався після руйнувань. В неمالій мірі цьому сприяв гетьман Дем'ян Многогрішний (1668-1672), який дуже прихильно ставився до рідного містечка. В одному з його універсалів (1669 року), де Коропу надаються значні пільги, читаємо: „Видячи место Коропов, мещан и волощан зныщенных и проч. розышхлых, и хотячи того, абы знову до первой своей перфекции прити могло... в месте Коропове мещанам слободы надаем на пять год и волощанам на три года от дати сего универсала нашего от всяких так поблечных, яко и приватных податков, поборов, подымных, чиншов, дорочных, плачения грошей подводных, так подвод самых, мест от товаров чоповых, капчизн и вшеяких повинностей, кому колвек

надлежащих, также от становиск, стаций, ночлегов, попасов, войсковых, тем самым нашим универсалом увольняем... Стосуючися до универсалов месту Коропову на села, наданы на расходы мескіе, т.е. сѣла: Райгородок, Лукнов, Жерновки, Риботин, Сохачи... якіебы месту подлежали і подачи вшеякие отдавали, тут же приписываем сѣла: Карыльское, Рождественное, Краснопулье, Былка, абы... помощными были.” (А.Лазаревский „Описание старой Малороссии. Т.2. Полк Нежинский”). Як бачимо, Короп за універсалами Многогрішного, разом зі значними пільгами, отримав усі навколишні села.

Гетьман сприяв розвитку ремесел і торгівлі в Коропі, але правив він Лівобережною Україною надто короткий час. Його долю можна назвати трагічною, адже царський уряд повівся з ним як зі своїм підлеглим, а не як із загальнообраним українським гетьманом. Про це говорить історичний документ, наведений в „Історичному календарі Чернігівщини на 1998 рік”: „В марте 1672 года последовала ссылка гетьмана Многогрешного в Сибирь. В ночь на 13 марта обозный Петр Забела с товарищами (судьи Иван Домонтович, Иван Самойлович и полковник Дмитрашко Райча) схватили гетьмана Демьяна Многогрешного и скованного отправили в Москву под надзором генерального писаря Карпа Мокриевича, обвиняя его в измене. В Москве, после допроса „с великим пристрастием” (дважды был подвергнут пытке), гетьман Демьян Многогрешный, вместе с братом своим Василием, были обвинены в сношениях с гетьманом Дорошенком и намерении предаться турецкому султану и приговорены к смертной казни. 28 мая на болоте за кузницами поставили плаху, привезли преступников и начали чинить им вины: „ты, Демко, про все расспрашиван и пытан; и во всех своих изменных словах выделся (под пыткой Демьян Многогрешный винился: „я про измену свою только на словах говорил, но с Дорошенком об измене не ссылался”); а 20 мая старшины со всем народом малороссийским прислали челобитные, чтобы тебя казнить смертью в Москве, а для подлинного обличения прислали Батурина сотника Григория Карпова, который есть тебя к Дорошенку образа возил и присягал, что волишь служить турецкому султану. Бояре и думные люди, слушав ваших распросных речей, приговорили вас, Демку и Ваську, казнить смертью, отсечь головы”. Демку и Ваську положили на плаху, но бежит гонец и объявляет, что Великий Государь, по прошению детей своих, пожаловал, казнить Демку и Ваську не велел, а указал сослать в дальние сибирские города, на вечное житье; бояре приговорили сослать с ними жен и детей”.

Як бачимо з наведеного документу, Москва уже невдовзі після Переяславської угоди почала утискувати права українців, що викликало супротив навіть такого гетьмана як Дем'яна Многогрішного, який добровільно віддався під її руку (про Дем'яна Многогрішного та його діяльність читайте в нарисі „Дем'яна Многогрішного”).

Саме на XVII-XVIII століття припадає найвищий злет у розвитку нашого містечка.

Відразу після Деулінського миру польські королі почали роздавати українським містам Магдебурзьке право. Це право називають ще німецьким, бо воно сформувалося у XIII столітті у німецькому місті Магдебурзі. Встановлювало порядок діяльності органів місцевого самоврядування, закріплювало права міських станів, цехів, суду, купецьких об'єднань. Регламентувало питання опіки, благоустрою, торгівлі, спадкування, оподаткування населення, громадського порядку тощо. В Україну Магдебурзьке право прийшло разом з німецькими колоністами: вже князь Данило Романович і його наступники забезпечували колоністам привілей користуватися власним правом і мати власні судово-адміністративні інституції. Із переходом українських земель під владу Литви і Польщі його надавали великі князі або королі.

За Магдебурзьким правом міста, не залежачи ні від якого феодала, управлялися виборними з міщан (війтом, бургомистрами і райцями), а їх мешканці користувалися громадськими правами. У XVII-XVIII століттях Магдебурзьке право діяло в Києві, Ніжині, Чернігові, Переяславі, Стародубі, Новгороді-Сіверському, Погарі, Почепі, Глухові, Мені, Коропі, Острі, Козельці, Березні, Полтаві, Гадячі, Батурині.

Деякі джерела стверджують, що Магдебурзьке право Короп отримав у першій половині XVIII століття (в т.ч. і енциклопедичний довідник „Чернігівщина”), але інші відомості говорять за те, що це сталося у другій половині XVII століття. З'ясувати ситуацію допоміг герб нашого міста.

На Чернігівщині герби з'явилися у першій половині XVII століття як символ самоврядування міст, що, як правило, надавалися разом з Магдебурзьким правом. Вважається, що Коропу було надано герб на початку XVIII століття, хоча затверджений він був у 1782 році царським указом після поділу Лівобережної України на Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва. І тут виринає цікава суперечність. Як відомо, герб в основному використовувався на міських печатках. Серед документів XVII-XVIII ст., що належали козацько-старшинській родині Забіл, співробітниками Чернігівського історичного музею виявлено 26

відбитків міської печатки Коропа 1674-1771 років. І на всіх основних атрибутів є риба короп, зображена на щиті, а над нею – тризуба корона. Уяву про герб Коропа XVII століття дає опис відбитку печатки від 6 квітня 1771 року, вміщеній у книзі Коропського ковальського цеху: „Вона кругла, діаметром 31 мм, в центрі, у щиті складної форми, зображений короп під тризубою короною, щит увінчаний шоломом, із трьома пір'їнами страуса, навколо щита – пишний рослинний орнамент, по колу йде напис: „Печать ратуши Малороссийского города Коропа”.

Про це йдеться у статті „Давні печатки Коропа” (І.Ситий, //Деснянська правда, 1994, 3 листопада). Таким чином, отримання Коропом Магдебурзького права зміщується в другу половину XVII століття. Це узгоджується з твердженням історика Н.Полонської-Василенко, яка в своїй „Історії України” називає Короп серед міст, що одними з перших в Лівобережній Україні отримали право самоврядування.

Цікаві дані, пов'язані з гербом Коропа, а виходячи з них і про час заснування міста, знаходимо в „Доповненні до Чернігівських єпархіальних вістей” (№ 1, 1849р.): „Короп, інакше карп, назва риби смачної і розмірів значних, із породи лящів. На Волзі називають її сазаном. Чернігівський ігумен Даніїл, говорячи про рибу палестинського Тиверіадського озера, згадує: „И есть же рыба едина, дивна, вельми чудна, образом яко короп, ту же рыбу любил в снедь сам Христос”. Так як назва риби коропа не належить півночі або Москві, а на півдні вона відома була ще в XI столітті, то заснування міста, що одержало свою назву по рибі відомій до цього часу в озерах і в Десні, і внесеної в герб Коропа, не повинно бути віднесено до Московського періоду, а до дотатарського”.

Царський указ від 4 червня 1782 року затвердив дещо видозмінені герби міст. Але й тут на гербі Коропа: на блакитному полі щита – посріблений короп, а над ним – золота корона (Д.Банитыш-Каменский „Источники малороссийской истории”). У 1857 році Департаментом герольдії Сенату Російської імперії ці герби було уніфіковано, до них ввели символіку царської влади.

Неодмінним атрибутом герба є корона. В ті часи в гербах використовували сім типів корон, що визначали ступінь значимості міст в імперії. Першим, головним типом, була імператорська корона „Шапка Мономаха”. Коропська корона належала до другого типу і йшла вслід за імператорською. Її наявність була обумовлена значною роллю Коропа в суспільно-політичному житті XVII-XVIII століть, як відомого міста – фортеці, одного з центрів козацької гетьманської артилерії (за матеріалами коропського історико-археологічного музею).

В.С.Драгун у книзі „Рассказывает геральдика” (М., 1977) зазначає, що наявність в гербі Коропа не атрибутики козацької держави, а риби викликає здивування у знавців гербів, і що вони вважають це поверхневим, чисто зовнішнім розумінням історичної ваги Коропа.

А якщо припустити, що символом нашого міста (а можливо, й давнього Хоробора) риба короп стала не випадково, і все тут вмотивоване? Адже поблизу Коропа протікає річка Короп (біля Риботина, що розташований поруч з Коропом, – річка Риботин). Це говорить за те, що в давні часи тут були надзвичайно рибні місця, тому й люди тут оселялися і головним їхнім ремеслом було рибальство. А вигідне місцезнаходження сприяло обороні від ворога, і тому не дивно, що Короп, заснований як фортеця, має у своєму гербу і щит, і рибу на ньому, поєднавши військову доблесть його воїнів і основне заняття населення (як відомо з документів, у XVII-XVIII ст. одним з найбільших цехів у Коропі був рибальський). Порівняймо: на гербу селища Березни, відомого з 1152 року, яке теж мало фортецю і було сотенним містом Чернігівського полку, на щиту спочатку була зображена береза, пізніше сотник Я.Сахновський додав малюнок власної печатки, що складається із схрещених шаблі та стріли й зірок. У Сосниці, яка вперше згадується під 1234 роком і теж була сотенним містечком, на гербу зображено сосну і ведмедя, що видряпується по стовбуру до вулика з медом.

На основі давньої розроблена сучасна символіка Коропа, затверджена сесією місцевої ради у 2001 році. До неї увійшли герб, хоругва та прапор. У сучасному гербу Коропа: на блакитному полі щита – срібний короп, над яким – золота королівська корона; щит покладено на бароковий картуш, який увінчує золотий лицарський шолом, шолом покритий мурованою міською короною, із котрої вириваються три страусові пера; намет блакитний, підбитий сріблом.

Хоругва Коропа є прямокутним полотнищем із співвідношенням сторін 1:1; на блакитному тлі – сріблястий короп, над яким – золота королівська корона; хоругва по краях має лиштву із жовтих і білих квадратів (ширина лиштви становить 1/10 ширини хоругви); кріплення вертикальне. Прапор Коропа подібний до хоругви, має вертикальне кріплення і співвідношення сторін 2:3.

Цікавим є тлумачення символіки міста, що розкриває і його історію, і сучасність, і спрямованість у майбутнє: срібний короп – символ міста, чистоти і надії; золота корона – спочатку символізувала милість до міста монархів, тепер трактується, як символ незалежності, могутності, багатства, стабільності; синє поле щита, хоругви і прапора – символ чистоти, вірності і благородства; картуш – символ козацької епохи, виконаний у бароковому стилі; шолом – символ лицарської доблесті, згадка про те, що селище було сотенним містечком; намет виконаний у кольорах гербового поля, зображується за традицією; мурована міська корона – символ самоврядування, а також вказує на те, що місто колись було фортецею; страусові пера – символ благородства.

На основі власних досліджень краєзнавець Валентин Євгенович Сакун (народився на Коропщині, мешкає у Полтаві) також зробив висновок, що Магдебурзьке право Короп отримав у XVII столітті і користувався ним близько двохсот років.

У статті “Короп в епоху феодалізму” (“Нові горизонти”, 1986, 24 липня) він пише: “Магдебурзьке право позитивно вплинуло на розвиток Коропа: воно сприяло розвитку міської промисловості і торгівлі, заселенню міста, збільшуючи його чисельність за рахунок сільських мешканців; економічному піднесенню міста шляхом залучення до нього різними пільгами купців і ремісників”, і далі: “Магдебурзьким правом Короп користувався десь до 1831 року, як і всі міста Лівобережної України, яким була надана магдебургія. В умовах посилення централізації держави і поступового обмеження влади старшини і гетьмана Магдебурзьке право втрачало свою основну функцію – захист міста від сваволі феодалів і було приречене на відмирання”.

3. Козацьке місто

Найславнішою сторінкою історії Коропа є період козаччини.

Існують різні думки щодо часу й рушійних чинників створення козацтва – цього войовничого прошарку населення, який населяв спершу південь України. Сюди відносяться: втеча селянства від феодального та релігійно-національного гноблення; переселення селян, а часом і міщан, за Дніпрові пороги й у вільні степи з метою їх господарського освоєння; приєднання до цього руху українських лицарів-феодалів, що прагнули захистити свою землю від татарських і турецьких агресорів. Це був об’єктивний процес. Перші відомості в історичних джерелах про українських козаків відносяться до кінця XV століття (подільські козаки, наприклад, відомі з 80-х років). Але серцевиною життя і діяльності українського козацтва була Запорозька Січ, заснована у XV столітті. („Довідник з історії України” К., 1996).

Історик Олена Апанович дає таку характеристику козацькому війську: “В умовах боротьби з наступом турецьких і татарських феодалів та інших агресорів сформувалася збройна сила нашого народу – українське козацтво. По заснуванню Запорізької Січі, яка у другій половині XVI ст. розвинулась у козацьку республіку, збройні сили України виробили всю систему керування та забезпечення. Остаточна їх організація припадає на час визвольної війни 1648-1654 рр. Ввійшовши до Російської держави, Україна певний час зберігала свої збройні сили. При Богдану та Юрії Хмельницьких існувало 60-тисячне козацьке військо. А вже при Многогрішному було 30 тисяч козаків, при Самойловичі 20. До українських збройних сил входило і кілька найманих полків, створених для охорони гетьмана, придушення повстань, перешкоджання переходам селян на правобережжя та слободи, втечам їх на Запоріжжя і таке інше. Наймані війська поділялися на охочекомонні (компанійські) і охочепіхотинські (сердюцькі), тобто на кавалерію і піхоту. Натуральне постачання найманих військ, яке називали стацією, ще 1668 року гетьманом Многогрішним було покладено на селян. Одного кінного компанійця утримували 25 дворів посполитих селян, а пішого сердюка – 20. Козацьке військо поступово втрачало самостійність. Так звані “Решетилівські статті” 1709 року остаточно включали українське козацьке військо до складу російських збройних сил” (“Збройні сили України першої половини XVIII століття”. Дніпропетровськ, 2004).

Як потужна сила, українське козацтво вийшло на історичну арену у XVII столітті, в епоху визвольних війн та Гетьманщини.

Розбудовується в цей час і Короп, як місто-фортеця, як центр козацької сотні. Документи свідчать, що у XVII- XVIII століттях це було людне місто, центр військово-інженерної справи, ремесла, торгівлі, мистецтв. За даними 1682 року тут проживало 5285 чоловік населення: дворяни, духовенство, міщани, козаки, посполиті, підсусідки, дворові люди („Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область”. К., 1972).

З вигнанням поляків з України в ході визвольної війни 1648-54 років, в ній відновилося державне життя, що було перервалося з литовсько-польським пануванням. Хоч Україна й не називала себе державою, підпавши під руку Москви, але довгий час тут найвищою владою були гетьман зі старшиною, що обиралася. Вона так і називалася – Гетьманщина.

Богдан Хмельницький (гетьман у 1648-1657 роках) відразу приступив до нового устрою країни. Все населення було поділено на військових і посполитих людей. Перші, що включали в себе козаків і військову старшину, були станом привілейованим. На ньому лежала лише одна повинність – військова. Посполиті включали в себе селян і міщан і мали нести всі інші повинності.

Для адміністративного управління Україна була поділена на полки і сотні. Устрій мав військовий характер тому, що основним завданням на той час була військова оборона. За Хмельницького було вісім полків на правім боці Дніпра і вісім на лівім. Пізніше, як Правобережна Україна відійшла до Польщі, на лівім березі стало десять полків. Ці дані наводить М.Грушевський в „Історії України” (К., 1992).

За твердженням Костомарова, чернігівські землі поділялись на Чернігівський, Ніжинський (що були найчисельнішими в Україні, так, у XVIII столітті Ніжинському полку належало 17 тисяч козаків.) та Ічнянський полки. Маркович вважає, що були ще Стародубський і Сосницький (хоча про нього ні в яких історичних документах не згадується). Та при Хмельницькому полковий поділ України постійно змінювався. Починаючи від Брюховецького (гетьман Лівобережної України у 1663-1668 роках), до самого розформування козацьких полків і скасування гетьманства (кінець XVIII століття), Чернігівські землі входили до складу Чернігівського, Ніжинського, Стародубського і частково Київського полків. Полки в свою чергу ділились на сотні.

В кожній сотні козаки обирали сотника. Сотники з іншою полковою старшиною обирали полковника. Старшина і козаки усіх полків обирали гетьмана. Це дійсно була козацька республіка.

До сотні належали всі, хто в ній проживав: дворяни, козаки (виборні й підпомічники), селяни – власницькі, казенні і монастирські, а також міщани. Спочатку сотні мали рівно по сто козаків, і в полку, що мав п'ятсот козаків, було п'ять сотень. Але з часом назва „сотня” стала носити вже умовний характер: у полках було до двадцяти двох сотень і кожна з них мала по двісті-триста козаків, а на кінець XVIII століття – і понад тисячу.

Козацьке військо поділялось на кінне і піше. У походи, які у XVII- XVIII століттях були щороку, а то й по кілька разів на рік (як на своїй території, так і закордонні), здебільшого йшли кінні, а піші козаки залишалися для сторожової служби. До війська козак повинен був з'явитися з рушницею, шаблею, списом, порохом, кулями, харчами і на доброму коні. Як правило, козаки платні не одержували, або ж їм зовсім мала платили, що негативно позначалося як на їхніх господарствах, так і на економіці всієї України.

Сотник у своїй сотні, а полковник у полку мали владу не лише над козаками, а й над усіма людьми, що там проживали. Крім того міста й містечка, які користувалися Магдебурзьким правом, мали свій власний суд і управу-магістрат або ратушу. З отриманням Магдебурзького права у Коропі був створений магістрат – орган міського станового управління. Йому були підпорядковані адміністративні, господарські, фінансові, поліцейські та судові справи. В структуру магістрату входили дві колегії: рада, що відала цивільними судовими та адміністративними справами, і лава, яка відала кримінальними судовими справами. На чолі магістрату стояв війт. Йому допомагали бургомістри, райці та лавники. На Україні магістрати почали виникати у першій половині XVII століття. У 1782 році, із створенням шестигласних дум, за магістратом залишилися поліцейські та городові функції, він починає так і називатися – городовий магістрат, а його склад обмежується двома бургомістрами та ротманами. Починаючи з 60-х років XIX століття, магістрати були поступово ліквідовані.

В „Историко-статистическом описании Черниговской епархии” цитується документ, виданий Коропським Магістратом „мая 7-го 1669 г. о продаже леса обывателем с. Карыльска священнику Карыльской Преображенской церкви”. Цей документ є ще одним підтвердженням того, що Магдебурзьке право Короп отримав у XVII столітті. О.Лазаревський в „Описании старой Малороссии”, говорячи про універсал Дем'яна Многогрішного, який надавав значні пільги коропським міщанам, в тому числі й села на допомогу, зазначає, що фактично коропським війтам була віддана майже вся сотня.

Ніжинський полк при Івану Брюховецькому був поділений на двадцять сотень. Із них шість: Новомлинська, Кролевецька, Воронізька, Глухівська, Ямпільська і Коропська (утворена 1659 року й існувала до 1783-го року) входили до окремої частини полку і називалися Засеймівськими. Вони зі своїм

командиром, за універсалом 1728 року Данила Апостола (гетьман у 1727-1734 роках), підлягали безпосередньо гетьману і не залежали від Ніжинського полковника. Козаки цих сотень охороняли гетьмана, обслуговували Генеральну військову канцелярію у Глухові, куди у 1708 році, після зруйнування Меншиковим Батурина була перенесена гетьманська столиця (ще раз Батурин став резиденцією гетьмана у 1750 році при Кирилі Розумовському). У походах Засеймівські сотні складали особистий гетьманський конвой і в бойових діях участі не брали.

Проте однозначно про час створення Коропської сотні історики не визначились. Крім 1659 року, називають 1648-й (у складі Борзенського полку, який був ліквідований 1649 року за Зборівською угодою) та відновлення сотні у 1653 році у складі Новгород-Сіверського полку.

Історик С. Токарев, спираючись на проведені дослідження, заперечує належність сотні до Борзенського полку. Він зазначає, що віднайдені на цей час перші документально підтверджені відомості про існування Коропської сотні належать до весни 1658 року, хоча В. Дашкевич та І. Ситий датують її виникнення 1654 роком. С. Токарев робить висновок, що сотня була заснована у проміжку між 1654 і 1658 роками. Зокрема, він пише: «В адміністративному відношенні Коропська сотня належала до Ніжинського полку аж до кінця XVIII ст. Проте існують відомості, що в 1663-1664 роках сотня входила до складу Глухівського полку, створеного гетьманом І. Брюховецьким із Засеймівських сотень Ніжинського полку, а в 1668 році – Новгород-Сіверського, відновленого на короткий час гетьманом П. Дорошенком. Приналежність сотні до цих полків видається досить вирогідною, зважаючи на близькість Коропа до обох полкових центрів та відносну нестабільність в державі в ці роки. Після настання в Гетьманщині стабілізації за гетьмана Д. Многогрішного Коропська сотня остаточно повернулася до складу Ніжинського полку». (Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. – Чернігів, 2008).

Поселення Коропської сотні займали значну частину лівобережного подесення у межиріччі Десни і Сейму. До її складу входили Короп (центр сотні), Риботин, Сохачі, Райгородок, Царівка, Лукнів, Жорнівки, Обтов, Погорілівка, Карильське, Краснопілля, Билка, а також правобережна Бужанка. Пізніше увійшла колишня Рождественська сотня, яка існувала з 1654 року і була скасована при гетьмані Івану Самойловичу (гетьманував у 1672-1687 роках, після Дем'яна Многогрішного).

О.Лазаревський в „Описании старой Малороссии”, характеризуючи поселення Коропської сотні, зазначає: „Имеются несомненные сведения о существовании здесь поселений уже в XIV веке, но, кажется, существовали и раньше, так как Короп может быть с достоверностью отнесен к дотатарским поселениям”.

Землі сотні до початку XVIII ст. майже не мали приватних власників. Деякі з них були визначені на утримання генеральної артилерії (Короп, Риботин, Сохачі, Райгородок і Лукнів). Лише Обтов і Погорілівка уже з 1656 року належали козацькому старшинському роду Забіл.

Сотня поділялась на курені, які очолювали курінні отамани. А головним у ній був сотник, штат якого складався з писаря і осавули, заступником сотника був отаман, його в містах називали городовим (міським) отаманом. При гетьману Юрію Хмельницькому (1659-1664) сотнику платили по сто злотих і двадцять рублів на рік. Потім їм почали наділяти рангові помістя (цілі села, а то й по кілька сіл, хоча деякі сотники служили без будь-якого утримання держави, головним чином тому, що роздавати було вже нічого).

В „Историко-статистическом описании Черниговской епархии” (Кн. 5) заходимо дані про те, що за купчою 1677 року у Коропі був куплений млин „при панах урядовых Коропских, пане Семёне Ивановиче, сотнике, пане Омельяне Ивановиче, отамане”. Є й інший запис 1688 року „на уряде Коропском” за підписом „Тихона Довгели, сотника Коропского”, з печаткою Коропа. Цей сотник, Тихін Довгеля, очевидно, був помітною людиною, бо, будучи родом з Веркіївської сотні, обирався на сотництво в Коропі і сотникував понад десять років. І потім ще мав прихильність Мазепи. У 1689 році цей гетьман дав йому універсал на хутір біля Сохачів, а в 1695 – на Царівку (Вільне).

Дуже впливовою старшинською родиною були Забіли. З Коропською сотнею пов'язані життя та діяльність кількох поколінь Забіл. Зокрема, Михайло Забіла у 1708 році отримав від гетьмана Скоропадського у володіння Царівку (за Забілами вона залишилась до кінця XVIII ст.), та Райгородок (у 70-х роках XVIII ст. відійшов разом з іншими маєтками графу Румянцеву-Задунайському). Його син Іван Забіла був Коропським сотником.

В „Описании старой Малороссии” О.Лазаревський дає такий перелік Коропських сотників (можливо не повний): Гордій Черв'яченко – 1659 рік; Іван Белаловець – 1661-1667; Федір Химич – 1669-1670 і 1676; Матвій Мартинов – 1672; Семен Іванович – 1676-1677; Тихін Довгеля – 1681-1692; Дем'ян Кононович –

1695-1699 і 1719; Кіндрат Безносий -1708-?; Іван Логвиненко – 1710-1711; Іван Похоронський – 1713-1723; Тихін Лихошерст – 1727; Григорій Химич – 1728-1736; Іван Забіла – 1740-1751; Микита Сидорський -1753.

Звернувшись до досліджень С. Токарева, читаємо: «Переважна більшість коропських сотників мала місцеве походження і походила з козацького середовища. Нестор Михайлович, Семен Іванович, Іван Ничкаровський, Іван Княжко, Василь Касьянович, Юрій Олексійович, Тихін Лихошерст і Вакула Соломка до свого сотництва займали уряд сотенного отамана, на який, як правило, обирались найавторитетніші коропські козаки».

І далі: «За даними джерел відомо 28 коропських сотників, серед яких нараховувалось 20 «совершенних», 6 наказних і 2 сотники у відставці. Зауважимо, що остання категорія з'явилась у другій половині XVIII ст. Терміни перебування коропських сотників на уряді помітно розрізнялись. 11 коропських сотників, а саме Ничипір Ковалевський, Гордій Черв'яченко, Федір Химич, Матвій Мартинович, Нестор Михайлович, Іван Киященко, Федір Соломка, Логвин Карпенко, Кіндратій Безносий, Іван Логвиненко та Тихін Лихошерст перебували на посадах менше 3-х років. Іван Білаловець, Семен Іванович, Дем'ян Кононович та Григорій Химич займали сотницький уряд від 3-х до 10-ти років. Понад 10 років у Коропській сотні урядували Тихін Довгеля, Іван Похоронський, Іван Забіла, Роман Христофоров та Микита Сидорський. Найчастіше сотники змінювались у другій половині XVIII ст. за умов постійних мілітаричних конфліктів та розвиненого виборчого права у козацькому середовищі. У XVIII ст. тривалість правління сотників зростає, що можна пояснити їх прямим призначенням на посаду та підтримкою з боку генеральної «старшини та російських чиновників». Зокрема, представник відомої старшинської родини Забіл, син генерального судді Іван Михайлович Забіла перебував на посаді коропського сотника 20 років (1740-1760)».(«Батуринські читання. 2007»).

З одним із Коропських сотників – Григорієм Химичем – відбулась історія, що мала розголос в Україні. У 1732 році архієпископ Київський, Галицький та Малої Росії Рафаїл Заборовський відлучив його від церкви. У грамоті з цього приводу читаємо: „донесено нам ведать заподлинно, что сотник Коропский Григорий Химич не ведать с якого крайнего безумия, произнес такія слова богохульническія: „Я де самому Богу не верую!“ и неоднократно тое произнося, как нам, пастыреви, духовные персоны советно писанием засвидетельствовали. Такого мы, пастырь, богохульника, сотника Коропского Химича, яко гнилого уда, от церкви святой властью нам от Бога данною отсекаем и от всех обрядов церковных отлучаем...”. В ті часи це було дуже тяжке покарання. Але Химич і після цього продовжував виконувати обов'язки сотника. Очевидно богохульні слова були сказані ним у стані крайнього збудження, пов'язаного з якимись неприємностями.

У Коропі проживала ціла династія місцевих старшин Химичів. Про це розповідає у статті „Династія Химичів” Сергій Токарев, молодий історик, що ретельно досліджує минуле рідної Коропщини („Нові горизонти”, 2004, 22 квітня): „Засновником цього відомого роду є Яків Химич. Однак немає ніяких згадок про те, чи займав він якусь посаду в Коропі. Власне, династію коропських старшин започаткував його син Федір, який був сотником у 1669-1670 і в 1676 роках. У другому поколінні козацька родина представлена Трохимом Химичем, який був міським отаманом у 1692 році. Нарешті, у третьому поколінні династії Химичів ми маємо двох представників. Перший – Пилип Трохимович – у 1725 році перебував на посаді наказного (тимчасового) сотника. Другий – Григорій Трохимович – займав уряд сотника у 1728-36 роках.”.

Підпис Федора (Феська) Химича знаходимо під Глухівським договором, укладеним Дем'яном Многогрішним (1669 р.) з Московським царем, а також під „Прошением всей Малороссии о прощении изменнической вины, пожаловании им нового гетмана и о небытии в Украине воеводам для сбора податей”. Це ж „Прошение” підписав Коропський вїйт Адам Русанов.

Многогрішний планував побудувати в Коропі, захищеному болотами, оборонну промисловість. Уже в 1669 році тут облаштовується артилерійський двір. Наступник Многогрішного Іван Самойлович (1672-1687) за постановою “Конотопських” статей (кожний гетьман укладав свою угоду з царем) у 1672 році віддав Короп разом із Риботином, Сохачами, Райгородком та Лукновом на утримання Генеральної військової артилерії, і він став „зимовой квартирой лошадям и служителям артиллерии войсковой енеральной, для спорядження фурманов и прочих артиллерийских припасов” (М.Домонтович „Материалы для географии и статистики России.” Спб, 1865). Ще раніше Дем'яном Многогрішним на утримання „войсковой музыки” був відданий Шабалинів, що належав до Новомлинської сотні.

До одного з найважливіших родів військ козацької армії належала артилерія. У козацьких військах вона була уже з XVI століття – генеральна, полкова та сотенна. Нею відав генеральний обозний, командував

„гарматний осавула”, а обслуговував великий штат гармашів. Як зазначає О.Апанович, виливання гармат на Україні – давнє ремесло. Вже в перших великих козацько-селянських повстаннях кінця XVI ст. українські селянські загони виступали з артилерією. Остаточою як рід військ артилерія сформувалася на початку визвольної війни 1648-1654 рр. Гарматний парк повсталого народу утворився з гармат реєстрового козацького війська, гармат Запорізької Січі, гармат, які раніше стояли при ратушах, і з трофейних гармат, відбитих козаками уже з першого року визвольної війни. Після 1654 року дальшого розвитку набуло виливання гармат в Україні. Крім того, українське козацьке військо значну кількість їх отримувало від російського уряду. Генеральна артилерія стояла в Батурині. У 1708 році там було сорок гармат. У полках розміщувалась своя артилерія. Багато гармат були польськими трофеями, але їх та ядра виливали також і в Україні, зокрема – у Глухові. Порох спочатку виробляли в усіх полках. Адже, з’являючись до збірного пункту для участі у військовому поході або для відбування сторожової служби, козак повинен був мати при собі не лише коней та зброю, але й необхідну кількість набоїв, пороху і свинцю. Виробництво пороху було вельми поширене на Україні і мало давню традицію, бо українські землі, надто Лівобережжя і Слобожанщина, мали значні запаси селітри – складового матеріалу при виготовленні пороху.

З початком Північної війни Україна перетворюється на основного постачальника селітри для Росії і стає з цього часу центром виробництва селітри в усій країні. Основними районами добування селітри на Чернігівщині були Ніжинський і прилуцький полки. В більшості випадків кожна полкова артилерія забезпечувалася порохом з власної селітри. Здавна вироблялася селітра і в Коропі, на околицях якого були її великі поклади.

М.П.Цапенко в книзі „По равнинам Десны и Сейма” (М.,1967) пише про Короп того часу наступне: „В прошлом этот город был довольно известным, он играл видную роль и в последние годы национально-освободительного движения, ибо являлся центром казацкой войсковой „арматы”, здесь производилось артиллерийское вооружение и формировались артиллерийские войска. По условиям того времени он являлся городом-крепостью”.

Статус сотенного міста-фортеці визначив економіку та побут Коропа на багато років. Тут заготовляли на рік до 600 пудів пороху. „А порох для стрельбы войсковой ... брать оттуда же – из Коропа,” – писав Петро І. Є підстави вважати, що пороховий „общевойсковой арсенал” знаходився (до появи порохового заводу в Шостці) в Коропі, на місці, де нині розташований готель „Космос”. При ритті котлованів тут знайшли під підвалами XIX століття чимало розірваних блоків-арок з цегли XVII століття. У „Нових горизонтах” (2 грудня 1995 року) В.Куриленко розповідає, що під час будівництва готелю, у 1980 році районною секцією археології (під його керівництвом) на значній глибині було знайдено великі уламки, схоже, першої в Коропі цегляної будівлі. Вони мають вигляд ніби розірваних дуже потужним вибухом залишків підвалів у вигляді стовпоподібних уламків стін 87 та 67 сантиметрів завтовшки, арочні перекриття вузьких коридорів 155 та 300 сантиметрів у ширину. Ці підземелля не мали звичайного тоді дубового перекриття, а були вимурувані повністю з цегли на вапняному розчині. Цегла XVII- XVIII століття – 32x16 см. – така сама, як і в Іллінській церкві-фортеці. В літописних джерелах Коропа того часу, крім Іллінської церкви-фортеці, кам’яні будівлі не згадуються. Вивчення літописних та літературних джерел дає підставу вважати, що тут на початку чи в першій половині XVIII століття був загальновійськовий пороховий арсенал. В підземеллях Іллінської фортеці він не міг бути тому, що при штурмі дитинця склад був би відрізаний від центрального гарнізону міста, який міг би лишитися без пороху. Порохові погребі могли бути тільки в центрі міста, тобто в районі нинішнього готелю. Значення коропських порохових арсеналів упало після відкриття в 1739 році порохового заводу в Шостці. А з 1741 року порох для українських полків почав надходити з Москви, і пороховий склад у Коропі був розрахований лише на потреби гарнізону.

О.М.Апанович у книзі „Збройні сили України першої половини XVIII століття” (К., 1969) називає Короп цього часу містом і зазначає: „Заготовлений на Шосткинському заводі порох зберігався переважно у місті Коропі, де його одержували представники полків”.

Селяни та козаки міста, а згодом і міщани, повинні були сплачувати спеціальні грошові та натуральні податки на утримання артилерії. Поступово збір на артилерію починає обмежуватися певною кількістю дворів і хат, мешканці яких стають спадковими „пушкарями” та „армашами”. Жителі мали постачати також обслугову артилерійського обозу.

До цієї характеристики цікаво додати витяг з „Описания старой Малороссии” О.Лазаревського: „...на коропские доходы должны были содержаться не только генеральная артиллерия, но и полковые

артилерії, и что порох для пушек вероятно и изготовлялся тут же, в Коропе или около... Можно полагать, что расходы эти (на артиллерию) были очень незначительны, судя по тому, что выступившая в поход в 1738 году генеральная артиллерия состояла всего из шести пушек, из которых четыре были трехфунтовые и две четырехфунтовые (українська артилерія переживала занепад – авт.). Крестьянское поселение Коропа и тех сел, которые отданы были на артиллерию, никакого отношения к последней, по-видимому, не имело, а лишь давало средства не ее содержание. Артиллерийская прислуга, армаша и пушкари набирались по найму и получали жалованья по 5 рублей в год. Впрочем, в конце XVIII века мы встречаем в селе Рождественском 50 дворов „пушкарей” генеральной артиллерии... вероятно пушкари эти явились по какому-нибудь распоряжению Румянцева...”

Короп того часу відігравав значну роль в обороні Лівобережної України. Як і всі сотенні міста Гетьманщини, мав укріплення, що були життєвонеобхідними в умовах загрози постійних військових конфліктів. Обов'язковим їх елементом були рів і вал, укріплення вивершувалися фортечними дерев'яними стінами і баштами, в яких ставилися гармати. Вали увінчувалися палісадами, оточувалися рогатками, “надобвами”. Палісади робилися двосажневі, загострені з одного кінця, з продовбаними отворами у двох кінцях для з'єднання їх по прямій лінії. Для укріплення йшло приблизно 700 палісадів. З боку міста вал обкладався дерном. В ньому робилися “призьби”, зруби або тини, а також “розкати” – майданчики для артилерійських гармат. Коропська фортеця була оснащена десятьма гарматами. Фортечну артиллерию обслуговувала спеціальна команда. У валах робилася “фуртка до води”, так звана “вилазка”. Коропська фортеця мала декілька воріт, які теж укріплювалися. На 1738 рік загальна довжина валів коропської фортеці становила 744 сажени (для порівняння: у Борзні – 130, у Млинах – 310, Мрині – 465, Бахмачі – 606, Дівиці – 650, Івангороді – 770, Воронежі (Сумська область) – 868,5). (Токарев С. Коропська фортеця //Нові горизонти. – 2005. – 30 липня).

Розміщення в Коропі особливої „гетьманської” сотні, що налічувала кілька сотень козаків, обумовило побудову на західних воротах – підступах до дитинця унікальної, єдиної такої на Лівобережжі споруди – Іллінської церкви-фортеці. Старожили пам'ятають, що ще й у перші десятиліття XX століття на свята стріляли з гармат, що стояли на церкві-фортеці. В.Куриленко в статті “Унікальний пам'ятник Лівобережжя”(“Нові горизонти”, 1980, 13 березня) так описує цю споруду: „Її кріпосний характер – факт визнаний. Обидва корпуси зроблені з цегли, типової для XIV-XVIII століть... Південний корпус фортеці має товсті стіни, потайні двері, що ведуть у підземелля, довгий вузький коридор з непристосованими до раб бійницями. Як пише дослідник Цапенко, не можна уявити використання таких незручних приміщень для проведення культових обрядів. Північна прибудова має стикові шви, стіни завтовшки два метри, склепіння, що нагадує тунель фортеці, ніші для ядер і пороху, приземисті бійниці, олтар, обернений не на схід, як у всіх церквах, а на північний схід. Масове богослужіння тут неможливе. Вузлові опори споруд до чотирьох метрів завтовшки, що й дозволило пізніше поставити на них масивну башту. Споруда дозволяла вести кругову оборону”.

Але чому давню фортецю називають Іллінською церквою? Адже ніде в церковних записках вона не значиться. Знову звернемося до дослідження, яке провів В.Куриленко, спираючись на архів архітектора-коропчанина М.М.Самойловича: “...після руйнування Січі артилерійський двір спустів. Тому побудувавши церкву Вознесіння, місцевий архітектор (М.Мосцепанов) на старій фортеці зробив двоярусну надбудову масивної вежі, як пам'ятник запорожцям. А дзвіницю за даними архіву Самойловича, освятили як Іллінську на честь святого Іллі та Іллі – сина генерального обозного Петра Юркевича. Відтоді, схоже, і з'явився термін “Іллінська церква”.” (Нові горизонти, 1991, 20 березня).

Артилерійський двір закрили у 1786 році. Після 1818 року тут на вежі встановили чотири гармати, що були подаровані Коропу ще Запорозькою Січчю. З них стріляли по святах. Запускали з вежі і порохові ракети.

За описом 1782 року „артиллерийскому Коропскому ведомству принадлежит в урочище на Лысой горе боровое пустое место, окружностью саженой 1200”; здесь же вблизи „огород с выстроеною избою и конюшнею” („Историко-статистическое описание Черниговской епархии”).

З'ясовуючи роль козаків Коропської сотні у військових діях кінця XVII – першої половини XVIII ст., С.Токарев зазначає: „На жаль, ще не віднайдені документи, які б прямо вказували на участь коропського козацтва у воєнних діях. Однак непрямі згадки в джерелах дозволяють припустити, що Коропська сотня могла брати участь у військових конфліктах” („Нові горизонти”, 2005, 22 січня). Такий висновок автор

робить із переліку наказних (тимчасових) коропських сотників: „Як правило їх призначали для командування сотнею у військових походах. У 1678 році наказним сотником був Іван Ничкаровський, у 1686 році – Василь Касянович, у 1697 році – Юрій Авксентійович, у 1734 році – Вакула Соломко і Мойсей Савченко. Роки правління цих коропських старшин співпадають з військовими конфліктами в Україні та за її межами: у 1677-1678 роках відбулись Чигиринські походи, 1696-1697 роки – Азовські походи проти турецької загрози, а в 1733-1735 роках – війна за „польську спадщину”. Участь Коропської сотні в останній військовій кампанії підтверджує універсал гетьмана Д.Апостола від 12 травня 1733 року. Гетьман наказував коропській козацькій сотні готуватися до військового походу на кордон з Польщею. У цьому поході брав також участь бунчужковий товариш Ніжинського полку Іван Забіла, маєтки якого знаходились у Коропській сотні.”

Напружену обстановку того часу передає універсал гетьмана Івана Мазепи, написаний 8 лютого 1693 року в м. Лубнах до Засеймівських сотень, в якому йдеться про набіг на Україну кримчаків. Його наводить в своєму „Літописі” Самійло Величко: „Ознайомуємо цим нашим писанням усіх старших і менших військових та посполитих людей, котрі мешкають у містах Коропі та Воронежі, що вороги Хреста святого і всього християнства Шингерей, Нурдадин – Солтан з іншими солтанами, за намовою проклятого ворога, зрадника, скаженого пса Петрика, вийшли з Криму з сорокома тисячами орди, завзялися були цілком на те, щоб спершу звабити з’єднатися з ними запорожців, а потім тією ж звабою відторгнути від богохранимою монаршої, їхньої царської величності, держави малоросійські міста... А ми, гетьман, як тільки дістали відомість... відразу рушили з Батурина і, з’єднуючи полки, спішно тягли до малоросійських міст, маючи бажання, зайшовши в очі їм, ворогам, давати відсіч і чинити над ними воєнний промисел... Але коли ті вороги... відразу, ламаючи голову, дуже швидко кинулися назад, то й ми зупинилися на деякий час у Лубнах, маючи засторогу щодо іншої ворожої сили... Але ми, гетьман, тут, як і тоді не бавитимемося, отож, обсилаючи вас цим нашим універсалом, упевнюємо всіх старших і менших і обнадіюємо, щоб ви віддавши хвалу господу Богу за такий соромний ворожий відхід назад, жили, нічим на тривожачись... оскільки за нашим рейментарським розпорядженням всюди по містах, які стоять на дніпровому березі, розкладено полки для всенародної оборони нашого малоросійського краю. Заславши вам отаку звістку, зичимо вам від господи Бога доброго здоров’я.”

До речі, викликає цікавість стиль, яким написано універсал. Якщо порівняти його з універсалами Многогрішного (див. нарис „Гетьман Дем’ян Многогрішний”), то відразу кидається в очі різниця характерів та освітнього рівня гетьманів – прямого й різкого „мужицького сина” Демка Многогрішного і потайного, вихованого та освіченого Івана Мазепи, який був на гетьманському престолі двадцять один рік, ходив в улюбленцях Петра I, виношуючи плани звільнення України від протекторату Москви (а можливо, освітній рівень їх писарів).

На початку XVIII століття, в роки Північної війни Короп та навколишні села знаходилися в центрі бурхливих історичних подій. У нашому місті перебував ніч з 24 на 25 жовтня 1708 року гетьман Іван Мазепа (мав булаву у 1687-1708 роках), що вирішив перейти на бік шведів.

Ось як описує історик ті події: У відповідь на вимогу Меншикова прибути з козаками до Стародуба „... Мазепа вирішив послати к Меншикову племянника своего Войнаровского с объявлением о тяжкой, предсмертной болезни своей и об отъезде своем из Батурина в Борзну для соборования маслом от киевского архиерея ... 23 числа прискакал Войнаровский с вестью, что завтра к обеду приедет в Борзну Меншиков для свидания с умирающим гетьманом ... Получив известие о намерении Меншикова приехать в Борзну, Мазепа „порвался как вихрь” и в тот же день, поздно вечером, поскакал в Батурин, а на другой день рано, переправясь через Сейм, приехал вечером в Короп, где переночевал, на другой день рано переправился через Десну, и ночью достиг первого шведского драгунского полка” (Соловьев С. „История России с древнейших времен”. Кн. 8, т. 15. М., 1968).

Вранці 25 жовтня Мазепа з частиною війська (історики говорять про дві-чотири тисячі), переправившись через Десну біля села Оболоння, на правому березі виголосив перед старшиною і козаками знамениту промову про те, чому треба боронити Вітчизну не від шведів, а від царя, який порушив укладені угоди. „Браття, – мовив гетьман, – прийшла наша пора; воспользуемся представившимся случаем; отомстим москалям за их долговременное насилие над нами, за все совершенные ими жестокости и несправедливости, охраним на будущия времена нашу свободу и права козакия от их посягательств! Вот когда пришло время свергнуть с себя ненавистное ярмо и сделать нашу Украину страной свободной и ни от кого независимой.

Вот к какой будущности я вас призываю. Вы, братья, верно достигнете этой цели при вашем мужестве и при содействии шведского короля, который предлагает вам воевать против москалей вместе со шведами”.

(„Володарі гетьманської булави”. К., 1995).

Наступного дня (26 травня) під Орлівкою (Новгородсіверщина) Мазепа зустрівся з авангардами шведських полків. Для шведів ця зустріч була несподіваною. Оговтались лише тоді, коли один із шведських офіцерів, котрий увіч знав Мазепу, впізнав його під час переговорів. Тоді було вирішено, що наступного ранку полки залишать Орлівку й супроводжуватимуть гетьмана з його невеликою армією до околиць шведської головної квартири в Горках – (або Гірках, як зазначено на деяких картах) – селі на Новгородсіверщині, що розташоване приблизно за 10 кілометрів від Курилівки.

Вперше Мазепа зустрівся з Карлом XII 28 жовтня (Н.Полонська-Василенко „Історія України”). 30 жовтня шведська армія знову рушила в дорогу. Її шлях лежав до столиці України Батурина. В селі Дегтярівка Мазепа написав своє звернення до українського народу із закликом приєднання до шведів. Через Десну переправилися під Мезином. Краєзнавець В.Сакун в дослідженні “Коропщина в “Подорожньому щоденнику” Данієла Крмана” (Нові горизонти, 2005, 30 липня) пише: “В цьому зазначеному пункті війська Карла XII та І.Мазепи планують перейти Десну, а російська армія, зустрівшись у районі Мезина, намагається будь-що зірвати план шведських і українських вояків, між ними зав’язався бій. Про це Д.Крман у щоденнику описав так: “Король у цей час керував переправою через ріку Десну і відбивався від москалів, які захищали другий берег”... Вдало розв’язавши військову операцію, в результаті якої переможцями стали шведські та українські війська, перейшовши Десну, вони рушили на південь...”.

В.С.Куриленко, на основі своїх знахідок, доводить, що біля Мезина була удавана переправа (з метою відвернення уваги росіян), насправді ж Мазепа й Карл XII з військами форсували Десну нижче Свердловки (Куриленко В.С. “В Чернігово-Сумському Подесенні”).

Минули Чапліку, Обтово (поблизу якого відбувся жорсткий бій з московськими військами і це село було розорене) і повернули на Короп. Словацький посланець в Україні Крман засвідчував, що мешканці Лукнова влаштували теплу зустріч королю і гетьманові – повиходили на вулиці з хлібом, сіллям, рибою, медом, сиром. З Коропа Батуринським шляхом колони вирушили до столиці. Від старожилів можна почути перекази, що в нашому містечку відбувся бій шведів із царськими військами, зокрема, при спорудженні будівель викопували шведські ядра. Назва однієї місцини в Коропі по вулиці Вознесенській – Могила. Як стверджують старожили (цієї ж думки був і уродженець Коропа архітектор М.М.Самойлович), саме тут, на підступах до фортеці, було порубано найбільше мешканців Коропа. Дехто назву Могила пов’язує із подіями 1708 року (російсько-шведська війна), а можливо, там порубані жертви Ромодановського. Гостинно зустрічали Мазепу і Карла XII і в Атюші.

Але там уже відбулися торги. Крман занотував у щоденнику: “Тут нам зустрілися мешканці, котрі вимагали платні не лише за всі речі, яких ми жадали, а й за свої найменші послуги. З їхніх уст не було чути іншого, як копійки – це є рід найдрібнішої подовгастої московської монети, що має вартість польського півторака. Москалі мають ще монету рубля, тобто півталяра, один бік котрого зображає царя з написом: “Царь Петръ Алексеевичъ...” Крман також описує й інші грошові знаки, що були в обігу в нашому краї триста літ тому: полтинник московський, гривню 1705 року, алтин 1704 року. Пробувши три дні в Атюші українсько-шведські війська рушили на Батурин. Але до Батурина вони спізналися: місто вже було взято Меншиковим, і повз його руїни військо попрямувало на зимівлю на Полтавщину (Б.Крупницький „Гетьман Мазепа та його доба”).

В „Историко-статистическом описании Черниговской епархии” читаємо: „16 ноября 1708 года Петр Великий из Глухова пришел с войском и ночевал в Красном Конотопского уезда. Из Красного 19 числа пошел и прибыл того же числа в Терны (Харьковской губ.). Что делал Петр целых трое суток в Красном? Знал ли он о тайной присяге, к которой приводил Мазепа соучастников своих в Бахмачском загородном дворце – неизвестно, во всяком случае близость Батурина, Бахмача, Митченка и других поселений, бывших во владении друзей Мазепы, внушала ему мысль разыскать в Красном нити Мазепина заговора и разведать о друзьях Мазепы. Из Красного Петр зорько следил за движениями шведского короля, которого Мазепа повел от Коропа к Пирытину.”

До речі, повернувшись до “Подорожнього щоденника” Крмана, можна помітити, що на відміну від згаданих авторів, він подає дещо інший шлях від Гірок до Батурина. За його описом В.Сакун накреслив

схематичну карту походу Карла XII і Мазепи Коропщиною, де вказуються такі населені пункти: Гірки, Гнатівка, Курилівка, Мезин, Чапліївка, Райгородок, Лукнів, Краснопілля, Билка (Червоне), Батурин.

Як відомо, більшість козацтва Мазепу не підтримала, його план щодо переходу під протекторат Швеції провалився. Що ж це була за людина: Мазепа-Колединський Іван Степанович, особистість якого упродовж трьох століть отримує стільки протилежних оцінок, і якого історичний момент поєднав колись із Коропом? З „Енциклопедії Українознавства” (Т. 4, К., 1996): „Мазепа Іван Степанович (20.03.1639-21/22.09.1709 – за старим стилем), гетьман України (1687-1709), народився в селі Мазепинцях на Білоцерківщині, вчився у Києво-Могилянській колегії і єзуїтській колегії у Варшаві. Був „покойовим” у короля Яна Казіміра, який послав його для завершення освіти за кордон. У 1656-59 рр. був у Німеччині, Італії, Франції й Нідерландах. Після повернення при польському королівському дворі виконував низку дипломатичних доручень на Україні. 1663 року повернувся на Україну, щоб допомогти хворому батьку. Після його смерті (1665) дістав звання Чернігівського підчашого. 1669 року вступив на службу до гетьмана П.Дорошенка, згодом виконував обов’язки генерального осавула, відбував дипломатичні місії. Брав участь у війні П.Дорошенка як союзника Туреччини проти Польщі (1672), а також у Чигиринських походах (1677-78). Авторитет Мазепи і в Україні і в Москві був таким високим, що коли було скинуто Самойловича, рада на ріці Коломаку 25.07.1687 за згодою Московського уряду, обрала його гетьманом. Він твердо стояв на ґрунті української козацько-гетьманської державності й соборності українських земель. Спочатку Мазепа вважав за можливе співжиття України з Москвою не засадах Переяславської угоди.

У царині внутрішньої політики Мазепа підніс на високий щабель українське господарство, зокрема промисловість, дбав про розвиток української науки (зокрема історії), освіти (перетворення Києво-Могилянської Колегії на Академію 1694 р., заснування Чернігівського Колегіуму 1700 р. тощо) та культури, особливо літератури (творчість Дмитра Туптала, Стефана Яворського, Іоанна Максимовича, Феофана Прокоповича та інших, в тому числі самого Мазепи, автора кількох віршів, зокрема думи „Всі покою ширю прагнуть”), і мистецтва (особливо архітектури та малярства), що його Мазепа був великим і щедрим меценатом (величні церковні пам’ятки мазепинського бароко у Києві, Чернігові, Переяславі тощо).

Хоча Мазепі вдалося створити нову старшинську верству, він весь час мав потужну старшинську опозицію. Довідавшись про плани Петра I звести нанівець самостійність української держави й скасувати її козацький устрій, Мазепа розпочав таємні переговори з польським королем Станіславом Лещинським, а згодом з шведським королем Карлом XII, які завершилися угодою 1708 року про прилучення України до антимосковської коаліції.

Але шведсько-московська війна 1708-1709 років, яка проводилась на території України, закінчилася поразкою союзників. Москва зруйнувала Батурин і Запорозьку Січ. Полтавська капітуляція і поразка шведів вирішили долю України. Мазепа і Карл XII подалися на еміграцію до Туреччини. Мазепа, зламаний поразкою і хворобою, помер у Бендерах вночі з 21 на 22.09.1709 року і був похований спочатку у Варниці, а потім у монастирі святого Юрія у Галаці. Згодом могила Мазепи була знищена. Петро I оголосив його зрадником і наказав російській і українській церкві проклясти його ім’я.”

Щодо участі наших земляків у Північній війні, то в енциклопедичному довіднику “Чернігівщина” знаходимо відомості про те, що в 1701-1704 роках російські війська здобули Дерпт, Нарву та інші фортеці. У воєнних діях у Прибалтиці брали участь і українські полки, зокрема Ніжинський полк. Брали участь у Північній війні й козаки Понорницької сотні на чолі із сотником Зіньком.

У 1718 році утримання Коропом генеральної артилерії було скасовано і містом заволодів гетьман Іван Скоропадський (1708-1722). Він належав до великої і шляхетної родини. Натури був зовні спокійною, що, можливо, позначилося на його національній „непатріотичності”. За Мазепою не пішов, Петра I побоювався. Мабуть саме тому авторитетна дослідниця українського народу О.Ефименко характеризувала гетьмана як „совершенно не способного к самостоятельному и ответственному положению”. А Михайло Грушевський назвав його „плохим недотепою”. Не дуже поважливо до гетьмана ставилися вже сучасники. Серед них побувала навіть ущиплива приказка: „Іван носить плахту, а Настя булаву”. Справа в тому, що у 1699 році, коли Мазепа тільки-но перевів Скоропадського з полкового писаря на посаду генерального бунчужного, у нього померла дружина. Залишившись удвох із дочкою, він почав шукати іншу жінку. Можливо, це сталося випадково, але незабаром він вподобав собі вдову колишнього генерального бунчужного Костянтина Голуба – Анастасію Марківну (1671-1729), дочку засновника відомого на той час роду Марковичів – Марка

Аврамовича. Дуже норовлива, забезпечена матеріально ще в першому шлюбі, ця неординарна жінка, на двадцять п'ять років молодша від Скоропадського, мала на нього неабиякий вплив.

Ставши гетьманом у 1708 році (після Мазепи) він досить швидко почав втрачати і свою політичну владу, і свій, до того не дуже високий, авторитет серед українського населення. Особливо гнітили та обмежували його волю й дії вимушена „дружба” з царськими сановниками, вищим російським офіцерством, а потім задушливі „обійми” самого Петра I. Він не міг протистояти непомірним апетитам до українських земель російських вельмож, серед яких особливою жадібністю відзначався князь Олександр Меншиков, який уже при Катерині II заволодів Коропом.

В останні роки правління не сприяли популярності гетьмана серед українського населення примусові каналні роботи, спорудження фортифікаційних будівель, „військові низові” походи тощо. Козаків і посполитих „ганяли” до Петербурга, Астрахані, на Кавказ. Петро I фактично скасував вільну українську торгівлю. Дуже підривало місцеву економіку постійне перебування на Україні великого числа російських військ (іноді понад 10 тис. чоловік), які утримувалися головним чином за рахунок простого люду, а також швидке зростання податків. Скоропадський від імені „всіх малоросіян” з „плачем і слізьми”, просив Петра I вивести свої полки з Лівобережжя, скаржився на зловживання Меншикова. Проте імператор просто не чув старого гетьмана. І в 1722 році видав указ про створення на Україні „Першої малоросійської колегії”, в функції якої входив нагляд за всією діяльністю гетьмана, генеральних, полкових і сотенних старшин, дозвіл на видання ними розпоряджень по управлінню краєм тощо. Такого удару Скоропадський не міг пережити і невдовзі (3 липня 1722 року) помер у Глухові. А Петро I заборонив вибори наступного гетьмана аж до 1728 року. („Володарі гетьманської булави”).

Під час свого гетьманування Іван Скоропадський опікувався Рихлівським Свято-Миколаївським монастирем і навіть залишилися перекази, що отримав там зцілення від хвороби, після чого побудував у монастирі церкву.

В історичних джерелах збереглося „Подтверждение монастырским крестьянам о послушании”, в якому Скоропадський звертається до Коропського сотника, перебуваючи в Коропі у січні 1709 року. Цей документ свідчить за те, що в ті часи нерідко відбувалися селянські бунти. Гетьман, зокрема, пише: „донеслося нам ведати, что з сёл ваших некоторые легкомысленные люди, бунтовничо поступаючи, не хотят по прежнему монастыреви Глуховскому надлежитого подданского отдавати послушенства, який поступок суворо ганим и приказываем абысте ... по давнему обыкновению, свою подданскую повинность и послушенство, якое до вас надлежит ... отдавали...”

У 1726 році Катерина II передає Короп і Батурин Меншикову. Але під його владою Короп залишався недовго (Меншикова у 1727 році вислали).

Після Меншикова Коропом до 1728 року володіла вдова гетьмана Скоропадського Анастасія Марківна. Ось що писав про цю непересічну українську жінку відомий історик П.Я.Дорошенко: „Обладая твердым характером, умом и деятельною натурою, она имела решительное влияние на мужа, и это обстоятельство сохранилось в народной памяти в поговорке: «Иван теля пасе, а Настя булаву несе». Гетманша Анастасія Скоропадская была из рода Марковичей и в молодости славилась красотой, а потому рано вышла замуж за генерального бунчучного Константина Голуба. Оставшись после него молодою вдовою, Анастасія Марковна около 1700 года вышла замуж вторично за бывшего в то время также генеральным бунчучным Скоропадского. Влияние деятельной Скоропадской на своего мужа особенно получило значение, когда он сделался гетманом. Не только гетман ничего не делал без совета своей жены, но даже и крутой нравом Петр Великий уважал гетманшу и не отказывал в ее просьбах. Конечно, сфера деятельности Анастасии Марковны распространялась преимущественно на интересы материальные и семейные, но есть указания, что она была не чужда и политическим делам Малороссии, с какою целью и сопровождала своего мужа в его поездках в Москву. Она устроила в Глухове богадельню при построенной ею и её мужем церкви трех Анастасий и, оставшись вдовою, сама ухаживала за больными. Вместе с мужем она прекрасно обустроила находящийся в глуховском уезде Гамалеевский женский монастырь, дав ему значительное земельное имущество. После смерти мужа не потеряла своего влиятельного положения в тогдашнем малорусском обществе, а также успела удержать за собой имения своего мужа и располагать ими до своей смерти. Скончалась она 58 лет от роду (19 декабря 1729 г.) в Глухове, а погребена вместе с мужем в Гамалеевском монастыре”.

За цей час козацька артилерія приходить у занепад і вже у 1728 році новий гетьман Данило Апостол (1728-1734) забирає Короп у вдови Скоропадського і знову робить його головним центром матеріального

забезпечення артилерії (котрим він залишається до кінця існування козацької військової артилерії, ліквідованої Румянцевим 1782 року) під керівництвом генерального обозного. Завдяки цьому ми маємо в Коропі Вознесенську церкву, споруджену в 1764 році коштом отамана генеральної артилерії Петра Юркевича.

Петро Мартинович Юркевич належав до свити гетьмана і був найзначнішою людиною в Коропі. Він багато зробив для будівництва міста. А в 1769 році на свої кошти побудував церкву Різдва Богородиці у Рощинському (Жовтневому). До речі, в цьому селі в середині XIX століття нащадки Юркевича володіли 5400 десятинами землі.

Знову цікаво звернутися до дослідження В.Є. Куриленка: “Стати багатим покровителем козакому отаману допомогла його зарплата, яка на ті часи в 100 разів була більша, ніж у підсавула, і в 40 разів, ніж у полкового писаря. Але в 1775 році Юркевич залишився без посади, бо козацтво було ліквідовано. Бургомістром Коропа став Мосціпан (М.К. Мосцепанов – авт.) – відомий архітектор, флігель-ад’ютант графа Румянцева... За даними архіву Коропського архітектора М.М.Самойловича (нащадка гетьмана) в 1782 році на кошти Юркевича Мосціпан почав перебудову козачого двору. Отже, не жаліючи власних коштів, козацький отаман Юркевич намагався зберегти козацьку славу Коропа (“Нові горизонти” 1991, 14 серпня).” З часом біля фортеці був побудований пам’ятник Петру Юркевичу, який знищили 1920 року.

Будинок сотенної ратуші в Коропі,
2-а половина 18 ст.

4. Центр ремесел торгівлі та мистецтв

„Основу економічного життя Коропської сотні складало сільське господарство, особливо вирощування зернових культур. Вирощене збіжжя переважно перероблялось на винокурнях. Вироблені спиртні напої споживались як на місцях, так і збувались у сусідні полки. Навіть надходили до столу козацької старшини та гетьмана. Найбагатшим власником млинів та винокурень була старшинська родина Забіл” (Токарев С. Коропська сотня. // Нові горизонти, 2004, 24 липня).

У нашому сотенному містечку у XVIII столітті виготовлялось понад 75 тисяч відер горілки на рік. Її використовували не лише в своєму (Ніжинському) полку, але й постачали до Прилуцького, Лубенського, Переяславського, Гадяцького та Миргородського.

О.Лазаревський зазначає: „Главный промысел Коропа заключался в винокурении, в 1782 году здесь было 816 винокурных котлов, которые по сословиям распределялись так: у священников - 34, у старшины – 198, у казаков – 111, у крестьян – 478”. Ще раніше із суми генеральної артилерії щороку видавалась тисяча рублів, куплена на цю суму горілка продавалась в шинках Коропа та належних до нього артилерійських сіл, з платою в касу по 25 копійок за відро і з поверненням виданої тисячі рублів.

До речі, до нашого містечка (де аж занадто був розвинений винокурний промысел) з’їжджалися повеселитись під час канікул студенти (переважно бурсаки). На це вказував в «Историко-статистическом описании Харьковской епархии» Філарет Гумільський. Однак, вирвавшись на волю, студенти безчинств і бешкетів не влаштовували. Серед них були поширені різноманітні ігри, забави, змагання, адже тоді студенські традиції в Україні не схвалювали пияцтва заради пияцтва.

Цікаво, що з метою поклати край зловживанням від надмірного виготовлення горілки 6 липня 1761 року гетьман Кирило Розумовський видав універсал, в якому говорилось: „Малороссияне не только пренебрегают земледелием и скотоводством, от которых проистекает богатство народное, но еще, вдаваясь в непомерное винокурение, часто покупают хлеб по торгам дорогою ценою не для приобретения каких-либо себе выгод, а для одного пьянства, истребляя лесные свои уголья и нуждаясь оттого в дровах, необходимых к отоплению их хижин.” Наскільки був розвинений у ті часи винокурний промысел, видно з того, що відро вина продавалось по п’ятнадцять копійок.

Розміщення у Коропі військової артилерії дало поштовх розвитку ремесел, що були необхідні для військової справи. Як уже згадувалось, тут вироблявся порох, а за деякими даними – і ядра. Розвивались ковальське, ткацьке, гончарське, шапочне, кравецьке ремесла (майстри об'єднувались у цехи). На початку XVIII століття, при Мазепі, одним з найбільших цехів у Коропі був ковальський, який очолював С.Котляр.

Цехами називалися об'єднання ремісників однієї або близьких спеціальностей у містах в епоху феодалізму. Це були замкнуті корпорації, що захищали станові інтереси ремісників як дрібних виробників. Внутрішня структура цеху відображала соціальну ієрархію: на вищому щаблі стояли майстри, які мали підмайстрів та учнів. Цехи поширилися в містах Чернігівщини в кінці XVII – на початку XVIII століття після надання їм магдебурзького права. Вони стали значним осередком професійної освіти, ретельно охороняли виняткове право своїх членів на дане ремесло і регламентували процес виробництва: встановлювали тривалість робочого дня, число підмайстрів та учнів у кожного майстра, організовували взаємодопомогу, визначали якість сировини і готової продукції. Кожний цех у своїй діяльності керувався своїм статутом, що вимагав від кожного майстра виробів високої якості. У 1785 році цехи були підпорядковані загальноросійським законам і стали державними фіскальними податковими органами. У пореформений період (1861 р.) їх витіснили капіталістичні мануфактури та фабрики. Остаточно цехи скасовано 1902 року (енциклопедичний довідник “Чернігівщина”).

У статті „Економіка Коропа козацьких часів” („Нові горизонти”, 2002, 27 липня) С.Токарев пише: „У 1781 році у Коропі проживали 192 майстри ... Чоботарі, кушніри, шапочники вироблений товар відвозили для продажу на ярмарках у Глухові, Кролевіці, Батурині, Воронежі. Коропські шевці і кравці працювали переважно осідло, проте є відомості і про мандрівних майстрів”.

Крім того, в Коропі були розвинуті мукомольний та миловаренний промисли. Тут був один із найбільших центрів шкіряного виробництва на Чернігівщині. Мешканці Коропа відгодовували також свиней та торгували ними далеко за межами краю. У великій кількості вироблявся посуд (у Коропському історико-археологічному музеї експонується посуд місцевого майстра-гончара Пузиря), черепиця та дуже гарні й міцні полив'яні розписні кахлі, що не поступалися відомим у той час голандським та гданським. Ними облицьовували печі та груби. Кахлі збувались не лише в Україні, а й у Росії, Білорусії, Польщі, Молдавії („Історія українського мистецтва”. Т. 4., кн. 1. К., 1969).

Художня школа Коропських кахлярів є паростком Київської школи XVI століття, але розквітла в Коропі в XVII- XVIII століттях. Її осередком було урочище Маслозавод (тепер зрите). Ця школа перевищує знамениту Ічнянську школу незвичайною глибиною філософського змісту орнаментів у ряді серій кахоль, стверджує В.Куриленко.

У статті „Художні кахлі Придесення” („Нові горизонти”, 1980, 14 лютого) він так описує ці витвори коропських майстрів, підкреслюючи їх художню цінність: „Кахлі, виготовлені коропськими художниками – гончарами в XVI-XIX століттях, радують місцевим характером матеріалів. Але значення їх далеко не місцеве. Їх аналіз розкриває зв'язки орнаментів коропських виробів з древнім мистецтвом Київської Русі і Російської держави XVII-XVIII століть. На кахлях бачимо і мотиви, що дещо нагадують орнаменти стародавньої Асирії IX ст. до н.е. Особливо це стосується серцевидних картушів (рамок) та пальметок-листочків з коренями, що нагадують „асирійську” пальму і листок нашого дуба... Але пізніше пальметка замінюється на коропських кахлях то листком дуба, то квіткою волошки, що нагадує житнє поле, то бутонем, стручком „гороху”, „ялинкою” й іншими фігурами, які, врешті, зникають, залишаючи древню серцевидну „рамку” чистою... Особливо цінною нам вважається сюжетна композиція на кахлі XV-XVI ст., знайденої на території Коропського сирзаводу. На виробі – два архаїчні зображення левів, що „обертають” сонце з ростком-крином і деревом життя”. Кахлі коропських майстрів знаходяться в експозиції історико-археологічного музею.

Чи не одним з найрозвиненіших видів економічної діяльності мешканців Коропа в ті часи була торгівля. У місті „торги проводились двічі на тиждень, а ярмарки – тричі на рік. На торгах продавали хліб, сіль, рибу, дрова, худобу, посуд, продукти харчування, для чого з'їжджались купці як з українських, так і з російських місцевостей. На ярмарки приїжджали купці з Чернігова, Новгород, Глухова, Ніжина, Березного із шовковими та суконними товарами... Включення України до складу всеросійського ринку зумовило тісні торговельні зв'язки українських купців з російськими. У 1661 році коропський сотник І.Біلالовець дозволив козакам поїхати у російські міста з товаром. Центром всеросійського ринку у другій половині XVII століття стала Москва. Як свідчать „Книги Московской большой таможи” за 1693 і 1694 роки, коропські купці

приїжджали до Москви з товарами” (С.Токарев „Економіка Коропа козацьких часів”). Є відомості, що наші купці привезли до Москви у 1693 році товарів на суму 95 тисяч карбованців. А в кінці XVIII століття за даними „Опису Новгород-Сіверського намісництва (1779-1781)” у Коропі було 119 купців.

Короп тих часів був не лише центром ремесел та торгівлі, а й мистецтва. Про це свідчить той факт, що тут у XVIII столітті працював цех живописців, твори яких зберігають нині музеї Києва та Полтави. В книзі „Из истории мирового искусства. Украинская портретная живопись XVII-XVIII веков” представлені репродукції двох портретів коропської знаті. Ці твори увійшли в національну історію мистецтва. „А писал их в доме Забеловском, называющимся Остаповщина, в городе Коропе, один из местных живописцев”. Портрети створені в переломну епоху перетворень Петра I, коли новий свійський живопис лише народжувався. Таких творів збереглося небагато – портрети родини козацької старшини Забіл із Коропа, Кочубеїв з Батурина та ін. З трьома портретами місцевого художника початку XVIII століття (репродукціями) можна познайомитися в Коропському історико-археологічному музеї.

Це портрети Коропської знаті – Івана Петровича Забіли і його дружини Ганни Василівни, дочки генерального обозного артилерії Василя Каспаровича Дуніна-Борковського, а також портрет самого Дуніна-Борковського, одного з представників відомого українського старшинського роду.

На портреті Іван Забіла виглядає стурбованим і невдоволеним. Так воно й було, бо із-за тривалого родинного позову він втратив багато нервів. Про це розповідають матеріали коропського музею. Село Клишки, що припадало йому в спадщину, Мазепа передав його старшому брату, Чернігівському полковнику. Принижені прохання, заступництво тестя й впливових друзів, особливо Василя Кочубея, не допомогло повернути втрачене. З досади Забіла посилав своїх людей „опустошать” Клишки (брат йому докоряв за вбивство сторожів). Позов, що тривав п’ятнадцять років, залишився для Івана Петровича без змін. Тим часом він скупив в околицях Коропа млини, луги, а в самому місті будинки і став тут „першою людиною”.

Залишившись вдовою, Ганна Василівна продовжила справу чоловіка, зберігала і примножувала нажите добро. Немалим горем було для неї спустошення під час шведської війни її найбільшого села Обтова. Але свій материнський обов’язок вона виконала: сина влаштувала в артилерію, а також упорядкувала долю трьох дочок. Коли віддавала заміж останню, написала заповіт, в якому наказувала дітям „не чинить между собою мятежу и смущения, яко ныне между многими быти”. І через три місяці померла. А перед цим, улітку 1713 року, замовила місцевому художнику свій і чоловіків портрети. Портрети парні, одного розміру й формату. Ганну Василівну майстер писав з натури, а Івана Петровича (на той час він уже десять років був покійним) по „словесному” опису.

Пензлю невідомого коропського художника тих часів належить ікона „Явління ікони Богоматері рибалкам”. Її виявив у місцевій Вознесенській церкві та потім описав у газеті „Літературна Україна” (1970, 16 червня) красназнавець, що народився в Коропі (проживав у Львові), Геннадій Павлович Вовк. Ось цей опис: “ікона дерев’яна, в рамці, розміром 56 на 69 сантиметрів. На першому її плані зображені чотири рибалки. Зліва найстарший тримає рибальську сітку; другий упав навколішки – склав молебню руки; позаду стоїть третій; у човні – четвертий, він тримає в лівій руці весло, а правою хреститься. У верхньому куті ікони зображено ікону Богоматері з дитиною. Ікона „явилася” на небі рибалкам. Є на ній і інші малюнки. Всі рибалки зображені в простих селянських свитах, босоногі, із закачаними холошами штанів”. Г.Вовк зазначає, що український іконопис, котрий, на превеликий жаль, досі мало досліджений, відзначається оригінальною самобутністю – наявністю сильного струменя етнографічного й народного елемента. А поскільки рибальство в Коропі було дуже розвинуте, то художник і зобразив ці народні типи. Автор статті вважає, що коропська ікона „Явління ікони Богоматері рибалкам”, мабуть, єдина в Україні і має велику цінність для нашої культури.

Традиційне для Коропа ремесло живопису підніс на високий мистецький щабель син місцевого священика Кирило Іванович Головачевський (1735-1828), який посів визначне місце серед художників другої половини XVIII - першої чверті XIX століття. Він закінчив Київську духовну семінарію, де навчався живопису. Потім закінчив Петербурзьку Академію мистецтв. З 1765 року був її академіком, інспектором і керівником класу портретного живопису. Він був досвідченим педагогом і чудовим портретистом. Серед кращих його робіт – портрети О.Сумарокова, Ф.Волкова, Т.Троєпольського, родини Матюшкіних та інших відомих людей того часу.

З розквітом золотарства на Чернігівщині (у XVII- XVIII ст.) Короп став одним із його центрів. Високого художнього рівня в цій галузі досяг уродженець нашого містечка Максим Гук. Його срібний дискос (1817 р.) зберігається в Київському державному історичному музеї. А крім того, Короп був осередком виготовлення дукачів – медалевидних металевих прикрас, що використовувались в жіночому та дівочому вбранні. Майже всі коропські дукачі були із зображенням на обох боках, з обрамленням із сплетеного з дроту шнурка та з „бантом” – позолоченою декоративною брошкою.

Справжнім витвором мистецтва можна назвати дзвін, відлитий у 1737 році для Вознесенської церкви в Коропі Іваном Гавриловичем Горлякевичем. Його оздоблення виділяється не дуже точно прорисованими, але буйними у лініях та соковитими у рельєфі написами й орнаментами. В одному з медальйонів, що прикрашає плащ цього дзвону, зображено птаха, який нагадує голуба – виробничу марку талановитого глухівського майстра Карпа Йосиповича Балашевича.

Цікаві фігурки-іграшки, що свідчать про мистецькі смаки коропських майстрів, були знайдені в селищі у 1983 році на місці новобудови активістами археологічної секції при меморіальному музеї М.І.Кибальчича, якою керував В.Є.Куриленко. У статті “Народні іграшки з глибини віків” (“Нові горизонти”, 1983, 13 серпня) він пише: “Невідомий майстер представив нам своїх сучасників: українського козака в папасі, селянку з скорботним лицем, модницю в елегантній шляпі, міщанку і пихату аристократку, військового у головному уборі часів Петра I. Є тут казкова Баба-Яга і п’яниця з великим носом, жінки в чепцях і капелюхах, модних на початку XIX століття, усякі ідоли і навіть жінка з чотирма руками. Знайдені фігурки – своєрідна “повість у глині” про соціальне розшарування суспільства тієї епохи... Майстер використовував різні прийоми виготовлення фігурок. Поєднував штамповані маски голови з ручною ліпкою зачіски, головного убору, фігури людини, коня. Жіночу спідницю-дзвіночок виготовляли на гончарному крузі. Всі ці вироби не копіюють знаменитих димківських та семенівських іграшок. Вони оригінальні і претендують на яскраве доповнення до історії народного мистецтва північної України”.

5. Знищення гетьманства. Розвиток Коропа у другій половині XVIII століття

Яким же було суспільно-політичне життя в Гетьманщині? Вже йшлося про те, що справи у містах і містечках управлялись магістратами і ратушами. Перші були в містах, що користувались Магдебурзьким правом. Війти і бургомістри, що були з міщан, після вигнання поляків з нашого краю, розглядали як кримінальні, так і цивільні судові справи. Але з часом ці справи перейшли до військової козацької старшини. З’явилися генеральні і полкові судді, був утворений генеральний військовий суд, головою якого був гетьман.

Уже з початку XVIII століття Москва почала потроху обмежувати права гетьманів. Ще у 1686 році Іван Самойлович дозволяє підпорядкувати українську церкву московському патріарху (до того вона була підпорядкована константинопольському патріарху, котрий у справі України практично втручався не міг). Дуже негативно поставився до цього Чернігівський архієпископ Лазар Баранович. Він говорив, що з утратою автономії церкви Гетьманщина втратила одну з найголовніших ознак державності й що московський уряд наполегливо веде до того, щоб Україна стала однією з провінцій Російської держави.

З часом гетьману забороняється роздавати рангові помістя, і російський уряд сам починає нагороджувати ними своїх вельмож; разом з тим росіянам дозволяється купувати в Україні землі, хутори та іншу нерухомість. Скоропадський першим почав роздавати російським вельможам села.

Ось основні віхи знищення Москвою української козацької республіки, перетворення України в Малоросію, складову частину Росії.

У 1712 році в Чернігів, Глухів і Ніжин призначені постійні гарнізони із російських регулярних військ.

З 1717 року полковники козацьких полків починають призначатися з „великороссиян”.

У 1720 році запроваджена судова канцелярія, а у 1722 році, після смерті Скоропадського і „Малоросійська колегія” з російськими в ній чиновниками, яку, однак, швидко скасували. У 1728 році гетьманом обрали Д.Апостола.

У 1724 році були призначені російські коменданти в Чернігів, Стародуб та Ніжин.

До 1728 року всі грошові збори і державні доходи перебували у руках гетьмана, „с этого же года, для отвращения злоупотреблений и жалоб, были назначены два генеральных подскарбия, по одному из

великорусских и малороссийских чиновников. Они, как главные казначеи, вместе с генеральною счетною комиссиею стали заведовать государственными доходами и расходами Малороссии”.

У 1734 році, після смерті гетьмана Апостола, управління Україною (Малоросією) замість гетьмана імператрицею Анною Іоанівною було доручено генеральній військовій канцелярії.

У 1750 році, з призначенням Єлизаветою Петрівною гетьманом графа Кирила Розумовського, попередні права були обмежені, і з цього часу гетьман став не більше, ніж царським намісником.

У 1763 році на всій території України право вільного переходу селян було обмежене. В тому ж році Малоросія була поділена на повіти.

У 1764 році звання гетьмана було скасовано, а гетьманська столиця Батурин віддана в приватну власність Кирилу Розумовському. Тоді ж для управління Малоросією знову була запроваджена „Малоросійська колегія”, яка розмістилася в Глухові. Її президентом, генерал-губернатором краю і командувачем малоросійських полків було призначено графа Петра Олександровича Румянцева-Задунайського. (В Глухові архітектором А.В.Квасовим у 1768-1778 роках був побудований величезний адміністративний корпус для Малоросійської колегії, який не зберігся).

Вся родина Румянцевих була тісно пов’язана з Україною. Олександр Іванович Румянцеv (1680-1749), небагатий костромський поміщик, завдяки військовій службі, був помічений Петром I і зробив блискучу кар’єру. В 1736 році брав участь у взятті Очакова і укріпленні української лінії оборони аж до Києва. У 1738 році був призначений управителем Малоросії, після підписання миру з Туреччиною став послом у Константинополі, у 1743 році отримав графський титул („Библиотечная ассамблея Евразии”. Вип. 12. М.,2000).

Ще тісніше пов’язане з Україною життя його сина, фельдмаршала Петра Олександровича Румянцева-Задунайського (1725-1796). Він отримав блискучі перемоги в семилітній війні (взяв міста Тільзіт та Кольберг, його кіннота вирішила хід Грос-Егерсдорфської битви, відзначився він і в Кунерсдорфській битві). Катерина II високо цінувала його заслуги і в 1764 році, після ліквідації в Україні інституту гетьманства, призначила генерал-губернатором Малоросії і президентом Малоросійської колегії. Свою діяльність в Україні він присвятив введенню загальноімперських порядків. Саме при ньому у 1783 році остаточно було узаконене кріпосне право. Його керівництво військами у російсько-турецькій війні (1768-1774) принесло Росії видатні перемоги, і в нагороду він отримав від Катерини II фельдмаршальський жезл, найменування Задунайський, а також багато земель і помість на Україні, в тому числі й село Вишеньки поблизу Коропа.

Враховуючи обов’язкове для кожного вельможі того часу меценатство, Румянцеv-Задунайський побудував в Україні багато палаців і парків. Один з них – садибно-палацовий комплекс у Вишеньках та Черешеньках (1782-1787), створений з нагоди приїзду в Україну у 1787 році Катерини II. Позитивну роль відіграв Румянцеv у збереженні Пустинно-Рихлівського Свято-Миколаївського монастиря, який згідно імператорського указу 1786 року „Про духовні штати” підлягав закриттю.

В кожному повіті для збору грошових податків графом Румянцевим були введені комісари, які обиралися із місцевої шляхти, відали всіма доходами і видатками, а також наглядали за розквартируванням військ і взагалі за земським порядком.

При Румянцеву-Задунайському, відповідно до “Жалуваної грамоти містам”, у 1785 році були засновані міські думи – виборні ропорядчі органи міського самоврядування, що діяли на засадах станового представництва. Такі думи були організовані, зокрема в Чернігові, Новгороді-Сіверському, Острі, Березні, Коропі. За міською реформою (“Городове положення 16.06.1870”) замість станового представництва члени міських дум почали обиратися на основі буржуазного майнового цензу: правом голосу користувалися лише власники нерухомого майна. За цим же положенням були створені виконавчі органи міських дум – міські управи. Вони склалися з виборних голови і кількох членів, мали канцелярії з відділами, постійні і тимчасові виконавчі комісії. Міські думи були ліквідовані після революції 1917 року.

У 1765-69 роках було зроблено генеральний опис Лівобережної України („первая поголовная и подымная перепись”), який ще відомий під назвою „Румянцевського опису Малоросії”. Він проводився з метою запровадження нового державного оподаткування: у переписі зазначалося географічне положення населеного пункту, кількість дворів, чисельність населення, майнове становище кожної сім’ї і таке інше. Перепис, матеріали якого збереглися частково, подає відомості про 3,5 тисячі населених пунктів, в тому числі Коропської сотні Ніжинського полку. Про платежі, які платили мешканці Коропа в ті часи, знаходимо

такий запис в „Историко-статистическом описании Черниговской епархии”: „Мещане Коропа, по учиненному в канцелярии генеральной артиллерии 1769 года декабря 4-го определению, обложены чиншовым окладом и платят в казну по тысяче рублей в год”. У XVI томі „Энциклопедического словаря” 1895 року видання знаходимо дані про те, що в Коропі в той час було 600 дворів.

З 1768 року українських козаків почали судити за російським військовим статутом.

Як уже згадувалось, у 1783 році відбулося повне закріпачення селян. Слід сказати, що вперше запровадив панщину Іван Мазепа. У 1701 році він видав універсал, що узаконював дводенну панщину для селян Ніжинського полку.

Звичайно ж, що в нашій місцевості, як і по всій Україні, селяни бунтували. У наших краях в останню чверть XVIII століття був відомий ватажок антикріпосницького повстанського загону Семен Горкуша (більше знаний як Гаркуша). Семен Іванович Горкуша (біля 1739 р. – рік смерті невідомий) народився в сім’ї кріпака Івана Миколаєнка на Гомельщині. З дев’яти років жив на Запорозькій Січі, де й був прозваний Горкушею. У складі Запорозького війська брав участь у російсько-турецькій війні 1768-74 рр. В історію увійшов як ватажок повстанських загонів на Слобожанщині, Лівобережній та Правобережній Україні у 70-х-80-х роках XVIII століття. За деякими даними Горкуша – учасник Коліївщини. В 1773, 1778, 1783 роках його заарештовували, але він кожного разу втікав. У 1784 році був заарештований знову і після жорстоких тортур засланий на довічну каторгу в Херсон. Про історичну особистість Горкуші розповідає І.А.Гурджій у книзі „Семен Гаркуша”. Російський письменник XIX століття В.Т.Нарежний в романі „Гаркуша, малороссийский разбойник” створив романтичний образ відважного і кмітливого народного месника.

У 1772-1784 роках Горкуша мав оборонний пункт („Задеснянська Січ”) у Гутенських лісах біля Коропа. Наш земляк, письменник і краєзнавець Г.Вовк, писав у „Літературній Україні” (1970, 16 червня): „Біля містечка Коропа, за річкою Десною, в урочищі Зубейковщина є два глибокі рови та рештки валів, які йдуть паралельно і мають форму півкола, що примикає до високого обриву. За народними переказами тут містився укріплений табір загону Семена Горкуші. Фортифікація, непрохідні хащі пралісу, великі води, болота, безмежний луг, віддаленість від населених пунктів, глуха таємничість робили це місце малопрístupним”.

Про цей табір у 1968 році в Коропі Геннадій Вовк записав від свого батька Павла Логвиновича цікаву легенду, де йдеться про скарб, який нібито сховав Горкуша в льоху фортеці і заляв. „Та Горкуша ніколи не складав скарбів, – продовжує автор статті. – Був у нього „скарб” – простий народ, якому служив козацькою вірою-правдою. Він одбирав у багатого й давав бідному. Месник ішов із Задеснянської Січі чи іншої лісної засідки-табору й чинив справедливість. Так було в Конотопі з купчихою Степанидою, що була за городничим Базилевичем, і в багатьох інших місцях України ... Народ у піснях іменував свого захисника „доброю душею”, беріг пам’ять про нього. Переказують, що Микола Кибальчич любив слухати про Горкушу, захоплювався його хоробрістю й відданістю своєму народові”.

Г. Вовк доводить, що прізвище народного героя – Гаркуша – ми пишемо не правильно. Він спирається на двотомну слідчу справу „Дело о гайдамаке Горкуше”. Так писав і М.Маркевич у першій статті про Горкушу, вміщеній в дев’ятому номері журналу „Русское слово” за 1859 рік.

У 1785 році із бувших українських козацьких полків було сформовано десять регулярних карабінерних полків.

Через 17 років після знищення гетьманства, у 1781 році Чернігівський край був поділений на Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва під управлінням Малоросійського губернатора. До нього увійшло одинадцять повітів із центрами у Новгороді-Сіверському, Стародубі, Глухові, Кролевці, Погарі, Мглині, Конотопі, Сосниці, Коропі, Новому Місті та Суражі.

Тоді ж, близько 1784 року, були виконані карти Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництв. Вони великі (93x98 см.) й ілюстровані, а по їх периметру розташовані плани міст у малому масштабі. Цікаво дослідити план Коропа кінця XVIII століття, який подає енциклопедичний довідник „Чернігівщина”. На ньому легко вгадуються обриси сучасного Коропа: чітко окреслений центр з лінією укріплень, вулична мережа й міська забудова, а також основні дороги, що ведуть на Царівку, Краснопілля, Сохачі, Батурин (через Рощинське до з’єднання з Московською поштовою дорогою). Серія проектів перепланування повітових та заштатних міст Чернігівщини була розроблена губернською креслярською майстернею у 1802-1803 роках і затверджена Олександром I у 1803 та 1805 роках (Чернігів, Новгород-Сіверський, Короп, Остер). Щодо Коропа, то цей проект не був втілений в життя, як і проекти інших міст.

Відомий проект забудови Коропа, затверджений імператором Миколою I у 1835 році. Він також залишився на папері. Ці проекти передбачали чітке (майже квадратове) планування кварталів, прямі лінії вулиць, групування забудови навколо центру. В історико-археологічному музеї зберігається „План существующего расположения заштатного города Коропа Черниговской губернии Кролевецкого уезда. Съемка 1870-76 годов”. Але на цьому плані від часу зображення стало дуже нечітким.

Опис та креслення багатьох адміністративних споруд міст та містечок Чернігівщини, в тому числі й Коропа, вміщені в “Справі про всі в Малій Росії казенні будинки” за 1781 рік, дають уяву про розвиток народної архітектури того часу. Типовою й найпоширенішою формою урядової установи були сотенні канцелярії. Найпростіші з них, крім сіней, мали канцелярію та караульню. У Коропі ця будівля складалася з сіней, караульні, канцелярії й “присутственной”.

“За поодинокими винятками урядові будівлі були дерев’яні, рублені, висотою зрубу від трьох до п’яти аршин. Зовні обмазувалися глиною й білилися. Дерев’яна підлога робилася не завжди. Обігрівалися будівлі кахляними грубами чи печами. До сіней попадали, переступивши великий поріг, або через рундук. У заможних установах рундуки обводилися з боків балаясинами, утворюючи ганок. Однією з довершених пам’яток народної архітектури, які вплинули на подальший розвиток громадської архітектури, була ратуша в Коропі” (Енциклопедичний довідник “Чернігівщина”).

У 1796 році Чернігівське намісництво було перетворено у Малоросійську губернію, до якої увійшли й міста скасованого Новгород-Сіверського намісництва. І разом з тим Короп та ряд інших міст були перетворені в заштатні (Домонтович М. Материалы для географии и статистики России. Черниговская губерния. Спб. 1865).

У 1797 році Короп входить до Кролевецького повіту. Слід сказати, що не дивлячись на ці обставини, місто розбудовувалось. Якщо у 1736 році тут нараховувалось 754 двори (139 козацьких і 615 посполитих), то в 1781 році дворів уже стало 825, в тому числі: козаків – 235, посполитих генеральної артилерії – 525 і підсусідків – 65 дворів (підсусідки – зубожілі козаки та селяни, що не мали своїх землеволодінь і мешкали на чужих дворах та існували з батракування). У 1772 році в Коропі проживали 31 священник, 50 чоловік старшини і канцеляристів, 8 російських купців.

Одним з видатних людей того часу, „першим малоросійським архітектором” (О.Лазаревський) був наш земляк Максим Климович Мосцепанов, вірніше - Мосципанов, (до речі, Мосціпани – давнє коропське прізвище), який довгі роки обіймав у Коропі посаду городничого.

Дуже цікавий матеріал зібрав про нього педагог і краєзнавець Валентин Сакун. У статті „Архітектор М.Мосцепанов – городничий Коропа” („Нові горизонти”, 2004, 24 липня) він описує життєвий і творчий шлях цієї талановитої людини.

Мосцепанова вважають автором проекту палацу графа П. О. Румянцева-Задунайського, побудованого у 1782-87 роках у Вишеньках під доглядом архітектора Д. Котляревського. Навчався Мосцепанов у 1763-65 роках у відомого архітектора А. Квасова. У 1766-67 роках учився і працював у Петербурзі у В.Баженова, з яким пізніше переїхав до Москви. У 70-і роки XVIII ст. Мосцепанов за проектом К.Бланка збудував для Румянцева-Задунайського палац у Качанівці (на Ічнянщині), що започаткував відомий садово-палацовий комплекс. У 90-х роках побудував Троїцьку церкву і дзвіницю в місті Глухові, будівництво яких розпочав Квасов.

Кар’єра Максима Мосцепанова не була звичайною. Його батько був сином посполитого з Кролевецької сотні, одружився з донькою козака Ніжинського полку Феодосію Гладкою. Вони мали двох синів. Старший Максим народився близько 1740-го року. Отримав гарну освіту і з 1759-го по 1763-й рік служив військовим канцеляристом в Канцелярії Малоросійського Скарбу.

„Канцелярська праця не дуже вабила Максима, – пише В.Сакун. – І він на початку 1763 року з дозволу гетьмана Кирила Розумовського був направлений на навчання архітектурі, щоб бути корисним для „нації малоросійської”. Із серпня 1763 року працює помічником архітектора, а з 1765-го став самостійним архітектором... Успіхи М.Мосцепанова привернули увагу глухівських органів влади і самого П.Румянцева... 1766 року його послали для закінчення початої ім архітектурної науки до видатного архітектора Василя Баженова, який оцінив його уміння. В листопаді 1766 року В.Баженов пише П.Румянцеву, що Мосцепанов володіє особливими здібностями до архітектурної науки... О.Оглоблін (український історик) зазначає, що, на жаль, не відомо докладніше, чи встиг М.Мосцепанов вийти на широкий шлях мистецької майстерності. Але маємо підстави думати, що ще не в одному будівництві того часу – і в Україні, і в Росії (в Москві) – він брав

участь. Можливо, що в різних будовах Квасова в Києві та Глухові, а також у маєтках П.Румянцева в Україні, залишився слід мистецького таланту М.Мосцепанова”.

Згодом його мистецька кар’єра була припинена. У 1773 році він оселяється в Коропі. Як вдалося встановити В.Сакуну: „Перед російсько-турецькою війною стає військовим канцеляристом, а в роки війни міняє перо на шаблю... В 1779 році дослужився до рангу секунд-майора. Потім він змушений був переїхати військову кар’єру на цивільну. У жовтні 1781 року М.Мосцепанова призначають на посаду Коропського городничого, в 1782 році він дістає ранг надвірного радника”.

На посаді городничого в нашому місті Мосцепанов працював багато років. В.Сакун: „Ще в 1797 році колезький радник Максим Мосцепанов виконував обов’язки городничого у Коропі. Останні роки його пройшли тихо. Майже 20 років мирно начальствував він над градом Коропом. Тут він і одружився з донькою Коропського казначея і колезького асесора Василя Лихошерстова (нині в Коропі проживають Лихошерсти – авт.) – Марією, від якої мав кількох синів. В 1788 році за М.Мосцепановим рахувалося в Коропі і місті Нові Млини 26 селян чоловічої статі і 21 селянка. Помер він десь в останніх роках 18 або на початку 19 століття”.

6. Короп XIX - початку XX століть

У 1802 році указом Сенату Російської імперії було ліквідовано Малоросійську губернію і створено Чернігівську та Полтавську губернії. Чернігівська губернія охоплювала територію сучасної Чернігівської області та прилеглі території сучасних Київської, Сумської та Брянської областей. З цього часу Чернігівська губернія зберігає свій поділ на п’ятнадцять повітів і історія нашого краю стає нерозривною з історією Російської імперії.

З цього часу й розпочинається занепад Коропа як значного міста на теренах України. Першим ударом по ньому було скасування Катериною II інституту козацтва. Артилерійський двір у 1782-1818 роках перебудували на дзвіницю, яку на честь покровителя козаків святого Іллі назвали Іллінською церквою. Гарматна пальба з її амбразур, запуск феєрверків над містом ще в часи Миколи Кибальчича були живим натяком на колишню козацьку славу Коропа. Але скоро і це закінчилося: нового удару по місту завдав вибух „бомби Кибальчича”, якою у 1881 році було вбито царя Олександра II – царизм тоді прагнув „стерти з карти” місто Кибальчича (Куриленко В. Короп. Селище чи козацьке місто? // Нові горизонти, 1995, 2 грудня).

Про Короп XIX століття в історичній літературі знаходимо немало відомостей.

Є дані про активну участь мешканців нашого містечка у війні 1812 року. Вони воювали в лавах третього козацького полку, що був сформований у місті. 135 коропчан вступили до народного ополчення. Близько ста чоловік були погоничами в ополченському обозі. Ополченські загони Чернігівщини брали участь в бойових операціях на кордонах Чернігівської та Київської губерній у період захоплення Наполеоном Москви та в період підготовки російської армії до контрнаступу.

У праці О.Нестеренка „Розвиток промисловості на Україні” дана характеристика економіки Коропа у першій половині XIX століття. Місто все більше включалося в капіталістичні відносини. Збільшувалось виробництво товарів для ринку. Так, уже в середині XIX століття у Коропі було 80 крамниць, 9 заїздів, щороку відбувалися три ярмарки, двічі на тиждень – базари. Виникли перші промислові підприємства: клеєварний, 3 шкіряні, 3 цегляні, 6 миловарних, воскобійні та інші заводи.

Мешканці Коропа займалися й сільським господарством. У першій половині XIX століття в їх користуванні знаходилось 364 десятини землі, в тому числі 200 десятин пахотної, 26 – сінокосу, 138 – вигону і непридатної для обробітки землі. Крім зернових культур коропчани вирощували овочі, картоплю, розводили велику рогату худобу, овець, коней, відгодовували до двох тисяч свиней щорічно. Купці торгували шкірою, взуттям, упряжжю, дерев’яним, глиняним та скляним посудом, хлібом, сіллю, рибою, конопляною олією, худобою, салом. Везли товари в Батурин, Брянськ, Воронеж, Глухів, Гомель, Полтавську, Київську, Херсонську губернії. У Кролевіці на Воздвиженському ярмарку був Коропський ряд.

Про управління міста та судочинство в першій половині XIX століття знаходимо дані у 5-му томі праці К.Вульфа „Городские поселения в Российской империи” (Спб, 1865): „Для заведывания городским хозяйством и делами общественными и судебными лиц городских сословий в Коропе состоят: городская дума, ратуша, сиротский суд, словесный суд, городовое Депутатское собрание, квартирная Комиссия”.

У 1839 році в Коропі проживало 5006 мешканців: 2403 чоловіків і 2603 жінок.

У другій половині XIX ст. (за даними, наведеними в праці „Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861-1862 гг.”) майстрів у місті налічувалось уже 268, 205 підмайстрів та 92 учні. Вони працювали у восьми цехах: шевському, ткацькому, кравецькому, шапковому, м'ясному, ковальському, гончарному та столярному. Діяли млини, цегельні, шкіряні, миловарні, клеєварні, воскобойні та винокурні заводи. У 80-х роках були відомі винокурні заводи купців Юровицького і Богдана, шкіряний завод купця Леоненкова, миловарні заводи купчихи Доценкової, міщан Приходька, Миронова, Оселедця. На цих підприємствах щорічно вироблялося продукції на 12 тисяч карбованців. Кожного року понад двісті коропчан йшли на заробітки до інших місць.

Найбільш поширеним ремеслом після реформи 1861 року у Коропі було шевство. Вироби шевців продавались по селах та ближніх містах, а також далеко за межами Чернігівщини – у Полтаві, Кременчуці, Катеринославі.

У 1861 році у нашому містечку займалося торгівлею 98 купців.

Крім того в Коропі в цей час проживали й інші верстви населення. Так, за даними М.Домонтовича („Материалы для географии и статистики России”. Спб., 1865) у 1860 році населення міста становило 5034 чоловіки: 2437 чоловіків і 2297 жінок. В тому числі за станами: дворян – 23, духовенства православного – 41, купців – 98, міщан – 3381, селян державних, поміщицьких селян – 8, поміщицьких дворових – 17, військових та членів їх сімей – 156, інших – 7.

Всього в Коропській волості козацьких поселень було сім, у них проживало: козаків-чоловіків – 2658, жінок-козачок – 2843; посадових осіб – 15 (волосного управління – 9, сільських старост – 6). Тут же наводяться дані про кількість осіб, що володіли у місті нерухомістю: дворяни – 5; духовенство – 20; купці – 9; міщани – 581; козаки – 214. У 1862 році у містечку налічувалось 816 будинків: кам'яних – 3; дерев'яних – 813; одноповерхових кам'яних – 3; одноповерхових дерев'яних – 812; двоповерховий дерев'яний – 1. Пожежі, що виникали тоді дуже часто, змусили владу (у 1839 році) заборонити в місті, як на нових, так і на раніше споруджених будівлях, робити покрівлі лише із соломи. “Строить с раствором глины и навоза”, вказувалося в документі. У 1861 році мешканці Коропа тримали 1635 голів худоби: коней – 240; ВРХ – 270; овечок – 560; свиней – 480; кіз – 85.

М.Домонтович дає таку характеристику економіки Коропа шістдесятих років XIX століття: „Близость р. Десны и Кролевца, на ярмарке которого есть целый ряд, называемый „Коропским”, много способствовали торговой деятельности, особенно прасольства, между жителями города Коропа, в наружном облике которых, заметим здесь кстати, сильно ещё высказывается их валахское происхождение. Обыватели города Коропа производят торговлю разного рода хлебом, конопляным маслом, сапогами, железными изделиями с губерниями: Полтавскою, Киевскою и Херсонскою на сумму 100 тыс. рублей. Кроме того, местные промышленники торгуют красным товаром (на 15 тыс. руб.), рыбою и солью (на 8 тыс. руб.), мылом (на 6 тыс. руб.) и салом. Кроме того, около 10 промышленников занимаются торговлею свиньями, которые покупаются ими до 2 тыс. штук в разных местах своей и Полтавской губернии и потом вскармливаются... Кормленных свиней в год продается на сумму свыше 10 тысяч рублей. Торг свиньями ведут также жители Карыльского, находящегося вблизи от Коропа. Лавок в городе – 80, постоянных дворов – 9, ярмарок – 3, базары бывают два раза в неделю.

...Город Короп довольно долгое время был местопребыванием малороссийской артиллерии, что отчасти способствовало развитию в нем таких ремесел: кузнечное, шорное, сапожное, мастеров коих в настоящее время находится достаточное число. Кроме того, торговля свиньями и салом способствовала развитию здесь мясницкого ремесла.

...О ремесленниках в городе Коропе за 1860 год: хлебники – 5; булочники – 10; мясники (резники) – 27; рыболовы – 8; портные – 38; сапожники и башмачники – 74; шапочники – 3; печники – 18; столяры – 4; кузнецы – 52; ткачи – 18; извозчики – 5; живописцы – 6; (итого – 268).

...Выделкой овчин, кож и шитьем полушубков (кожухов) и сапогов занимаются на домах в г. Коропе. В гг. Борзне, Коропе и Новозыбкове ежегодно изготавливаются до 25 тыс. пар сапог, большей частью отправляемых в Землю Войска Донского и на Кавказ. Золой торгуют жители заштатного города Коропа.

Заводов в Коропе – 11: клеєварный – 1; медоваренных – 3; кожевенных – 3; кирпичных – 3 и воскобойный – 1. Ценность производства не превышает 15 тыс. рублей.

Большая часть жителей города Коропа снискивает себе пропитание на месте: хлебопашеством и огородничеством занимаются из местных жителей не более 60 мешан и 50 казаков”.

Старі люди розповідають, що на окраїні Коропа, у лісі, коли йти з боку теперішньої вулиці Дачної, працював миловарний завод. На тому місці ще й у ХХ ст. стояла гора, яку місцеві жителі називали Мильня – вона не заростала травою. До цього місця (поблизу могили розстріляних у 1942 році євреїв) підходила залізниця. На самій вулиці Дачній працював шкіряний завод.

У 1859 році у нашому місті було відкрито лікарню, де надавали допомогу мешканцям лікар і фельдшер, двокласне парафіяльне училище, приватну жіночу школу.

XIX - початок ХХ століття позначився для нашого міста і непересічними людьми. До них належать родини Кибальчичів, Сільчевських (див. нарис „Життя, як спалах блискавки”), пам’ятають коропчани братів Євдокима та Макара Стівцових – меценатів, коштом яких побудовано Успенську церкву.

Короп подарував Україні художника-педагога Гаврила Андрійовича Васька (1820-1865), якого мистецтвознавці називають витонченим портретистом. У 1844 році він закінчив Петербурзьку Академію мистецтв. У 1847-63 роках працював викладачем малювання та завідуючим живописним кабінетом Київського університету. На цю посаду було запрошено Тараса Шевченка, але він не встиг її обійняти. Весною 1847 року його заарештували за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві, а на посаду вчителя малювання в університет було призначено його колегу Гаврила Васька. Твори Васька відрізняються точним малюнком і вишуканою кольоровою гамою. Відомі його портрети Олександра І, графів Кирила та Олексія Розумовських, українських поміщиків з родини Томарів. Для музею Василя Тарновського Гаврило Васько написав серію портретів історичних діячів України, які, на жаль, не збереглися. Його „Портрет Черкес” нині експонується в Чернігівському художньому музеї.

Старший брат Гаврила Васька Іван Андрійович Васьков (різничаня в прізвищах мистецтвознавці пояснюють тим, що різні писарі, як це бувало в ті часи, дотримувалися власного правопису) теж був художником. Народився у 1814 році, рік смерті встановити не вдалося, але пізніше 1889 року. Навчався в Київському університеті, а за деякими даними – в Петербурзі, в Академії Мистецтв, разом з Т.Шевченком (хоча можливо, йому приписані факти біографії Гаврила Васька). У 1836 році Васьков здобув фах вчителя малювання і чистописання у повітових училищах. Спершу він працював учителем малювання у Глухівському повітовому училищі. Потім жив у Чернігові, Кам’янці-Подільському, Києві. Постійні турботи за „шматок хліба” для сім’ї не дали йому можливості повністю віддатись живопису, і його творчість залишилась майже невідомою. Проте роботи, що збереглися, – „Портрет генерала С.І.Маєвського”, „Портрет М.М.Політковського”, „Портрет П.Глібової” (дружини байкаря Л.Глібова), „Жіночий портрет” (знаходиться в Коропі в сім’ї Кобців) – свідчать за його обдарування.

В експозиції Коропського історико-археологічного музею привертає до себе увагу портрет худорлявого чоловіка середніх років у білому кашкеті. Виголене вольове обличчя з невеликими вусами, зосереджений погляд. Таким зобразив сучасний місцевий художник Володимир Якович Коваленко Дмитра Олександровича Вілінського (1840-1915), рідного молодшого брата письменниці Марка Вовчка (Марії Олександрівни Вілінської).

Дмитро Олександрович був різнобічною, обдарованою людиною, та для мешканців Коропа він цікавий перш за все тим, що з початку 70-х років ХІХ століття і до самої смерті жив у нашому містечку. Сюди його було призначено наглядачем акцизу, та одночасно він займався й літературною діяльністю.

Наш земляк, колишній викладач Московського університету, Є.Мойсеєнко в статті „Брат Марка Вовчка – житель Коропа” (вміщеній в одному із серпневих випусків районної газети „Нові горизонти” за 1987 рік) розповідає, що йому в історичній бібліотеці в Москві пощастило розшукати чимало творів Вілінського. Писав він російською мовою – повісті, оповідання, нариси, вірші, статті на мисливські, економічні, природознавчі та літературознавчі теми. Друкувався у журналах „Книжки недели”, „Русская мысль”, у багатьох мисливських часописах.

Вілінського можна назвати своєрідним літописцем Коропа. Дуже цікавими є його „Письма к приятелю в Северо-Западный край” (1877 р.), де подається яскрава характеристика нашого міста 70-х років позаминулого століття. Один із його нарисів має заголовок „Из Коропа, Кролевецкого уезда, Черниговской губернии” (1882 р.).

Після смерті своєї сестри Марії Олександрівни (1907 р.). Дмитро Олександрович написав про неї (а вона фактично замінила йому матір, коли одружилася з Опанасом Марковичем) спогади, які є єдиним свідченням

очевидця ранніх років Марка Вовчка. Востаннє вони зустрічалися у Петербурзі в 1877 році, а потім листувалися.

Щира дружба єднала Вілінського з українським поетом, вихователем М.Заньковецької, М.Вербицьким, на смерть якого (1909 р.) він відгукнувся віршем „Весенній венк на могилу Н.А.Вербицького”.

Жив Дмитро Олександрович у Коропі самотньо. Дуже любив природу, був пристрасним мисливцем. Збереглася хата (по вулиці Слободській), в якій жив і помер письменник. Похований він на Вознесенському кладовищі.

Газета „Літературна Україна” (серпень 1972 р.) писала про нащадків Вілінського, які працювали на той час у Владимирському обласному театрі. Онук – режисером, правнучка – артисткою драми.

Микола Миколайович Самойлович (його внук запевняє, що він прямий нащадок гетьмана Самойловича) походив із шляхетної коропської родини, був високоосвіченою людиною, військовим, талановитим архітектором. Доживав свій вік, як він казав, у родинному гнізді в Коропі. У теперешніх коропських Самойловичів збереглися фотографії кінця XIX - початку XX ст.. Члени родини в ті часи проживали, зокрема у Нижньому Новгороді. На фотографіях зображено багато краєвидів цього міста, групи ошатно одягнених людей. На жаль, внук М.М.Самойловича нічого не може розповісти про ці фото. На одному з них – гарна, струнка жінка середніх років, у модному капелюшку, з гордою поставою і вродливим, сповненим гідності, обличчям. Ледь помітний надпис повідомляє, що це хтось із родини Юркевичів, адже Самойловичі та Юркевичі були у дружніх стосунках. Свій архів, що здебільшого присвячений архітектурним розробкам, відтворенню плану Коропської фортеці, М.М.Самойлович передав до Коропського історико-археологічного музею.

На кінець XIX століття Короп був одним із найбільших міст губернії. За переписом 1897 року в нашому містечку налічувалось 1455 дворів і 6270 мешканців. Населення Чернігівської губернії за цим переписом становило 2.3 мільйона. У найбільших її містах проживало: у Ніжині – 32 тисячі, Чернігові – 27, Конотопі – 19, Борзні – 12, Новгороді-Сіверському – 9, Коропі – 6 (6.3), Козельці – 5, Городні – 4 тисячі чоловік.

В кінці XIX на початку XX століття Короп був торговельно-робітничим містом. Переважна більшість його населення складалася з ремісників.

Ремісничні династії – Ворони, Драглі, Доценки, Пилипенки, Очкурі, Ігнатенки, Перепаді, Прохоренки, Журавлі, Тетьорники, Розувани й інші – забезпечували мешканців міста необхідними товарами та торгували ними по селах і в інших регіонах. Шевцем був батько нашого відомого земляка Героя Радянського Союзу Маршала Авіації Сергія Гнатовича Руденка.

Великою у Коропі в XIX – на початку XX ст. була єврейська община. В основному євреї жили у центрі міста та на вулицях, що вели до Плавучого мосту. Займалися традиційними для себе ремеслами. Більшість торгувала: Бермани, Бруки, Гланци, Рохленки, Кауфмани, Рохліни, Гінзбурги. Серед ремісників Аграновські були пекарями, Альтшулери – перукарями, Новикови та Черкаські – шапочниками. Герша Добкін займався ковальським ремеслом.

Брати Овдієнки завезли до Коропа виноград. Вони виїздили на заробітки до Лівадії, працювали там у садах, а повернувшись додому, посадили два сади у нашому містечку.

Коропчани брали активну участь в революційних подіях початку XX століття. Про це знаходимо цікавий матеріал на сторінках „Нових горизонтів” (1965, 14 грудня). У 1905 році в Коропі організовується група з інтелігенції, яка мала зв’язки із соціал-демократичними організаціями Одеси, Риги, Конотопа, Кролевця. Одним з її керівників був Порфирій Якович Підгрушний, син ремісника. Він навчався в Чернігівській фельдшерській школі, але за революційну роботу був з неї виключений і відправлений у Короп під нагляд поліції.

Підгрушний згуртував навколо себе однодумців. Це були: І.Сакун, М.Медведева, Г.Базилевич, брати Венгери та інші. За спогадами дружини І.Сакуна, у 1905 році ця група привезла в Короп із Конотопа ножний друкарський станок. Щоб уникнути підозри поліції, його розібрали і по частинах перенесли в лози над Десною, де друкували революційні листівки. Керував друкарською справою Я.Пекун, а найактивнішими розповсюджувачами листівок були І.Сакун, І.Пацаков та Є.Химич. Після першої російської революції П.Підгрушний почав діяти відкрито. Разом з Ф.Журавлем, І.Дроб’язком, І.Суровицьким, А.Легою він проводив агітаційну роботу серед населення.

З 1905 до 1917 в Коропі часто спалахували революційні заворушення, але широкого розмаху вони не набрали. У селі Вишеньках, в маєтку князя Долгорукова, стояв загін козаків, який придушував спалахи невдоволення.

У Чернігівському обласному архіві зберігається рапорт міського старости Коропа Куриленка, в якому він пише: „Одною з важливих витрат є утримання нашої поліцейської команди, утримання якої, на випадок відмови від казни, поставить місто в безвихідне становище, так як міських джерел на її утримання ні в якому разі не вистачить” (Чернігівський облдержархів, ф. 145, спр. 148, с. 121).

У справі „Переписка Черниговского губернского присутствия с Коропским городским общественным управлением за 1908 год” (Чернігівський облдержархів, ф. 145, с. 21) є лист, в якому говориться про дозвіл на розширення поліцейської команди та виділення для неї 300 карбованців.

Про те, що на початку ХХ століття міська казна наповнювалась недостатньо і в Коропі було суцужно з видатками, свідчить лист попечителя Київського округу від 7 березня 1902 року: „Коропська міська громада, посилаючись на зменшення міських доходів від введення винної монополії, а також на збільшення обов'язкових витрат від перебудови поліцейської команди, відмовляється від прийнятого на себе зобов'язання вносити щорічно 1000 карбованців на утримання Коропського двокласного училища. Так як припинення відпуску містом грошової допомоги може привести до закриття училища..., то я маю честь уклінно просити Ваше Превосходительство не відмовити в повідомленні, чи є який вихід із скрутного становища ...” (Чернігівський облдержархів, ф. 145, спр. 140, с. 24).

Опис Коропа початку ХХ століття подає „Історія міст і сіл України. Чернігівська область” (К., 1972). Напередодні першої світової війни у Коропі було 5 цегельних заводів, на яких працювало 80 робітників. З 1910 року почали діяти млин, крупорушка, два крохмальні заводи (один паровий). Річна вартість промислової продукції у 1910 році становила 30 тис. крб.

У цей час у місті проживало 7387 людей, нараховувалось 1550 будинків („Города России в 1910 году”). Медичну допомогу населенню надавали лікар, два фельдшери, акушерка та зубний лікар-практик. Працювала лікарня на 10 ліжок, аптека та аптекарський магазин, які обслуговували й жителів навколишніх сіл. Діти навчались в церковно-парафіяльній школі та міністерському училищі. У 1913 році в Коропі було відкрито земську школу, під час першої світової війни – приватну жіночу гімназію, а в середині 1917 року – державну гімназію змішаного типу. У місті працювала одна бібліотека і аж 17 шинків...

Ще років 60 тому у Коропі було чимало будинків другої половини ХІХ – початку ХХ століття, так званих “хат на дві половини”, які об'єднувалися сінями. Дахи робилися на кроквах, крилися по латах соломою.

Про будівлі Коропа – ті, що збереглися, і яких уже немає – можна прочитати в статті Л.Пляшко “Короп древній і сучасний” (“Нові горизонти”, 1986, 25 жовтня). Автор, зокрема пише: “...Цікаво розгадувати історію міста по фасадах старих будівель, а їх у Коропі чимало. Здається символічним і закономірним, що новий торговий центр міста співпадає з історичним і включив будівлі колишніх комор з глибокими підвалами. Вони мають вдалі пропорції. Одна з них на розі вулиць Кірова і площі Леніна (тепер: вул. Київська і площа ім.Кибальчича – Авт.) – позбавлена будь-яких прикрас цегляна будівля і досі привертає увагу своїми глухими стінами, дерев'яними дверима з металевими деталями, з заграбованими вікнами, що ведуть до глибокого підвалу. Таких капітальних комор чимало в Коропі. Характерно, що житлові будинки включали також комори і крамниці. Таких двоповерхових будинків чимало в Коропі на площі й на вулицях. Один з них поруч з новим готелем. На першому поверсі – крамниці, в підвалі – склад, на горі – житло. Ці споруди засвідчили нам славу Коропа як одного з визначних торговельних центрів Лівобережної України ХVІІ-ХІХ століть”.

Серед будівель, які збереглися в Коропі до цього часу, привертає увагу будинок школи та синагоги, що розташований на розі вулиць Троїцької та Київської. Він споруджений у 1872 році за проектом місцевого архітектора Л.Шмигельського. Будинок мурований, Г-подібного плану, дводільний. Складається з двосвітного з балконом залу синагоги та двоповерхового корпусу єврейської школи (колись у місті була велика єврейська громада). Класи середньої школи розміщувались у приміщенні і в другій половині ХХ століття.

Зберігся й будинок купця Богдана. Зараз там працює районний центр дитячої творчості. За переказами старих людей, Богдани часто виручали мешканців Коропа із скрути. Весною, коли в багатьох родинах закінчувались запаси борошна, вони завозили багато хліба і давали людям в позику до нового врожаю.

Дружину Богдана (за спогадами, жінку добру й чуйну) в революцію 1917 року розстріляли на Лисій Горі. Розповідали, що так помстився прикажчик, якому господарі чимось не вгодили.

Богдани і Юркевичі (нащадки козацького отамана) були найбагатшими купцями в місті. Будинок Юркевичів також зберігся, він розташований за приміщенням кінотеатру.

Давній двоповерховий будинок по вулиці Вознесенській нині використовується під житло. Перший поверх у ньому напівпідвальний. Двоповерховий будинок з підвалом колись стояв на тому місці, де тепер знаходиться автостанція.

Примітно те, що раніше родичі будувалися на одному кутку. У центрі міста жили Менделі. Цей куток так і називався – Менделювка (за коропською вимогою). Видути селилися під лісом, а куток звався Видутовщина. Федьки по дорозі на Риботин заснували Федькувку, а Солодкі, по нинішній Київській вулиці – Солодковку. Недалеко від теперішнього “Агротехсервісу” була Тетюрковка – там жили Тетюрники. Або ще говорили: “живе на кузнях”, тобто поблизу Вознесенського цвинтаря, де було багато кузень. Про тих, хто мешкав на окраїні Коропа, від поля, казали: “живе в кулях” (ще й зараз старі люди іноді так кажуть).

У центрі Коропа тих часів розміщувалась велика базарна площа. По вулиці Вознесенській, де зараз знаходиться парк, стояли ряди лавок, в яких велася жвава торгівля. На тому місці, де тепер знаходиться офіс корпорації „Проун” стояв Комаров дім, або постійний двір. Там за самоваром укладали контракти купці. На місці нинішнього готелю „Космос” був банк, приміщення якого згоріло у 30-х роках ХХ століття. У будинку культури (уже за радянських часів) розташовувався агрономічний технікум, там же була і школа, а раніше – гімназія. На Михайлівці працював крохмальний завод Лапшина. Ще один крохмальний завод був на території теперішнього „Агротехсервісу”. Там же, розповідали старожили, був миловарний завод, олійниця, крупорушка, пилорама.

На річці Карпівці діяв плавучий міст, який за допомогою спеціального пристрою спливав під час повені. З часом мешканці Коропа збудували стаціонарний міст, але назва Плавучий за ним закріпилась. Цей міст був збудований за кошти пана Пальчиковського, а також залізниця від Алтинівки до Коропа. Її урочисто відкривали у 1912 році. До місця події вийшли з хоругвами священики і причет всіх Коропських храмів. Відбулася святкова відправа. Залізницю розібрали у 1918 році.

Збереглися в пам’яті коропчан і розповіді про пароплав Банника. Жив колись у місті такий підприємливий чоловік. Раніше розливи Десни сягали майже центру містечка, і мешканці Закороп’я (що знаходиться на іншому березі річки Карпівки і повенями відрізається від Коропа) переправляли людей на човнах з Оболоння, Понорниці до Коропа і назад. Банник купив собі пароплав, розраховуючи з такого перевозу мати собі прибуток. Однак слабка технічна обізнаність господаря та старість пароплава робили рейси по Десні все рідшими, і вся справа зійшла нанівець.

На початку ХХ ст. у Коропі проживало немало козаків. Дехто з них мав добрі статки. До них належав і Степан Федорович Прохоренко. Він з родиною обробляв землю, а також тримав коней і возив товари коропським купцям. У 2005 році мешканка Коропа Лідія Іванівна Лобанова (його онука) на дідівському дворі знайшла старі чоботи, а в них папери, загорнуті в тканину і шматок шкіри. Документи чудово збереглися. Ощадна книжка № 4564 поштово-телеграфної ощадної каси, виписана в Коропі Кролевецького повіту Чернігівської губернії на ім’я вкладника Прохоренка Степана Федоровича (дід Лобанової) у 1916 році. Тут же знаходилась „Вексельная бумага для долговых обязательств от 200 до 300 рублей”. За цим векселем С.Ф.Прохоренко позичив міщанину Дмитру Пилиповичу Лютому 8 травня 1900 року 300 рублів. Дуже цікавим в історичному плані є і знайдений там же „Выпис из крепостной Коропского нотариального архива книги по Кролевецкому уезду на 1905 год” про купівлю землі козаками Степаном Федоровичем і Домнікією Павлівною Прохоренками у козака Павла Леонтійовича Жука. Цей акт здійснений коропським нотаріусом Сабатовським.

Серед коропських міщан, що мали статки, були й меценати. Так, Євдоким та Антип Стовпцови вклали кошти у побудову Успенського храму. Біля Михайлівської церкви жили різники Приходьки. Церква ця мала незвичайний дзвін, який було чути і в Савинках, і в Понорниці. Переказують, що везли його 6 пар волів. А гроші на того дзвона – 500 рублів (велика сума на той час, хата тоді коштувала 100 рублів) давав і Приходько.

Багато поколінь коропчан знають і залюбки повторюють відому в містечку приповідку: „Город Короп, сім церквей (або церков), Плавучій міст (муст) і баба Калачиха (або Калашиха)”. Особливо люблять її повторювати приїжджим.

Якщо говорити про церкви, то їх у кінці XIX на початку XX ст. було не сім, а дев'ять, але парафій було справді сім (див. „Храми Коропа”). Де був і знаходиться тепер Плавучий міст теж усі знають. Що ж до баби Калашихи, то вона не персонаж народних переказів, а реальна людина, яка, як розповідають, жила на рубежі століть (XIX і XX). А ось якостями її наділяють різними. Одні кажуть: Калашиха була жінка чоловічої натури і сили – коня могла спинити на ходу. А до того ж ще і самовільного перекірливого характеру – частенько від неї перепадало і чоловікам і сусідам. Тому на неї потерпілі скаржилися представнику влади – городовому. Якось він прийшов, щоб утихомирити розгнівану жінку. Але Калашиха і йому в пику дуль надавала та в потилицю виштовхала з двору.

З інших розповідей – Калашиха випікала і продавала на базарі різні пиріжки, бублики та калачі. Але була дуже балакучою і гостренькою на язик, полюбляла різні побрехеньки пускати. Без неї, кажуть, ні одна суперечка не обходилася. Тож приходять люди з базару чи то ярмарку і відразу розказують, що від Калашихи чули...

Є ще одна цікава розповідь про цю знамениту коропську бабу, вірніше про діда – її чоловіка. Замолоду він брав участь у російсько-турецькій війні (1877-1878 рр.) і, повернувшись додому, дуже любив розказувати про бої та яким він був вправним вояком. У цих розповідях повсякчас зринало слово „палаш” (вид зброї). Мешканці Коропа переробили це слово на „калаш”, чи, може, він так вимовляв його, та й стали називати чоловіка дід Калаш, а бабу, звісно ж, баба Калашиха. А що норову вона була дуже хвацького, то й пам'ятають її люди до цього часу.

А ще кажуть, що Калашиха була дуже бідною, тихою і смиренною жінкою. В неї ніколи не було грошей, щодня можна було побачити її біля тієї або іншої церкви, де вона просила милостиню та молилась Богу” („Нові горизонти”, 2004, 24 липня).

Більшість же мешканців Коропа уявляють Калашиху схожою на бабу Параску або бабу Палажку з „Кайдашевої сім'ї”. І радо зустрічаються з нею на щорічному Миколаївському Ярмарку. І не лише з нею.

Традиція ярмаркування відродилася в Коропі у 2001 році. Дуже цікава історія Миколаївського ярмарку, запровадженого на честь місцевого свята – Миколайового дня (див. „Рихлівська Святиня”).

У цьому грандіозному дійстві органічно поєдналися минуле і сучасне. Тут можна зустрітися з місцевими історичними особами, поринути у вир старовини, заслухатись піснями, замилуватися танцями, ознайомитись з давніми ремеслами і витворами золотих рук сьгоднішніх умільців, тобто пізнати самобутній дух Коропщини. А він: у стилізовано обладнаних старовинних подвір'ях і світлицях, у зачарованому кружлянні гончарного круга, у споконвічному ритмі терниць, прядок, ткацьких верстатів, у барвистих рушниках і вишиванках, різб'яних меблях, солом'яних брилях і корзинах, бочках і діжечках, косах, граблях, дугах, човнах, картинах, свищиках, личаках... Десятки майстрів старого й сучасного ремесла приїждять у Короп. Кожний населений пункт, підприємство, організація зосереджено готуються до ярмарку, щоб показати своє, лише їм притаманне. Тому на ярмарку все крутиться, шкварчить, співає, кричить, танцює, мекає, мукає, кукурікає, чумакує, чаркується, лається, сміється – ну, все як ... на ярмарку ...

Приїждять гості не лише із сусідніх районів та обласного центру, а й зі столиці, із зарубіжжя. Помилуватися, поспілкуватися, відпочити, а разом і познайомитися з відомими товаровиробниками.

Сергій Олегович Павленко – мазепознавець, дослідник Гетьманщини, головний редактор наукового журналу „Сіверянський літопис” (м. Чернігів) про Коропський ярмарок писав так: „Бабахнула на увесь Короп козацька гармата – і незабутнє видовище почалося! Кожне село з'явилося на центральній площі зі своїм парадним приколом, жартом, веселою піснею, а то й циганським табором.

З минулого приїхали козаки, сам гетьман Дем'ян Многогрішний! У Бразилії щось подібне називають карнавалом, а коропчани скромніше – Миколаївським ярмарком. Хоча назвати його так важко: це незвичайне дійство – справжня театральна вистава, в якій головні герої – тисячі сільчан району, мешканці Коропа. Буквально на два дні звичайний сільський райцентр був по-справжньому окупований куренями, очеретяними корчмами, польовими кухнями. Куди не кинь – дим від шашликів, парують вареники, гречаники, лунає пісня. Запаморочують кружлянням каруселі, гойдалки. І навіть ніч була неспокійна – з грандіозним концертом самодіяльних артистів, феєрверком.”

В такі хвилини серце проймає гордість за нашу славу історію, за наших чудових людей. І ми, мешканці Коропа, мріємо, щоб не менш славним було майбутнє рідного містечка.

Храми Коропа

Пропонуючи до уваги читача цю роботу, ставила за мету – у доступній формі розповісти про церковні споруди Коропа та про деякого із найбільш відомих священослужителів. При її написанні було використано: працю Чернігівського архієпископа Філарета Гумилевського „Историко-статистическое описание Черниговской епархии” (Чернігів, 1873-1874), випуски „Черниговских епархиальных известий” та додатки до них; книги В.Д.Віроцького та ін. „Монастирі та храми землі Сіверської” (К., 1999), М.П.Цапенка „По равнинам Десны и Сейма” (М., 1967), С.А.Таранущенко „Монументальна дерев’яна архітектура Лівобережної України” (К., 1976); матеріали Коропського регіонального історико-археологічного музею; розповіді мешканців Коропа, зокрема, неоцінену допомогу надав благочинний Коропського церковного округу архімандрит Миколай (М.З.Путря).

* * *

У козацькі часи Короп був одним із осередків державності та духовності нашого народу. У XIX-XX століттях місто занепало у своєму розвитку, але збереглося як свідок славного минулого України.

У XVII та на початку XVIII століття на наші землі, найбільш захищені від зовнішніх ворогів лісами і болотами, переселились люди з поруйнованої Середньої Наддніпряни, Поділля та Волині. Сюди тікали ревні православні, які зазнавали утисків іновірної влади. Саме на Сіверських землях більше, ніж на всій іншій території України будувалося церков та монастирів.

Дерев’яні ж церкви Сіверщини почали будуватися ще за Володимира Великого. Ті перші церкви були найпростішого, так званого, хатнього типу – один великий дерев’яний зруб без усякого завершення. Поступово почали будуватись великі багатодільні хрестово-купольні храми. Це народне храмове будівництво велось без проектів, за зразком існуючих церков. У кінці XVIII століття на Лівобережжі у кожному великому селі та місті було по кілька дерев’яних церков. Протягом XIX-XX століть вони майже всі загинули. А в 1800 році, за правління імператора Павла I, Синод Руської православної церкви заборонив будувати дерев’яні храми, беручи за зразки старі. Дозволялось споруджувати тільки муровані храми за типовими проектами урядових архітекторів у стилі класицизму. Зроблено це під приводом пожежної безпеки та створення більш довговічних споруд. Із цієї причини протягом XIX століття в Україні розібрано сотні дерев’яних храмів, кожен з яких був безцінною пам’яткою народної архітектури, а замість них побудовано класичні церкви, з другої половини XIX століття – у псевдоросійському стилі.

Слід зазначити, що і муроване храмове будівництво було дуже поширене в наших краях ще у першій половині XIII століття. Але монгольська навала середини XIII століття зруйнувала господарство на наших землях, занепадали міста, а з ними і храми. І будівництво першого нового мурованого храму розпочалося тільки у 1623 році.

Славився на Чернігово-Сіверщині своїми храмами і наш Короп. Більшість Коропських храмів спершу теж була дерев’яною.

Мабуть, усі жителі нашого містечка знають давню приповідку: „Город Короп, сім церков, Плавучий міст і баба Калашиха”. То зовсім не якась легенда. Міст Плавучий дійсно був плавучим – із спеціальним пристроєм для того, щоб спливав під час повені. Збереглися перекази й про те, що жила у нас років сто тому завзята і моторна Калашиха. А ось церков православних було не сім, а дев’ять, але в семи парафіях. І храми наші значно давніші, ніж прийнято нині вважати, користуючись церковними записами XIX століття. „Географическо-статистический словарь Российской империи”, 1865 року видання, подає відомості про те, що у 1774 році у місті Коропі було дев’ять церков, а у 1862 році – сім, чотири з них – дерев’яні. В „Историко-статистическом описании Черниговской епархии” (Кн. 5, 1874) знаходимо кількість парафіян коропських храмів у різні роки. Зокрема: 1770 р. – 3928 чоловік; 1790 р. – 4285; 1810 р. – 4643; 1830 р. – 4764; 1850 р. – 4860; 1860 р. – 4950.

Якщо йти за хронологією, то першою була побудована Іллінська церква-фортеця. Знавці української архітектури датують її будівництво кінцем XVII – початком XVIII століття, а дехто припускає, що найдревніша її частина, можливо, відноситься до XV-XVI століть (Цапенко М.П. „По равнинам Десны и Сейма”).

Але відразу постає питання: чи є церквою ця споруда? Завдяки дослідженням, зокрема нашого краєзнавця й археолога В.Є. Куриленка, приходимо до висновку, що, як ми кажемо, Іллінська церква є оборонною, а не культовою будівлею («Коропщина», 2008, 11 липня).

У другій половині XVII сторіччя Короп був козацьким містом, центром однойменної сотні і неодноразово спустошувався росіянами, поляками й татарами (1659, 1664, 1669 роки). У 1668 році гетьманом лівобережної України стає наш земляк Дем'ян Многогрішний. Він розгорнув у Коропі оборонне будівництво. Уже в 1669 році тут облаштовується артилерійський двір. Вірогідно, що в той час і збудували на західних підступах до дитинця оборонну споруду, яку ми звемо церквою.

Проте в ній немає нічого від церкви. Замість високого нефа – низькі поверхи з шістьма залами, довгий коридор з циліндричним склепінням. У стінах двометрової товщини – круглі малі й високі бійниці, ніші для ядер і пороху, а на товстих опорах – майданчиках – бастион, з'єднаний з нижніми поверхами лише тунелем шириною 60 сантиметрів. Все зроблено так, щоб можна вести круговий вогонь з гармат.

Отож, не церква, а фортеця. Чому ж тепер ми говоримо про церкву? Справа в тому, що в кінці XVIII століття в Україні було знищене козацтво. Катерину II драгувало все, що про нього нагадувало. Тому оборонну споруду перебудували на дзвіницю. Зробив це учень Василя Бажанова Максим Мосципанов, який проживав у Коропі. Дзвіницю освятили на честь Іллі Громовержця.

Чи правилось тут? Свідчення є різні, ала в церковних записих споруда як Іллінська церква ніде не значиться. Про її фортифікаційне призначення йдеться в книзі «Монастирі та храми землі Сіверської».

Церковне будівництво в Коропі досягло розквіту за часів гетьманату, у XVII-XVIII століттях, в період найбільшого розквіту міста. Та на сьогодні тут залишилося лише чотири будівлі православних храмів, включаючи Іллінську церкву.

Не збереглася і Троїцька церква – соборний храм Коропа, побудований у 1716 році. Це була дуже велика й висока дерев'яна п'ятидільна споруда. В статті „Храми древнього міста” („Нові горизонти”, 1993, 17 липня) краєзнавець В.Є.Куриленко зазначає інше: „...по книзі Горностаєва „Дворцы и церкви юга России”, в Коропі в 1633 році стояла трикупольна дерев'яна Троїцька церква. Тож схоже, що на її місці в 1769 році і виникла вже п'ятибанна козацька церква Троїці”. До речі, такі різночитання в часі побудови коропських (і не лише коропських) церков в історичних джерелах зустрічаються дуже часто. Наприклад, Чернігівський архієпископ Філарет (Гумилевський) згадує Євангеліє XVII століття з „давнього храма”, побудованого в Коропі 1657 року. Це ще раз говорить за те, що Короп – давнє місто і що майже всі його храми, побудовані спочатку із дерева, добудовувались, ремонтувались, будувалися заново, поруйновані часом і пожежами. У 1853 році Троїцьку церкву заново побудували на кам'яному фундаменті. Мала два вівтарі на честь Божої Матері та Святого Миколая Чудотворця. Мистецтвознавець С.А.Таранущенко вважав Троїцьку церкву в Коропі однією з найкращих церков такого типу на Північному Лівобережжі. Вона мала цінні: дарохранильницю; „Євангеліє” 1670 року і інше – 1735-го; дві великі стародавні ікони, на кожній з яких зображено по три апостоли; гарний іконостас. За записом 1732 року священиками Троїцького собору значаться Іван Яковлев і Іван Головачевський (батько відомого художника Кирила Головачевського). Собору належало також сім лавок. Його закрили у 1929 році і потім розібрали.

Мурований храм Вознесіння Господнього освячений у 1764 році. Певно, його зведено на місці старої дерев'яної церкви, оскільки Вознесенська церква в Коропі згадується в одному з актів під 1746 роком. Побудував його отаман генеральної артилерії Петро Юркевич. У 1769 році він спорудив також кам'яну церкву Різдва Богородиці в селі Рождественському (нині Жовтневе). Вознесенська церква в Коропі це баштоподібна тетраконхового типу споруда, яка відрізняється від подібних тим, що має восьмибічний підбанник. Архітектором її вважається Максим Мосцепанов. В її інтер'єрі частково зберігся гарний, фахово зроблений настінний живопис кінця XVIII століття. Філарет Гумилевський (Чернігівський архієпископ у 1859-1866 роках) зазначав, що у церкві привертала увагу: місцеві ікони Спасителя і Божої Матері, древні і майстерно написані; дари преосвященного Тихона Якубовського, єпископа Суздальського, що був родом із Коропа – напестольний хрест, „Євангеліє”, трєбник, кольоровий тріод з написом: „дана в церковь Коропскую Вознесенскую в молитвенное воспоминание недостойного епископа Тихона 1765 г. февраля 8 дня”. На жаль, Гумилевський, що був дуже освіченою людиною, не знався на архітектурі, а тому при опису церков на їх споруди майже не звертав уваги, віддаючи перевагу внутрішньому убранству. І зараз у Вознесенському храмі зберігається немало цікавих, високохудожніх ікон. Серед них – ікона Божої Матері

Скоропослушниці, на честь 900-ліття Чернігівської єпархії, точна копія афонської. Іконостас церкви розписував відомий на Коропщині художник Анатолій Васильович Сарапін.

За переписом 1767 року при храмі були школа й шпиталь, три лавки і двір на базарній площі, куплений за таким записом: „року 1746 я нижеподписавшаяся чиню ведомо, иж продала на церковь вознесенскую коропскую собственнй двор с хоромным строением з светлицею, коморою и станею, стоящій помеж двора с единой стороны войсковой енеральной артиллерии канцеляриста Моргацкого за цену доброй монеты, за 20 руб.”. Підписалась „попадья Анастасія Гавриловна”, донька померлого вознесенського священика Гаврила („Историко-статистическое описание Черниговской епархии”. Т.5).

У 1737 році для Вознесенської церкви був відлитий дзвін майстром Іваном Гавриловичем Горлякевичем. Його оздоблення виділялося рельєфними написами й орнаментами.

У Вознесенській церкві правили службу Божу ряд священиків, імена яких дійшли до наших днів. Любили й шанували мешканці міста протоієрея Євмена Якубовського. Він був сином коропського шевця, але освіту здобув у Київській духовній академії. За протекцією свого брата Суздальського єпископа Тихона був призначений наставником Ростовської семінарії. У 1764 році висвячений у священика Вознесенської церкви в Коропі. Залишившись удівцем з двома дітьми, він жив самотою, читав багато книг, служив храму і парафії. Його життя було прикладом для людей. Чим міг допомагав бідним, з любов'ю наставляв грішників. Уже сімдесятирічним, хворим, він кожного дня відправляв службу. „В короткую предсмертную болезнь, сидя на одре, преподавал он советы, как надобно жить и готовиться к другой жизни, тихо скончался 77-ми лет в 1814 году” (Ф.Гумилевський).

У Коропі починав духовну кар'єру Маркел Іваницький (родич Миколи Кибальчича). Народився він у 1822 році в селі Псарівці (нині Свердловка). Після закінчення Чернігівської духовної семінарії був направлений священиком у Короп, у Вознесенську церкву. У 1857 році його перевели до Покровської церкви села Іванькова, а в 1865 році – священиком Успенського храму в село Конятин. У 1899 році широко й урочисто відзначалося п'ятидесятиліття служіння отця Маркела в сані священика. Про це писалося в „Прибавлении к Черниговским епархиальным известиям” за 1900 рік, № 2.

Із священиків Вознесенської церкви у записах збереглося ще ім'я Тимофія Іванова.

Багато жителів Коропа ще й зараз пам'ятають благочестивого і мудрого архімандрита Ювеналія (в миру Іван Федосійович Медведєв). Він народився у 1881 році у селі Фастовці (нині Бахмацький район). У тринадцятилітньому віці вступив до Рихлівського Свято-Миколаївського монастиря і назавжди вручив своє життя Богу. В 1912 році постригся в монахи з ім'ям Ювеналій. Спочатку був ієродияконом, а в 1920 році був рукопокладений в ієромонахи. Скоро монастир закрили і отець Ювеналій отримав парафію в селі Краснопіллі Коропського району. З 1922 по 1929 рік він служив у Троїцькій церкві в Коропі, а коли її закрили, батюшку призначили в Свято-Миколаївську церкву в Риботині, де він прослужив до 1934 року. На долю отця Ювеналія випали тяжкі випробування і гоніння від тодішньої влади. З 1934 по 1941 рік він жив у Коропі, ходив по селах, рубав людям дрова, переховувався від своїх гонителів. З ним неодноразово ставалися дива, які рятували його від смерті. В цей час він таємно прийняв схиму з ім'ям Феофан.

У роки Вітчизняної війни отець Ювеналій став другим священиком Феодосіївської церкви в Коропі. Потім деякий час був настоятелем Покровської церкви. А з 1948 року почав служити у Вознесенській церкві разом з благочинним протоієреєм Миколаєм (Якубенком). Після смерті благочинного став настоятелем цієї церкви і прослужив в ній до 1970 року. Батюшку дуже любили і поважали мешканці Коропа. Був він мудрим і душевним наставником, милосердною і щедрою людиною, володів даром прозорливості і зцілення.

Помер отець Ювеналій у 1977 році, проживши довге подвижницьке життя. До його могили на Михайлівському кладовищі і літом, і зимою йдуть люди. Скромна могила, дубовий хрест, на ньому табличка зі словами: „Под крестом моя могила, на кресте моя Любовь. Молитесь, братья, Богу о прощении моих грехов. Схиархимандрит Феофан (архимандрит Ювеналий Медведев, 1881-1977)”.

Отець Миколай (Якубенко) власними руками відбудовував Вознесенську церкву після Великої Вітчизняної війни (її закрили у 30-х роках ХХ століття, а богослужіння відновилося в 1947 році) і багато років був її настоятелем. Народився він у 1894 році у Савинках (Придеснянському) Коропського району. Спочатку був пономарем, а у 1924 році його було висвячено в батюшки. Його доля також була нелегкою. З 1930-го по 1933-й рік відбував заслання на Соловках. У 30-х роках поневірявся з сім'єю на Сумщині, працював теслярем. На початку Вітчизняної війни повернувся додому. Був священиком у Оболонні, а потім його перевели до Коропа благочинним. У війну правив у Феодосіївській церкві. Коли її забрали під

кінотеатр, а парафіянам віддали Вознесенську церкву, отець Миколай організував її ремонт (сам виконав багато робіт) і служив там до самої смерті (помер у 72 роки).

Прикладом справжньої віри, благочестивого життя, милосердя і благодійництва є настоятель Вознесенського і Успенського храмів, благочинний парафій Коропського округу архіандрит Миколай (Микола Зіновійович Путря).

Народився він у місті Бахмачі в 1935 році, у родині робітників. Після важкого воєнного дитинства у 1944 році пішов до школи. Вже тоді він був глибоко віруючим (так виховала мати) і намагався не пропускати жодного богослужіння. Ходив на клірос, прислужував батюшці, а за це мав чимало неприємностей у школі. З 1953-го по 1956-й рік навчався в Одеській духовній семінарії, яку закінчив з відмінними оцінками і відразу ж вступив до Московської духовної академії. Навчання перервала служба в армії у 1958-62 роках. І там він був одним з перших.

Після армії в академію не повернувся, бо в Бахмачі залишилась самотня мати, і сім років працював у рідному місті на пошті. Але всією душею прагнув вернутися в лоно церкви, і в 1970 році був рукопокладений у священники. Приїхав до Коропа, де рік служив у Вознесенській церкві із отцем Ювеналієм. Часто зустрічався з ним у широкі розмови і, з часом, написав талановиту книгу про цю незвичайну людину.

У 1971-1975 роках отець Миколай був священником Чернігівської Вознесенської церкви, куди його запросив преосвящений Володимир (Сабодан), тоді настоятель цього храму, з яким вони разом навчалися в Одеській семінарії. Тут батюшка заочно закінчив ще один курс Московської академії, а у травні 1975 року повернувся до Коропа, у Вознесенський храм, де в той час був священником Іван Федорович Михаль. У травні 1973 року від отця Ювеналія він прийняв чернецтво з ім'ям Миколай. Зараз має духовне звання архіандрит, а разом з тим – і визнання. Нагороджений: орденами Сергія Радонезького і на честь 2000-річчя Різдва Христового, у 2002 році – служінням літургії при відкритих царських вратах до молитви „Отче наш”.

Отець Миколай – мудра і щира людина, щедро обдарована Богом. У нього завжди можна знайти пораду, розраду і допомогу. Не полічити благодійних справ, що здійснюються за його ініціативи та участі. Великий і заслужений авторитет він має серед духовенства області і серед своїх парафіян. А ще – неабиякий дар до красивого слова, прозового і поетичного.

У центрі Коропа, на тому місті, де зараз височить меморіал пам'яті „Скорботна мати”, у 1764-65 роках була зведена Спаська (Преображенська) церква. За іншими відомостями („Историко-статистическое описание Черниговской епархии”) мурована церква тут з'явилася у 1790 році, а в церковних записях 1743 року вона згадується як дерев'яна.

Із сорокап'ятиметрової дзвіниці Спаської церкви було видно Алтинівську залізничну станцію. Церква мала вівтар Різдва Богородиці. Цінними там були „Євангеліє” 1657 і 1745 років, на якому був напис: „1746 стяжаю в храм придельный Рождества Богородицы при церкви Преображенской Коропской, тщанием священ-ников Захарии Максимовича и Иоанна Константиновича”. Цей запис наводить Ф.Гумилевський, а також текст „Святительной грамоты 1743 г.”, даної ієреям Преображенської церкви Захарію Максимовичу і Іоану Костянтиновичу „пастырем Нежинского полка Борзенским протопопом Фёдором Величков-ским” на збір коштів для ремонту церкви (дерев'яна церква, яка в записях Гумилевського згадується 1662 роком, на той час почала руйнуватися). Під прошенням про побудову нового храму у 1744 році підписалися, крім названих священників, ктитори (старости) Григорій Прибудько і Тихін Соломко, із парафіян – хорунжий Коропської сотні Степан Соломко (люди з такими прізвищами живуть в Коропі і зараз). За переписом 1767 року при храмі були школа, шпиталь і шинковий двір.

Із священників Спаської церкви відомий ще отець Микита Рахинський. Як повідомляли „Прибавления к Черниговским епархиальным известиям” (1888, № 8), 13 листопада 1887 року виповнилось 50 років його служінню в Коропських церквах. Йому на той час було 72 роки. Отець Микита закінчив Чернігівську духовну семінарію. Був священником у Кролевецькому повіті. У 1838 році його перевели до Коропа, спочатку до Воздвиженської церкви, а в 1845 році – до Преображенської (Спаської). Він був глибокошанованою людиною в Коропі. Займав різні посади і за вибором духовенства, і за призначенням єпархіального начальства. З 1843-го року був депутатом слідчих справ, з 1864-го – духівником, з 1870 – старшим членом благочинної ради, деякий час займав посаду благочинного. Під час розквартирування у Коропі військ (війна 1855-56 років) виконував обов'язки священника 7 батареї 18 артилерійської бригади. За

свій труд отець Микита мав високі нагороди – бронзовий наперстний хрест на Володимирській і медаль на Андріївській стрічках, наперстний хрест із священного Синоду.

У Спаському храмі проводилось богослужіння у роки Великої Вітчизняної війни, а у 1943 році в її баню вцілила бомба і вона обгоріла в середині. У 1947-48 роках була розібрана і цеглу з неї на початку 50-х років використали на будівництво маслозаводу у Коропі.

В усій своїй красі зустрічає у наші дні віруючих Успенська церква, яка була споруджена у центрі Коропа у 1767 році. Краєзнавець В.Є.Куриленко, спираючись на „Черниговские епархиальные известия”, датує її 1716 роком. Як мурований храм церква Успіня Богородиці датується 1894 роком. Зведена вона на кошти коропських міщан Євдокима та Макара Стовпцових за заповітом їхнього батька Антипа Стовпцова. Мала боковий вівтар Святого великомученика Георгія. Її священником був батько Миколи Кибальчича Іван Йосипович.

Цікаву статтю про Івана Йосиповича Кибальчича було надруковано в „Літературній Україні” (1970, 16 червня). Вона належить перу нашого земляка, краєзнавця Геннадія Павловича Вовка (проживав у Львові). Він так описує зовнішність І.Й.Кибальчича: „В меморіальному будинку-музеї Миколи Кибальчича в Коропі... бачимо погрудний портрет бороданя в підряснику – суворі риси обличчя, довге пасмо волосся”. Іван Йосипович володів французькою мовою й відзначався не лише високою освіченістю, а й прогресивним світоглядом. Авторіві статті пощастило розшукати в № 31 „Черниговских епархиальных известий ” за 1879 рік матеріал, що, на його думку, належить Івану Йосиповичу Кибальчичу: „Прикрашання храмів і будинків молодими деревами берези, клена, липи та ін. в день св. Трійці. Кибальчич І., свящ.”. Звідси він постає захисником народних багатств. „...Дерева ці, – писав він, – напередодні свята рубаються по лісах і заростях без усякого розумного розрахунку. Треба сказати правду, що в більшості випадків стинаються не гілки великих дерев, від того шкоди для дерева не може бути, а рубаються самі дерева й до того ж кращі, тобто рівні й красиві, аршинів 3-4 заввишки... Треба вникнути в справу й усвідомити величезну шкоду, яка завдається вітчизняному лісгосподарству нерозумним знищенням молодих дерев...” Про те, що автором цієї статті є священник І.Кибальчич, сказано в „Покажчику статей з археології, історії та етнографії” за 1861-1905 роки, вміщених у „Черниговских епархиальных известиях”.

У 1901 році у храмі зроблено професійний розпис олією, що зберігся до наших днів. Цю церкву закрили у тридцятих роках ХХ століття. В її приміщенні знаходились крупорушка, млин, пилорама, склад, електростанція. У 1993 році завершили її реконструкцію, поновивши розпис, і був відкритий регіональний історико-археологічний музей. А у 1997 році храм був повернутий у лоно православної церкви завдяки старанню тодішнього голови райдержадміністрації Петра Івановича Савича. У цій церкві є цінними: ікона Миколая Угодника із Рихлівського монастиря (копія чудотворної ікони); старовинна ікона Матері Божої Дубовицької; храмова ікона чудового письма Успення Божої Матері. Коропський меценат Віктор Пантелійович Шкурко подарував панікаділо цьому храму. Велику благодійницьку допомогу надав обом діючим церквам (Успенській і Вознесенській) підприємець, колишній голова райдержадміністрації Михайло Олексійович Півень.

Покровська церква побудована 1770 року. За іншими даними – 1799-го. Вона стояла в тому місці, де сходяться теперішні вулиці імені Кибальчича і Прорізна, по дорозі до Плавучого мосту. „Черниговские епархиальные известия” № 8 за 1873 рік подають розпорядження „высшего правительства” від 10 січня 1873 року „О высочайшем соизволении на укрепление за Покровской церквию заштатного города Коропа Крелевецкого уезда земли, жертвующей в пользу оной мещанином Гребеником”. Як і більшість Коропських храмів, ця церква не збереглася.

У 1777 році по риботинському шляху (тепер вулиця Шевченка) спорудили дерев’яну Михайлівську церкву. Але, швидше за все, це була уже нова будівля дерев’яної церкви, яку спорудили замість зруйнованої часом (чи пожежею) давньої церкви. Свідченням цього є церковний перепис 1767 року, в якому зазначено: „Михайловской церкви принадлежат: а) нивы в двух руках, в первой нива на 4 упруга под деревнею Царовкою над шляхом царовским, в другой руке нива на 3 дни в урочище на столяровой дорожке. Оные обе нивы кем и когда на церковь наданы, за давностью лет никто на может показать; б) на базаре двор”.

Дерев’яна церква згоріла і 1837 року (у Гумилевського – у 1831 р.) на тому місці був збудований кам’яний храм. Як зазначає Ф.Гумилевський, тут у ХІХ столітті було „Евангеліє” 1712 року з написом: „Леонтий Зублина, монах пустынно-рыхловский до храму архистратига Михаила во граде Коропе – за просвиртерства иерея Иоанна Йосифовича, за ктитора Климентия Григорьевича и ключара Михаила Овсенка и прочих

братчиков”. Гумилевський описує, що справа в кіоті храму знаходилась ікона Святителя Миколая, в знак подяки коропчан за спасіння від холери у 1848 році. Ще того ж року в Рихлівському монастирі була намальована копія чудотворної ікони, яка в післявоєнні роки зберігалася у Вознесенській церкві, а нині знаходиться в Успенській. Чудотворна ж ікона з Рихлівського монастиря зберігалася в Михайлівській церкві з 1922 по 1937 рік (коли ця міцна й красива церква була зруйнована). Потім її переховували мешканці Коропа, в роки Вітчизняної війни вона була перенесена до Феодосіївської церкви, а після війни (у 1947 році) зникла – була забрана з церкви невідомими людьми.

Приваблювала зір гарна висока дзвіниця, споруджена поруч з цією церквою. Очевидці згадують про незвичайний дзвін Михайлівської церкви, що важив понад 32 пуди. Його густий голос котився далеко по окрузі, зачаровуючи людей своєю красою і величністю. З боєм розповідають старожили Коропа про трагічні часи першої половини ХХ століття: скидали хрести і дзвони храмів, руйнувалися довершені споруди, створені руками умілих майстрів.

Воздвиженська церква теж не збереглася до наших часів. Вона стояла на пагорбі, біля Плавучого мосту. А була побудована у самому кінці ХVIII століття – у 1797 році. Це була дерев'яна церква. Мала вітвар Хрещення Господнього.

Четвертою церквою, споруда якої збереглася до наших днів, є Феодосіївська. Її збудували у вісімдесятих роках ХІХ століття (як зазначають деякі джерела після страти Миколи Кибальчича) у псевдоросійському стилі. У 30-х роках ХХ століття її закрили, а згодом зняли бані і переробили в середині під кінотеатр. Зараз там розміщується регіональний історико-археологічний музей.

Нині макети Коропських храмів, виконані білоцерківським майстром М.Козачевським, можна побачити в історико-археологічному музеї. Меценатом у справі виступив директор ТОВ “Газбудсервіс” М.І.Мисник.

Гетьман Дем'ян Многогрішний

Одним з відомих наших земляків є гетьман Лівобережної України Дем'ян Многогрішний, який увійшов в історію козацької доби як дещо суперечлива особистість, але, безперечно, як патріот України і рідного краю. Він вийшов на політичну арену в дуже непростий час, коли доля всієї України коливалася на терезах – бути їй єдиною чи не бути...

Гетьманщина (народна назва Лівобережної України, яка з 1654 року була під протекторатом Росії) в історії України привертає до себе особливу увагу. То був час, коли ми були народом зі всіма атрибутами державності: Переяславський договір (1654 р.), укладений Богданом Хмельницьким з Московською державою, не позбавляв Україну суверенних прав. Дещо змінюючись, він поновлювався з кожним наступним гетьманом, але завжди називався договором.

Період, що настав після смерті Б.Хмельницького (1657 р.) називають Руїною. У вересні 1658 року гетьман Іван Виговський (1657-1659) уклав у Гадячі союзний договір з Польщею. І тоді, 1659 року, стотисячна московська армія під командуванням Трубецького та Ромодановського рушила на Україну. Наша земля зазнала великих руйнацій. За підтримку Виговського був доценту винищений і наш Короп.

Наступні гетьмани, роблячи ставку на різні держави, „добились” того, що Україну було поділено на дві частини: Лівобережну – під владою Москви і Правобережну, що відійшла до Польщі. На короткий час у 1668 році Петру Дорошенку (гетьман у 1665-1676 рр.) вдалось їх об'єднати. Він хотів автономії України і був близький до цього. Багато козаків від Івана Брюховецького (який віддав Україну в управління царю, а потім перекинувся до турків, щоб разом бити царських воєвод) переходять до нього, у тому числі й Чернігівський полковник Дем'ян Многогрішний.

Йшов 1668 рік. Москва не могла змиритися з втратою України. З одного боку на неї наступало Московське військо, з іншого – поляки. Нелегко доводилось Дорошенку. А в цей час в його сім'ї трапилась пригода, яка змінила хід історії. Як пише О.Рігельман в „Літописній оповіді про Малу Росію”: „жена его слюбилась с чужим бесчинно”, а М.Грушевський зазначає: „через пліт скочила з молодшим”. І Дорошенко, залишивши наказним гетьманом (заступником гетьмана при його відсутності) Дем'яна Многогрішного, подався до Чигирин. До речі, Рігельман, на протигагу іншим історикам, вказує, що на той час Многогрішний був не полковником, а генеральним осавулою. Історик Дмитро Дорошенко („Нарис історії України”, Т. II) зазначає іншу причину від'їзду Дорошенка: він поспішив на правий берег Дніпра, діставши

звістку про наступ поляків, з метою організувати там оборону. Він наказав Многогрішному бити воєвод, що залишилися в містах, в Переяславі, Ніжині, Чернігові.

Перші відомості про Многогрішного (близько 30-х років XVII – початок XVIII століття), який народився в Коропі (О.Лазаревський „Опис старої Малоросії. Т. 2. Полк Ніжинський”), значаться в козацькому реєстрі 1649 року – він там згадується як осавула. Як казав сам про себе, був він „чоловіком простим, мужицьким сином”, але твердої вдачі, прямий і гарячий, бистрий як рись. При найменшій нагоді недоброчливці кололи йому очі „мужицьким” походженням. Але, як тисячі інших селян, Многогрішний у роки Визвольної війни покочався і зажив неабиякої слави. Брав участь у боротьбі з поляками у 50-х – 60-х роках XVII століття. Разом з Брацлавським полковником Нечаєм привіз до Києва грамоту польського короля, яка підтверджувала статті Зборовського договору 1649 року. В історичних джерелах є згадка про діяльність Многогрішного у 1651 році. Тоді його невеличкий загін отримав поразку в битві з поляками під Купчинцями. З цієї битви він повернувся неушкодженим і почав швидко рости у військових чинах.. Дуже швидко він завоював авторитет і шану не тільки рядового козацтва, а й самого Богдана Хмельницького. Саме за мужність, непримиренність до шляхти і воєнний хист козаки обрали Многогрішного військовим осавулою. У кривавій круговерті того часу він зумів не тільки залишитися живим, а й поступово зміцнити своє становище. Деякий час очолював Чигиринський полк, а при гетьмані Івані Брюховецькому – Чернігівський. Виконував усі розпорядження гетьмана і відверто став на його бік, коли той підняв козацькі полки на боротьбу проти засилля царських воєвод на Україні. Після скинення Брюховецького охоче перейшов на бік Петра Дорошенка („Володарі гетьманської булави. Історичні портрети”. К., 1995).

В тяжкому становищі він опинився у 1668 році. Коли Дорошенко повернувся на Правобережжя, Московське військо на чолі з Ромодановським рушило на Сіверщину (був захоплений і спалений Ніжин) і вона фактично опинилася в його руках. Населення Чернігово-Сіверщини боялося поривати з Москвою, Дорошенко не надсилав допомоги, оточення намовляло Многогрішного піддатися Ромодановському. Нарешті він так і зробив. Здав без бою Чернігів, а старшинська Рада в Новгороді-Сіверському обрала його на гетьмана (1669 р.), і він прийняв титул „гетьмана Сіверського” та присягнув на вірність Москві. Йому вдалося домовитися з царським урядом, бо в Москві знали про загальне незадоволення в Україні і стали поміркованішими у своїх вимогах. Це було і результатом його звернення до царя за посередництва Лазаря Барановича (Чернігівський архієпископ) з проханням: коли цар пробачить усе те, що діялося в Україні під час повстання Брюховецького (проти Москви) й виведе своїх воєвод із військом, то Лівобережна Україна знову повернеться в його підданство. Слід зазначити, що й ментальність більшої частини населення того часу сприяла цьому. В українців все більше формувалася думка про свою меншовартість, про необхідність протекторату з боку сильної держави. Старшина ж хотіла мати всі привілеї московських вельмож.

Позиція Многогрішного щодо союзу України з Росією чітко викладена в листі до Лазаря Барановича: „Порадившись з полками цього боку Дніпра, при яких вільностях хочемо бути, відомо чиню, якщо государ нас, своїх підданих, захоче при колишніх вільностях покійного славного пам’яті Богдана Хмельницького, в Переяславі затверджених, зберегти і нинішніх ратних людей своїх з міст наших усіх – Переяслава, Ніжина, Чернігова – вивести, тоді „изволь”, ваше преосвященство, написати царській величності: якщо нас по милості своїй прийме, вільності наші збереже і, що робилося з вини Брюховецького простить (а то робилося від насилля воєвод і відняття вільностей Війська Запорозького), то я готовий з полками цього боку Дніпра царській величності поклонитися і сили наші туди направити, куди буде царський указ. Якщо царська величність нашою службою „возгнушається”, то ми за вільності свої вмерти готові; якщо воєводи залишаться, то хоч один за одним померти, а їх не хочемо.” („Володарі гетьманської булави”). Як видно з цього листа, Дем’ян Многогрішний не виступав проти повного розриву України з Росією.

Многогрішний, як і Дорошенко, добивався від Москви – аби вона в українські справи не втручалась. Наслідком цього було підписання „Глухівських статей” – договірних умов між царським урядом і гетьманом Д.Многогрішним, укладених у м. Глухові 1669 року, про політичне і правове становище Лівобережної України в складі Російської держави. „Глухівські статті” склалися з 27 пунктів. Підтверджуючи „Березневі статті” 1654 року, укладені з Москвою Б.Хмельницьким, вони доповнили їх новими пунктами. Зокрема, гетьманському урядові заборонялися безпосередні дипломатичні зв’язки з іноземними державами, гетьманові надавалося право утримувати наймане військо (1000 чоловік) для придушення народних повстань, клопотатися перед царським урядом про надання Українській старшині дворянських звань. Гетьманський уряд зобов’язувався встановити тридцятитисячний козацький реєстр, обмежити перехід селян

у козацтво, повернути в Росію всіх кріпаків-втікачів, які оселилися в Україні, українцям було суворо заборонено возити на продаж у Московщину, щоб не підривати інтересів державної монополії, горілку й тютюн. Царський уряд погодився на поступку – зменшити в Україні кількість російських воєвод (залишити їх тільки у Києві, Ніжині, Переяславі й Чернігові). Їх компетенція була звужена до командування московськими залогами. Вони не мали права втручатися у внутрішні справи й суд, всі податки йшли до гетьманської скарбниці. „Глухівські статті” дещо послаблювали централізаторську політику царизму на Україні і сприяли зближенню класових інтересів української гетьманської старшини і російського дворянства (Енциклопедичний довідник „Чернігівщина”).

Під цим договором разом з козацькою старшиною підписалися і Коропський сотник Фесько (Федір) Химич та Рождественський Степан Нестеренко, а також сотник Понорницької сотні Федір Ковтуненко та коропські міщани – вїйт Адам Русаков і Андрій Ємець (О.Рігельман „Літописна оповідь про Малу Росію”). „Глухівські статті” Многогрішного в головних рисах нагадували „статті” Б.Хмельницького, але зі значним обмеженням української автономії. Вони були потім (у 1687 р.) покладені в основу „Коломацьких статей”, підписаних Іваном Мазепою, які знову ж таки багато в чому обмежували Україну, порівнюючи з глухівськими.

Але, не дивлячись на обмеження, це була автономія Лівобережної України-Гетьманщини, і в цьому велика заслуга Многогрішного. На Гетьманщині повсякчас змагалися два типи державної влади – республіканський і монархічний. Правління Многогрішного належить до монархічного. В тих умовах лише так можна було навести лад. Завдяки йому „Гетьманщина скінчила часи Руїни і ввійшла в новий період миру й добробуту”, – писав історик І.Холмський. Твердою рукою наводив гетьман порядок в Україні (головним чином, за допомогою компанійських полків – найманого війська) – приборкував повстання, боровся зі старшинською олігархією. Сам призначав і змінював полковників та сотників (хоч вони й були виборними), без суду їх карав, накладав податки на старшину, духовенство, самовільно захопив частину білоруських земель. У „Літописі” Самійла Величка, т. 2. знаходимо: „У час гетьманування Д.Многогрішного на другий бік ріки Сожі, яка була межею за Андрусівським договором (між Польщею й Москвою), переходив седнівський сотник з військом і прокладав нову межу”.

Дем’ян Многогрішний належав до дуже незадоволеної козацької старшини, яку обурювали уступки російським урядом українських земель Польщі. Він, з властивою йому прямою, відстоював свою позицію.

Гетьман вимагав чітко визначених кордонів із Польщею, і щоб Гомель одійшов до України. Коли ж боярська дума не дала на це своєї згоди, то Многогрішний на власний ризик узяв місто під свій захист, як того бажали його жителі. Такі дії лівобережного гетьмана викликали сильне невдоволення царського уряду, який взяв курс на зближення з Польщею і не бажав ускладнень. Многогрішний також сприяв прилученню до Лівобережжя Києва з округою.

Дорошенко не міг змиритися зі зрадою Многогрішного. Гетьмани почали битися один з одним. Ось що пише про це Самійло Величко („Літопис” Т. 2): „Потойбічний гетьман Петро Дорошенко скоро одержав звістку про змалення свого рейменту і про постановлення гетьманом замість Брюховецького Дем’яна Многогрішного ... зараз по Великодні прислав на цей бік Дніпра певну частину свого козацького війська. (Два козацькі полки. Полковник Г.Гамалія збирав козаків, щоб іти на Д.Многогрішного, йому послали на поміч полковника Казина з чотирма тисячами козаків. Після того були інші посилки. До Золотоноші пішли полки на чолі з Головаченком. Полтавський, Миргородський і Гадяцький полки перешли на бік П.Дорошенка. Ще пізніше пішло військо на чолі з І.Канівцем, Носом та Перебийносом – тисяча чоловік). А Многогрішний навзаєм, повстаючи супроти Дорошенка, виправив від себе з городовим військом наказного гетьмана Стрієвського, надавши йому в допомогу і два полки новозібраної на той час компанії з полковниками Кияшком і Ворошилом”.

При цьому Многогрішний просив у царя військо для відсічі наступу Дорошенка, якого підтримували ряд полків Лівобережжя. Царський уряд задовольнив це прохання. Він вважав українське питання вирішеним, тобто Україну розділену по Дніпру в інтересах Росії, і рішуче виступив проти спроб Петра Дорошенка захистити єдність України.

Ще один витяг з Величкова „Літопису” дає уяву про те, яким чином відвойовував Многогрішний полки від Дорошенка і що діялось в ті часи: „гетьман Многогрішний, хочучи мати під своїм рейментом і відірвати від Дорошенкової влади геть усю цьогобічну Україну, послав від себе в Лубенщину з полком його компанії полковника Кияшка (миргородського). Той Кияшко, чи за гетьманським наказом, чи через своє

жорстокосердя та шаленство, прибувши в Лубенщину й інші тамтешні навколишні місця, люто й потиранському вирубав невинних людей, що виїхали з сіл та міст за сіном і дровами, і з такою беззаконною вислугою вернувся до гетьмана Многогрішного, що його послав. Після такого вчинку Лубенщина й інші цьогобічні міста та села, що трималися Дорошенкового боку прихилилися до гетьмана Многогрішного. А Дорошенко після того, либонь, кількоразово намагався через посланих від себе козаків й орду знову підгорнути під себе ті міста і села, однак не досяг уже того, тільки став причиною великої погуби людей, знищення їхнього й їхнього тягнення в бусурманську неволю”.

Явно неприхильне, навіть вороже ставлення виявляє до гетьмана Д.Многогрішного Самовидець. Він до дрібниць визбирав усі його „гріхи” та провини й докладно їх описав. Автор звинувачує Многогрішного в смерті Брюховецького, у підступному здобутті гетьманської булави: „себі гетманства жичачій, назбирав компанії з литви, ляхов и иных немало, жеби одному зичливими били, и избравши усю старшину поблизу себе задніпрскую до Новгородка, и приказал оним, жеби собі цалого гетмана настановали”. Коли ж його задуми здійснювалися, то він відмовлявся від булави „як старая дівка хорошего жениха, бо того сам потребовал и позволився на тое, которому и присягу виконали на послушенство”. Вершиною зневажливого ставлення Самовидця до Многогрішного є оповідання про анафему, накладену на гетьмана царгородським патріархом, однак гетьман, твердить Самовидець, „в пиху вознешися, легце собі тое поважил, еще ся срожачи, але зараз оного Господь Бог скарал, же спадши з ганку, шию был зломал, же час немалій не могл говорити, що, пришовши до здоровья, не хотіл ся упамятати, що напотом оному нагородилось зле”. („Літопис Самовидця”. К., 1971). Насправді анафема патріарха тривожила Многогрішного, і він навіть домігся зняття її та одержання благословенної патріаршої грамоти.

Після перемоги Многогрішного, спочатку Дорошенко його ігнорував, а потім почав підтримувати з ним відносини, на які дуже косо дивилися в Москві.

Многогрішний хотів, щоб Дорошенко схилився під владу царя, пише С.Величко, про це вів переговори й сам Дорошенко. Правда ходили погослови, що Многогрішний хоче піддатися Туреччині, але це було, звісно, наклепом.

Через рік правління Многогрішного всі міста, що були під Дорошенком, визнали його гетьманом, і вся Лівобережна Україна опинилась під його булавою. Наскільки міг, він намагався проводити незалежну від Москви політику. Першим з Лівобережних гетьманів відразу ж переніс свою резиденцію до Батурина, і це містечко довгі роки було гетьманською столицею. За „Глухівськими статтями” Многогрішний ввів в Україні пошти за московським зразком (до цього часу листи доставляли кур’ери). Він добився від царя повернення в Україну засланих з числа козацької старшини, прихильників Якіма Сомка та Василя Золотаренка, засланих у 1663 році Брюховецьким до Сибіру.

Дуже прихильно гетьман ставився до рідного містечка. Допомагав йому в часи Лихоліття. В „Описании старой Малороссии” О.Лазаревського знаходимо універсал, яким він надавав значні пільги Коропу, аби він міг відродитися після руйнувань 1659 (Трубецьким та Ромодановським) та 1664 (Ромодановським) років. Ним міщани повністю звільнялися від податків на п’ять років, а волощани (переселенці з Валахії) на три роки. Крім того Коропу на витрати надавалися села Райгородок, Лукнів, Жорновки, Риботин, Сохачі, а також приписувалися Карильське, Рождественне (Жовтневе), Краснопілля і Билка (Червоне) „абы помощными были”. Таких універсалів було кілька. Гетьман сприяв розвитку в Коропі ремесла і торгівлі.

Родина Многогрішних відіграла значну роль і в розбудові Рихлівського Свято-Миколаївського монастиря. В 60-х роках XVII століття він з пустинної обителі перетворюється на багатолюдний монастир. У 1666 році там поселяється Василь Многогрішний (у 1663 році був наказним Ніжинським полковником). Буде дерев’яний храм, інші споруди, купує навколо землю, млини. Його брат Дем’ян віддає монастирю село Будище і два млини, багаті навколишні угіддя. Відтоді починається розквіт Рихлів.

Коли Іоаникій Голятовський після розгрому польським полководцем Горностаєм (1611 рік) Єлецького монастиря в Чернігові взявся за його відбудову, то „собирал на то средства, испрашивал милости у гетьмана Многогрешного, который одарил монастырь богатыми маестностями”.

Але абсолютизм і самовладність Дем’яна Многогрішного викликали незадоволення старшини. Вона не любила його за те, що він не належав до її кола (був „музиком”) та за різку, нестримну вдачу. Її обурювали жорстокість гетьмана, його протекціонізм потрібним людям і гоніння на неугодних, бажання закріпити владу за своїм родом. Перерозподіл майна і перестановка старшини настроїли значну частину заможного козацтва проти гетьмана. Крутим характером Многогрішного були дуже невдоволенні й окремі його

прибічники, навіть ті, хто звів його на гетьманський престол. У 1671 році він призначив наказним гетьманом свого брата Василя, який на той час уже був Чернігівським полковником. Це також викликало обурення старшини. Відіграли свою роль і зближення з Дорошенком, і відверті висловлювання гетьмана про незадоволення московською владою. Проти нього почали снувати змову як московські воєводи, так і своя старшина, писати доноси царю, звинувачувати у зраді.

І 13 березня 1672 року Многогрішного з дружиною й дітьми, а пізніше й брата Василя, який намагався переховатися, було ув'язнено. В „Літописній оповіді про Малу Росію” О.Рігельмана читаємо: „войсковою генеральний писарь (Іван Мокрієвич – авт.) с прочею генеральною старшиною, напав тайно в замке батурином, спящего с постели его взяли, поспешно в Москву повезли. Смело разделили маестности его”.

У Посольському приказі в Москві почався допит Многогрішного з „пристрастям”. Особливий натиск робився на взаємини між лівобережним і правобережним гетьманами. Однак, не зважаючи на всілякі тортури, Многогрішний твердо стояв на своєму – ніякої зради, ніякої змови з Дорошенком проти царя в нього не було. Інші дії колишнього гетьмана, спрямовані на збереження автономних прав України, теж трактувалися як зрада. Вперше царський уряд вчинив із загальнокозацьким обранцем, як із своїм підданним. У цьому йому активно допомагала та частина козацької старшини, яка заради власних інтересів готова була пожертвувати інтересами молоді української держави. Саме завдяки їй царські чиновники винесли найсуворіший вирок Дем'яну Многогрішному та його брату Василеві.

28 травня 1672 року братів вивезли з тюрми на болото, де вже стояла плаха. Дяк Малоросійського приказу прочитав вирок – обом відрубати голови. Кат уже поклав Василя й Дем'яна на плаху, аж тут примчав царський гінєць з грамотою, в якій цар замінював страту засланням. Разом з Многогрішним поїхали на заслання його дружини Настя, сини Петро та Іван, дочка Олена й племінник Михайло („Володарі гетьманської булави”). Такого ж покарання зазнали й прибічники колишнього гетьмана. Заслали військового осавула Грибовича та полковника Гвинтовку з сім'єю, за те, що вони приятелювали з Многогрішним. Опальний гетьман, цей „перший політичний засланець з України” (Н.Полонська-Василенко „Історія України”) довгі роки прожив в Іркутську.

У 1688 році Многогрішного було звільнено з ув'язнення і він зі своєю сім'єю мешкав у Селегінську. Тривалий час там зберігався його будиночок, а від старожилів передавались розповіді про відважну боротьбу гетьмана з монголами (він вступив на військову службу). Його син Сергій одержав звання боярського сина, а дочка Марина ще за життя батька вийшла заміж за сина Бейтона, відомого захисника і героя Албазина.

На місці першого поселення Селегінського острогу був відкопаний хрест з різьб'яним розп'яттям Спасителя з написом: „Кресту твоему поклоняемся Владыко и святое воскресение твое славим” і нижче: „Строил етман... Демьян в лето от сотворения мира 7198 (1690)”. Ці відомості наведені в книзі „Пустынно-Рыхловский Николаевский общежительный монастырь” (Чернигов, 1862).

У 1696-му році Многогрішний постригся у ченці, і востаннє він згадується у документах 1701 року. Помер він ну 1703 році.

Постать Дем'яна Многогрішного знаходиться дещо затіненою такими гетьманами як Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко, Іван Мазепа, але історики вважають його визначним діячем доби Гетьманщини. Безперечно, він був патріотом України, людиною енергійною, прямою й мужньою, хоча й не був досвідченим політиком. За його правління Україна розвивалася стабільно, тут панував відносний спокій.

Мешканці Коропа шанують свого видатного земляка. Про нього розповідає експозиція історико-археологічного музею. Тут же знаходяться два портрети Многогрішного, що належать пензлям місцевих художників Анатолія Васильовича Сарапіна і Володимира Яковича Коваленка. Ім'я гетьмана носить одна із вулиць Коропа.

Життя, як спалах блискавки*

Про Миколу Кибальчича написано дуже багато. Та ця людина незвичайного і рідкісного таланту, що народилася в нашому містечку, тим більше притягує до себе, чим більше про неї дізнаєшся. Здається, що ця особистість невичерпна.

Про його винахід – ідею проекту реактивного літального апарату – як про „диво Кибальчича” писала вже у 1882 році (через рік після його страти) зарубіжна преса. Кибальчич і Кондратюк – два могутні інтелекти, вихідці з України – стоять біля витоків світової космонавтики і шануються по всій планеті.

Коли ближче знайомишся з життям Миколи Кибальчича, починаєш розуміти, які вершини в науці він міг би подолати, якби доля відміряла йому більше двадцяти семи років.

Нащадок сербських гайдуків і українських козаків, він уже в своїх генах мав незборимий дух волі і дерзання.

В кінці XV століття Сербія потрапила в залежність від турків, але не скорилася. В країні розгорнувся гайдуцький (партизанський) рух. На чолі одного із загонів четників у кінці XVII століття став молодий священик Грегор Кибальчич, який завдав багато шкоди туркам, і вони за його голову обіцяли велику винагороду. Заради врятування він з молодією дружиною і сином немовлям був переправлений до дружньої Росії. Після поневірянь Грегор Кибальчич опинився в обителі Рувимська Пустинь біля Сосниці (заснована сербським єпископом Рувимом) і вирішив пустити своє коріння в Чернігівській єпархії. У 1709 році від чернігівського єпископа Іоанна (Максимовича) він отримав направлення на посаду священика (під ім'ям Григорій) Стародубського собору. У нього були численні нащадки у Старадубі, Мглині, Новгороді-Сіверському, Погарі. Багато з них були священиками.

Батько Миколи Кибальчича Іван Йосипович належить до п'ятого покоління мглинської парості Кибальчичів. В молодих роках він працював учителем у Крелевецькому повіті. Під час літніх канікул щороку приїжджав до Чернігова в пошуках спілкування з інтелігентним товариством, бо людиною був освіченою, дуже любив читати. У губернському місті він близько зійшовся з родиною Сільчевських, у яких була прекрасна бібліотека. А в тій родині виховувала дітей та навчала їх іноземних мов (німецької і французької) молода освічена дівчина Варвара Іваницька. Іван Йосипович щиро покохав її і вони одружились.

Іваницькі походять з козацького роду. Ім'я батька Варвари Максимівни Максима Петровича Іваницького добре відоме на Чернігівщині і за її межами. Обдарований поет, драматург, актор, режисер, він майже все своє життя змушений був провести на батьківщині, в селі Мезині, під наглядом духовенства і поліції. Сюди він був зісланий у 1820 році за видання книги віршів „Мої думи”, де розповідав про гірке селянське життя. Його дуже цінував Іван Петрович Котляревський. За вдале виконання ролі Максима Чупруна у п'єсі „Москаль-чарівник” Котляревський подарував Іваницькому „Енеїду” з автографом, в якому висловлював захоплення талановитою грою актора. Ця сімейна реліквія зберігалася у роду Іваницьких аж до Великої Вітчизняної війни. У Мезині Максим Петрович був і псаломщиком, і вчителем, і пасічником. Дух мав незламний, натуру волелюбну, бунтівну. Своім двом донькам зумів дати гарну освіту.

Одружившись, Іван Йосипович і Варвара Максимівна поселились у Коропі. Іван Йосипович став священиком Успенського храму. Щирі дружні стосунки пов'язували Кибальчичів з родиною коропських Сільчевських.

Петро Кирилович Сільчевський був дрібнопомісним потомственным дворянином і одним з найосвіченіших людей свого часу, улюбленим учнем Плетньова (у 2-му кадетському корпусі, в кінці правління Олександра I). Сільчевський близько знав Гоголя, дружив з Гребінкою, Кукольником і іншими письменниками 30-х – 40-х років XIX століття і назавжди зберіг палку любові до літератури та науки. Завзятий театрал, він був знайомий з Котляревським і дуже шанував його творчість. Дружні зв'язки він також мав з Максимом Іваницьким. Допоміг йому відсвяткувати 75-річний ювілей Котляревського постановкою в Мезині „Наталки Полтавки”. Сини Петра Сільчевського Дмитро і Іван – 1851 та 1853 років народження були друзями Миколи Кибальчича. Дружина Петра Сільчевського Ганна Федорівна – донька „голштинського” підданого Бухгольца – була ученицею Кудрявцева і Галахова в Московському інституті шляхетних дівчат, знала іноземні мови і навчила їх дітей.

Микола був наймолодшим серед дітей Кибальчичів – народився 31 жовтня 1853 року. Його старший брат Степан мав фах військового лікаря, брав участь у визвольній війні на Балканах (1877-78 рр.), де за професійність і стійкість заслужив повагу і вдячність генерала Гурко. Він помер від розриву серця після страти Миколи. Брат Федір був нотаріусом і також помер молодим. Останні роки він жив у Коропі. Сестра Тетяна проживала у Петербурзі (її після смерті матері віддали на виховання до княгині Голіциної), була заміжною за адвокатом Петровим і теж рано померла – через півроку після смерті Миколи. В сім'ї були ще дві доньки – Ольга і Катерина. Вони жили в Козельці, одружившись із священиками.

Першою вчителькою дітей була мати, Варвара Максимівна. Від неї вони навчилися німецької та французької мов. Та її спіткала підступна і невиліковна на той час хвороба – туберкульоз. Дітей, щоб вберегти від зараження, розіслали по родичах. І Микола із шести років виховувався у діда в Мезині. Свої погляди і свою волелюбну натуру Максим Іваницький передав улюбленому онукові.

Дід постійно заступався за безправних селян, перебував в опозиції до царської влади. Для Миколи це були уроки непримиренної боротьби проти несправедливості. Про дитинство Миколи Кибальчича розповідали правнучаті небоги Максима Петровича В.Р.Іваницька та О.Д.Давидовська, які в 1986 році передали свої спогади до Мезинського музею. Особливий інтерес викликають записані ними перекази родичів. Одного разу, коли в Мезині гостював ще один Миколка, син молодшого брата Максима Іваницького Маркела, ровесник і друг Кибальчича, Максим Петрович підвів обох хлопчаків до портрета Тараса Шевченка і сказав: „Ось ваш бог, моліться на нього”. Той портрет потім зберігався у Миколи Маркеловича Іваницького у селі Пальчиках. Він же передав своєму сину Рафаїлу запис своїх і батькових спогадів про М.П.Іваницького і М.І.Кибальчича.

Проживав Микола в дитячі роки також і в родичів у Конятині та Спаському.

Навесні 1863 року повертається у Короп, до батька. А незабаром за волею батька їде вчитися до Новгород-Сіверського духовного училища, потім навчається в Чернігівській духовній семінарії. Та духовний сан його ніколи не приваблював. Згодом він склав екзамен до шостого класу Новгород-Сіверської гімназії і блискуче її закінчив.

Ще під час навчання в гімназії Микола зацікавився піротехнікою. Вивчав спеціальну літературу. Робив святкові порохові ракети та запускав їх, влаштовував феєрверки. Коли приїжджав до Коропа, демонстрував свої винаходи родичам. В родинному колі його так і звали – Микола-піротехнік.

В Україні перші відомості про порох знали ще в XIV столітті, а в XVI тут уже були свої порохові ракети. В XVII-XVIII століттях у містечку-фортеці Коропі при „арматнім дворі” були і гармати, і порох, і інші боеприпаси. Царський циркуляр наказував малоросійським полкам порох „для военных походов и стрельб в торжественные дни получают ... из Коропа”. Стріляли в „торжественные дни” і ракетами. Довго зберігалися в містечку перекази про вогневі феєрверки в коропському небі, запущені з церкви-фортеці. Традиції ремесла, пов'язаного з „вогневим зіллям”, – явище типове для тих часів – не зникли і після закриття в 1786 році артилерійського двора. Можливо, з отих феєрверків і почався шлях М.І.Кибальчича до проекту реактивного літального апарату.

У 1871 році, закінчивши із срібною медаллю гімназію й прекрасно склавши вступні екзамени, сімнадцятирічний Микола здобув право стати студентом Петербурзького інституту інженерів шляхів сполучення, хоча й не походив із дворянської сім'ї. Цей учбовий заклад мав дуже сильний склад професорів і вирізнявся серед інших, перш за все, новаторством свого головного предмета.

Але раптом Кибальчич інженером стати не захотів і з третього курсу звільнився. В тому ж році він був зарахований студентом медико-хірургічної академії. Мабуть, відповідь треба шукати в його політичних поглядах. Саме в цей час він захоплюється соціальними проблемами, відвідує гуртки самоосвіти, читає політико-економічну літературу, знайомиться з ідеями народників і висловлює своє бажання „йти в народ”. Але для чого йому тоді знання інженера-шляховика? Набагато потрібніші знання лікаря.

Вперше Кибальчич зазнав обшуку поліції у 1874 році в селі Нічогівці поблизу Козельця. Але цей обшук виявився безрезультатним. У 1875 році, коли він їздив на канікули в село Жорнище, Липовецького повіту Київської губернії до брата Степана, за те, що він дав читати селянам заборонену книжку „Казка про чотирьох братів”, його заарештували як учасника антидержавної пропаганди. І з 1875 по 1878 рік він перебував у в'язниці за звинуваченням у революційній пропаганді. Саме там він став переконаним революціонером, у нього визріла мета допомагати народовольцям не в якості терориста, а в якості наукового винахідника.

І тут хочеться процитувати газету „Чернігівський вісник” (2003, 30 жовтня), де знаходимо своєрідний погляд на причини, що привели Кибальчича до народовольців: „дивно якимось, чого раптом молода людина, якій пророкували велике наукове майбутнє, з головою поринула у революційну діяльність? Сьогодні ніхто з упевненістю не може сказати, що було основною причиною. Але є одна деталь, котра, на думку екскурсовода меморіального музею Миколи Кибальчича Олени Москотіної, може пояснити багато чого.

Офіційна історія випускає з поля зору особисте життя Кибальчича. Проте в нього була симпатія – Катя Зенькова, дочка хрещеного батька Миколи. Треба сказати, що на той час кровна близькість не була

перепоною для шлюбу, а ось духовна – так. Однак, зважаючи на сильне, глибоке почуття, яке відчували молоді люди один до одного, батьки обох були готові приховати факт кумівства. Та знайшовся один родич – піп Олтаржевський, котрий недолюблював Колю. Парубок увірвався зі своєю пропагандою на його територію. Замість того, щоб ходити до церкви на проповіді, молодь слухала „нечестиві” промови Кибальчича. На цьому підґрунті й виник конфлікт. І при нагоді „Іуда в рясі”, як Микола прозвав попа, помстився.

Закохані були приголомшені. Що сталося з дівчиною – невідомо. А ось Микола повернувся до Петербурга і заховав своє горе у народницькому русі. Подальше ув’язнення в одиночній камері змінило Кибальчича до невпізнаності. За спогадами друзів, вони знали двох Кибальчичів: до тюрми і після. Із життєрадісної, відкритої людини, яку цікавило все на світі, він перетворився на замкнуту, відречену від усього світу маску. Ця маска оживала, тільки коли мова заходила про наукові дослідження. Але й вони не втамовували депресивних настроїв ученого. Частенько своїм товаришам, ніби між іншим, він говорив: „Стати б біля бочки з порохом і піднести до неї запалений сірник.”

Що ж, можливо, нещасливе кохання і спрямувало Кибальчича на шлях боротьби (вірніше, було спонукою), але ж не слід забувати, що пропагандою він займався і раніше. Ще в Новгород-Сіверській гімназії разом зі своїм другом Дмитром Сільчевським він організував таємну бібліотеку, був редактором ним же організованого журналу „Винт”. Вільнодумцями були обидва брати Сільчевські, з якими Микола спілкувався з дитячих років, особливо близькі взаємини були у нього з Дмитром.

Дмитро Сільчевський у 1864 році вступив до Новгород-Сіверської гімназії, був там бібліотекарем таємної бібліотеки. За вільнодумство його не допустили до екзаменів за сьомий клас, і він, не маючи бажання залишатися на другий рік, вийшов з гімназії. У тому ж 1871 році виїхав до Петербурга і деякий час був вільним слухачем Петербурзького університету. Займався літературною працею, був коректором „Правительственного вестника”. За розповсюдження заборонених книг у 1876 році його заарештували, а через кілька місяців відпустили під нагляд поліції. Вдруге Дмитро Сільчевський був заарештований на початку 1877 року за участь у демонстрації та висланий під нагляд поліції в Олонецьку губернію. Там він склав „Каталог Повенецької громадської бібліотеки”. У 1881 році Сільчевський був звільнений від нагляду із забороною жити в Петербурзі. Він мешкав у Сумах, Москві, Нижньому Новгороді, Костромі. У Москві працював у газетах „Страна”, „Русские ведомости” і інших, пов’язаних з історією літератури та бібліографією. У 1886 році Дмитро Петровича звільняють від негласного нагляду і надають право проживання за вибором, та швидко він знову опинився під наглядом. До 1899 року служив писарем у Ярославській земській управі, а потім жив у Петербурзі, займався літературною і бібліографічною працею. Відбув він і четверте адміністративне заслання, звідки повернувся у 1908 році. Співробітничав у журналах „Былое” і „Минувшие годы”, підготував до них покажчики. З 1918 року служив у бібліотеці Історико-Револьюційного архіву у Петрограді. Там же він і помер від тифу у 1919 році. Дмитро Сільчевський залишив спогади про свого друга Миколу Кибальчича.

Схожою була доля й Дмитрового брата Івана. Він також навчався в Новгород-Сіверській гімназії, але після третього класу покинув її за браком коштів. У 70-х роках був на військовій службі в Миколаєві – писарем штабу головного командира Чорноморського флоту і портів. Там же ввійшов до революційного гуртка і був заарештований, потім знаходився під негласним наглядом поліції і свого начальника. Звільнившись із флоту в запас, працював канцелярським служителем місцевої казенної палати. У 1880 році його знову заарештовують як учасника гуртка Вітгенберга, члени якого готували замах на Олександра II (за агентурними даними, з цією метою він приносив піроксилін). Восени 1881 року Івана Сільчевського вислали в Чернігівську губернію під гласний нагляд поліції на два роки із забороною будь-якого виїзду, з 1884 року він мешкав у Чернігові.

Не треба забувати й вплив діда на юного Кибальчича. Тому, мабуть, йому був передречений шлях революціонера. Після звільнення з в’язниці Кибальчич у 1879 році увійшов до групи „Свобода або смерть”, яка утворилася в середині „Народної волі”. Талановитість цієї людини вражала різнобічністю і багатогранністю. Крім глибоких знань і винахідливості в області хімії, він мав ще й літературне обдарування. Був широко ерудованим публіцистом і пропагандистом із соціально-економічних питань. Саме журналістською працею він заробляв на життя. Працював у журналі „Слово”, де під прізвищем Самойлов вмщував статті з соціології, політичної економії та очолював відділ бібліографії. Він писав рецензії на нові книги. Співпрацював у легальних виданнях „Мысль”, „Новое обозрение”, „Русское богатство”, „Здоровье”.

Друкувався на сторінках цих журналів під псевдонімами або анонімно. На нелегальному становищі він проживав під прізвищами: Іваницький, Агатескулов, Ланський (під цим прізвищем він був і заарештований 17 березня 1881 року, після вбивства Олександра II). Крім роботи в легальних журналах, Кибальчич працював і в нелегальній пресі народовольців, був одним із їхніх теоретиків. Свої статті він вміщував у „Листке”, „Народной воле”, журналі „Народная воля”. Одна з них – „Політична революція і економічне питання”, що вважається найважливішою теоретичною роботою в народовольчій публіцистиці, під псевдонімом А.Дорошенко була вміщена в п'ятому номері журналу „Народная воля” 5 лютого 1881 року. В ній Кибальчич проявляє себе як теоретик і філософ.

Завідуючи лабораторією вибухових речовин („пекельною лабораторією”) „Народної волі”, Кибальчич зайнявся створенням динаміту. На той час військовим інженером Петрушевським і хіміком Зініним (у 1854-1864 роках) динаміт був винайдений в Росії, але не вироблявся тут. Виробляли його лише на заводах Альфреда Нобеля. Кибальчич же в умовах домашньої лабораторії добув нітрогліцерин (складова динаміту) і створив динаміт.

При цьому в нобелівському динаміті вміст нітрогліцерину складав 25% і його вибухова сила була невеликою. Вміст нітрогліцерину в динаміті Кибальчича складав майже 70%. Його вибухова сила значно перевищувала нобелівський динаміт, і він був до того ж транспортабельним. Кибальчич зі своїми помічниками створив також динаміт „гримучі драгли” („гремучий студень”), який мав вигляд желе, був високоефективним і транспортабельним, не втрачав своїх властивостей навіть у воді. У звичайному стані він горів, ніби свічка, а вміщений в найтоншу оболонку, вибухав зі страшною силою. Залишилися свідчення майора Пальшау про експертизу, що проводилася з цією речовиною. Коли взяли її лише одну краплю, поклали на наковальню і вдарили молотом, то стався вибух наче з гармати. З цього був зроблений висновок, що така вибухова речовина в Росії не виробляється. Не було аналогів і швидкосохнучій фарбі, яку винайшов Кибальчич.

На царя Олександра II було зроблено шість невдалих замахів. І Кибальчич поставив собі за мету винайти таку вибухівку, яка б не потребувала підкопу, спрацювала безвідмовно і була невеликого розміру. Разом зі своїми помічниками Сухановим і Грачевським він виготовив 25-ти сантиметрову бомбу точкової дії, котра легко вміщувалась під пахвою. У ніч на неділю 1 березня 1881 року було виготовлено чотири такі гранати для бомбометальників. Вранці, коли царська карета проїжджала набережною Єкатерининського каналу, пролунав вибух. Першу бомбу кинув Рисаков, але імператор не постраждав. Другу бомбу між собою та Олександром II кинув Гриневицький. Обидва були смертельно поранені.

З цього ми бачимо якою геніальною була ця людина, які блискучі перспективи вченого могли б відкритися перед нею... Але як головний технік організації „Народна воля”, він був засуджений до смертної кари і повішений 3 квітня 1881 року разом із А.Желябовим, С.Петровською, Т.Михайловим та М.Рисаковим, заарештованими у цій справі.

Знаходячись у в'язниці, він зробив креслення оригінального реактивного літального апарату важчого за повітря і розрахованого для польоту людини. В проекті він розглянув будову порохового двигуна, керування польотом шляхом зміни кута нахилу двигуна, запрограмований режим горіння. Потерпаючи за долю свого винаходу, він звернувся до свого адвоката М.В.Герарда з проханням врятувати його ідею: „...Важливо врятувати ідею, врятувати винахід, щоб вони стали надбанням людства. Вони відкриють шлях на Марс, Венеру, дадуть можливість населити всі планети Всесвіту, на яких можливе життя. Вони підкорять людині космос, подолають нескінченні простори. За всю історію Землі ця ідея ще ніким не пропонувалася. Я з чотирнадцятирічного віку виношую її в собі ...” А на пропозицію Герарда врятувати йому життя відповів: „Врятувати моє життя – другорядне, важливіше інше – врятувати мій проект”.

Мужня поведінка М.Кибальчича на суді вразила навіть голову суду Фукса, який для себе записав: „Кибальчич – ось великий розум, незвичайна витримка, пекельна енергія і разюча стійкість”. А тоді йому було лише двадцять сім з половиною років. З проханням врятувати йому життя подав царю листа письменник Лев Толстой. І Олександр II був схильний до цього, але втрутився прокурор священного Синоду, і з цього нічого не вийшло.

Після вбивства Олександра II за наказом Олександра III у центрі Коропа була збудована Феодосіївська церква (нині розміщений історико-археологічний музей), у якій мешканці міста мали замолювати гріхи Кибальчича. На Кибальчичів почалися жорстокі гоніння з боку поліції. Юнаків-студентів виключали з

навчальних закладів і віддавали в солдати. Деякі молоді Кибальчичі, рятуючись від переслідувань, емігрували за кордон, в тому числі до Болгарії та Сербії.

Аж у 1918 році в журналі “Былое” був опублікований геніальний винахід Кибальчича, а професор Ринін у супровідній статті до проекту зазначив, що саме за Кибальчичем повинен бути встановлений пріоритет у цій галузі. Так і сталося. Нашого земляка визнав увесь науковий світ.

У 1960 році у Коропі, у відреставрованому родинному будинку Кибальчичів гостинно відкрив двері для відвідувачів меморіальний музей М.І.Кибальчича. Ініціаторами його створення були художниця Олена Миколаївна Лукаш та її чоловік, майстер народної творчості, скульптор-любитель Микола Михайлович Гара-Жук, які поселилися в Коропі після війни.

Нащадків роду Кибальчичів не залишилося в нашому містечку – вони розкидані по всьому світу. Один із представників династії Феодосій Олександрович Кибальчич проживав у місті Калугі. Його батько Олександр Павлович і Микола Іванович Кибальчич були братами в четвертому поколінні. І в них був один прадід Микита Олександрович Кибальчич (1750 року народження), який служив священником у селі Врянці Мглинського повіту Чернігівської губернії.

Феодосій Олександрович, 1904 року народження, працював бухгалтером в держстрахінспекції міста Калуги. Про його родинні зв'язки з Миколою Кибальчичем працівники коропського меморіального музею довідалися, налагодивши листування з працівниками Державного музею історії космонавтики імені К.Е.Ціолковського.

Велику допомогу надав Ф.О.Кибальчич у виготовленні пам'ятної ювілейної медалі на честь 125-ти річчя з дня народження М.І.Кибальчича. Він допомагав меморіальному музеєві в зборі документів. Надіслав до нього фотокопії проекту повітроплавального апарату М.І.Кибальчича, протокол допиту та інші матеріали, що зберігаються у Московському архіві. Він також надав велику практичну допомогу в розробці тем: „М.І.Кибальчич в реактивній техніці”, „М.І.Кибальчич – революціонер”. Разом з журналістом В.Поляковим вони надіслали до музею сувенірні значки, присвячені Ю.О.Гагаріну, космічним літальним апаратам, музею Космонавтики, а також книги „Конструктор космічних кораблів” (про академіка С.П.Корольова), „Космонавтика на значках СРСР”.

Цікаві матеріали про Кибальчичів подає В.Є.Куриленко в своїй книзі “В Чернігово-Сіверському Подесенні”. Зокрема, у нарисі “До біографії Турвона Кибальчича” автор розповідає про Турвона Венедиктовича Кибальчича – археолога і дослідника, одного з першовідкривачів древнього Чернігова. Він проводив розкопки в Чернігові за три роки до страти Миколи Кибальчича.

У 1977 році Ф.О.Кибальчич разом зі своїм внуком відвідав меморіальний музей у Коропі.

У 1991 році до музею Миколи Кибальчича надійшов лист від професора французького університету Хартфорда, доктора Річарда Грімена. В листі він повідомляв, що пише біографію відомого на заході французького письменника-новеліста, який друкувався під псевдонімом Віктор Серж. Справжнє ж його ім'я Віктор Львович Кибальчич. Батько В.Кибальчича був родичем нашому землякові М.Кибальчичу. Звали його Лев Іванович Кибальчич. За підрахунками, Микола Кибальчич та Лев Кибальчич були братами у п'ятому поколінні.

Лев Іванович Кибальчич був офіцером імператорської армії в Петербурзі, співчував „Народній волі”. Після розправи над народовольцями у 1881 році від переслідування врятувався тим, що перейшов кордон з Австрією. Жив у Бельгії, де одружився з Вірою Миколаївною Подеровською, революційною емігранткою.

Їх син Віктор Кибальчич народився вже у Франції в 1890 році. В молодості Віктор Кибальчич був відомим у Франції анархістом. За цю діяльність він був ув'язнений на п'ять років. Після покарання його вислали до Іспанії. Звідти Кибальчич знову повернувся у Францію. І знову потрапив за ґрати. Цього разу за пропаганду більшовицьких ідей. В січні 1919 року його обмінюють на затриманого чекістами в Петрограді французького офіцера. В Росії він активно займається революційною справою. Працюючи в апараті Комінтерну (1919-1928) В.Кибальчич написав досить багато, його статті та книги під псевдонімом Віктор Серж виходять у Франції та інших країнах. У 1928 році його виключають із партії, а в 1933 висилають до Оренбурга. Після протестів Ромена Роллана, Андре Жіда та інших французьких письменників, Сталін дозволив йому разом з сім'єю повернутися у Францію в квітні 1933 року.

Після еміграції Віктор Серж продовжував писати книги, в яких викривав злодіяння Сталіна. У 1939 році в Парижі вийшов його роман „Полночь века”, а в червні того ж року він друкує статтю про сталінську зовнішню політику, у якій звучить попередження про зближення сталінського і гітлерівського режимів.

Вторгнення в Європу фашистської армії примусило Сержа перебраться в Мексику. Тут він помер у 1947 році на 57-му році життя. Хоча Віктор Серж писав французькою мовою, він вважав себе російським письменником, жив і працював у кращих традиціях російської інтелігенції.

В 1991 році в Челябінську Південно-уральське книжкове видавництво видало романи Віктора Сержа “Полночь века” та “Дело Тулаева”. Автори вступного нариса “Свидетель защиты” В.Бабинцев і В.Лук’янін детально описують життєвий і творчий шлях письменника, зокрема його походження: “Дело в том, что “французский анархист” и “французский большевик” был по происхождению исконно русским человеком! Его подлинное имя – Виктор Львович Кибальчич. Несколько поколений его предков жило на черниговщине. Один из нынешних представителей древней фамилии – москвич О.А.Кибальчич, приславший письмо в редакцию журнала “Урал” после публикации “Дела Тулаева” (см. “Урал”, 1989, №7), - проследил родословную писателя до пятого колена. Между прочим, он установил, что священник черниговского (по нынешнему административному делению – брянского) села Врянцы Никита Кибальчич был общим прадедом отца Сержа Льва (по метрической записи Леонида) Ивановича и знаменитого народовольца Николая Ивановича Кибальчича”.

Нині в Мексиці мешкає син Віктора Сержа Володимир Кибальчич (Владі), відомий російсько-мексиканський художник. Як повідомив Річард Грімен, виставка його картин проходила в Москві та Ленінграді на початку 90-их років минулого століття.

Автор “Дела Тулаевых” і “Полночи века” досить широко відомий нині на Заході як письменник. В семи країнах – Бельгії, Франції, Англії, Італії, Іспанії, Мексиці, США – створені товариства друзів Віктора Сержа, зусиллями яких до 100-річчя з дня його народження була підготовлена міжнародна конференція в Брюсселі.

Є відомості, що нині в Києві мешкає Микола Кибальчич, який належить до праправнуків М.І.Кибальчича. Нащадки цього роду є і в Санкт-Петербурзі та Москві. Уже після відкриття меморіального музею Миколи Кибальчича до Коропа надійшов лист з Ленінграда від літньої жінки (однієї з нащадків його сестри Тетяни), а потім вона надіслала до музею срібні ложечки з написом „Т.К.». На жаль, сучасні варвари їх викрали.

Пролітають роки, десятиріччя, вже й століття, та пам’ять про нашого талановитого земляка передається від покоління до покоління, бо таких людей ніколи не забувають.

Іменем Кибальчича названий кратер на зворотній стороні Місяця. Його ім’я носить одна з вулиць Коропа, парк, де встановлено йому пам’ятник, вулиці в Москві, Санкт-Петербурзі, Києві, Мезині, теплохід. А наш Короп став одним із зоряних міст, яке неодноразово навідували люди, що працюють у космічній галузі. У 1978 році тут побував разом з маршалом авіації Сергієм Гнатовичем Руденком космонавт Юрій Вікторович Романенко. Перший космонавт незалежної України Леонід Костянтинівич Каденюк теж відвідує батьківщину зоряного мрійника.

Деснянський сокіл *

Сергій
(1904 – 1990)

Гнатович

Руденко

4 вересня 1943 року Короп – перший з районних центрів Чернігівщини – був визволений від німецько – фашистських загарбників. Раділи люди, переживши за два роки окупації страшне пекло, обіймами зустрічали воїнів – визволителів.

5 вересня розділив цю радість із земляками генерал – лейтенант авіації, командувач 16 – ої повітряної армії С. Г. Руденко. Він проїхав на своєму «віллісі» вулицями селища, зупинився коло батьківської хати. Біля нього швидко зібрався гурт людей, зав’язалась розмова, в якій поєднались сумні розповіді про звірства фашистів з думками про майбутнє життя, про відбудову. Люди пишались своїм земляком – небесним соколом, бажали вдалої бойової дороги, швидкого визволення рідного краю та знищення фашизму в його лігві.

Саме з нашого селища, із землі талановитого винахідника Миколи Кибальчича, почався зліт у небо Сергія Гнатовича Руденка. Тут він народився 20 жовтня 1904 року.

У своїй книзі «Крылья Победы» (М.,1985),описуючи визволення України, рідних місць, він згадує дитинство і юність (переклад В. Михайленко): «Війська вийшли до Десни. Були звільнені Глухів, Конотоп і

мій рідний Короп. Я дуже розхвилювався: там минули моє дитинство і юність. Пам'ять знову, мов наяву, воскресила напівзабуті далекі роки.

Короп входив тоді до складу Чернігівської губернії. Мій батько був шевцем – кустарем, хворів на сухоти і в тридцять два роки помер, залишивши матір з трьома дітьми. Мені – старшому – йшов сьомий рік. Важко було матері годувати нас. Та все ж вона вирішила віддати мене до церковної школи, пізніше я закінчив двокласне училище міністерства народної освіти і в 1917 році почав працювати учнем у шевця Журавля – колишнього учня мого батька.

Після Лютневої революції в місті створили драматичний гурток, куди увійшла місцева інтелігенція, в основному вчителі. Гроші, які збирали за вистави, передавали на благодійництво. Учасники цього гуртка вирішили на свої кошти навчати в гімназії двох хлопчиків із бідних родин. Одне місце запропонували моїй матері, вона довго радилася із сусідами й родичами і нарешті наважилась: « Можливо, бог допоможе, і Сергій буде освіченим.»

Другим щасливим хлопчиком виявився Микола Соломко. Ми обоє добре навчалися, хоча « прославились» як забіяки. Так минули грізні 1917 – 1918 роки. Настав 1919 – й. Вирувала громадянська війна. Драмгурток розпався, і я перестав одержувати допомогу, але кидати навчання уже не хотів. Наша група ходила на заняття на другу зміну. І я вранці працював спочатку в комітеті бідноти, потім у волосному управлінні помічником податкового інспектора. Пізніше був лічильником в районному податковому бюро, десятником в партії по вивченню рік Оки та Десни. Через три роки закінчив середню трудову школу.

Вісімнадцятирічним хлопцем вступив до комсомолу, працював технічним секретарем райкому партії. До нашого району увійшло містечко Нові Млини. Було вирішено укріпити органи влади в Нових Млинах, направити головою Ради колишнього моряка Сергієнка, секретарем парторганізації і головою комітету бідноти комуніста Гайдуга, секретарем Ради і комсомольської організації мене. Гайдук і я почали працювати на початку квітня 1923 року. Ми удвох налагодили життя партійної і комсомольської організацій, комітету бідноти, Ради, залучили активістів до управління містечком. Я хотів продовжити освіту і попросив райком комсомолу відпустити мене на навчання і в другій половині серпня виїхав до Києва.

Вступні экзамени всюди уже закінчились, і навіть через Київський обком комсомолу мені не вдалося влаштуватися на навчання. Додому повертатись теж не хотілось. Влаштувався на роботу трамвайником і став готуватись до экзаменів, щоб здати їх у наступному році.

Якось в обкомі комсомолу мені сказали, що є можливість вступити до Київської артилерійської школи або в училище льотчиків. Я швидко збігав в обидва заклади, дізнався кого вони готують. Більше сподобалось авіаційне. Подав туди заяву, пройшов медичну комісію, здав экзамени і був зарахований курсантом. А у вересні 1924 року довелося попрощатись з Києвом. Училище перевели в Ленінград і перейменували у Військово – теоретичну школу Червоного повітряного флоту. Так почався мій шлях в авіацію.»

У квітні 1925 року С. Г. Руденко закінчив Ленінградське Військово – теоретичне училище і з групою випускників його направили для подальшого навчання до Качинської школи льотчиків, яку він закінчив у 1927 році. Як здібного випускника Руденка направляють для продовження навчання до Військово – повітряної академії ім. М. Є. Жуковського. У 1932 році Сергій Гнатович закінчив командний, а в 1936 році – оперативний факультет цієї академії і одержав призначення на посаду командира авіабригади.

Велику Вітчизняну війну наш земляк пройшов від першого до останнього дня. У статті «На варті миру і труда» («Деснянська правда». – 1978. – 21 лютого) Сергій Гнатович згадує: «Величезна армія була кинута на нашу Вітчизну. Я тоді командував авіаційною дивізією на Далекому Сході. Та за короткий строк наше з'єднання уже воювало проти загарбників, що рвалися до столиці нашої Батьківщини.»

У 1941 році в битві за Москву Руденко командував спочатку дивізією. Та невдовзі був призначений на посаду командуючого Військово – повітряними силами 61 – ї армії, а на початку 1942 року – заступником командуючого і командуючим Військово – повітряними силами Калінінського фронту. В цей період за дорученням Сталіна Руденко організовує бойові дії авіації по розгрому німецько – фашистських військ під Москвою.

Потім Сергій Гнатович командував авіацією Волховського, Брянського, Північно – Західного фронтів.

У вересні 1942 року була сформована 16 – а повітряна армія, командуючим якої було призначено генерал – майора авіації Руденка. Він командував цією армією в боях під Сталінградом, на Курській дузі, при

звільненні Лівобережної України, в Білорусії, Вісло – Одерській, Східно – Померанській і Берлінській операціях.

«Багато боїв у пам'яті, - згадував Сергій Гнатович. – Добре потрудилися наші соколи в Сталінградському небі. Вони здійснили 114 тисяч бойових вильотів, знищили 3567 літаків ворога, скинули на його позиції десятки тисяч бомб. Армія, якою я командував, пройшла ратний путь від Волги до Ельби. На її рахунок близько трьохсот тисяч бойових вильотів. Збито більше 5 – ти тисяч літаків з фашистською свастикою, виведено з ладу 3564 танки, 7762 гармати, знищено 173 тисячі гітлерівців. 221 льотчик – Герої Радянського Союзу. А Савицькому, Борових, Голубеву та Аметхан - Султану присвоєно звання двічі Героїв Радянського Союзу.»

Важливу роль 16 – а повітряна армія відіграла в заключній операції другої світової війни – взятті Берліна. С. Г. Руденко у статті «Падіння Берліна» («Нові горизонти». – 1975, 9 травня) писав: «16 квітня 1945 року о третій годині ночі за місцевим часом війська 1 Білоруського фронту пішли в останній наступ. Довгі роки ми ждали цієї миті, і, коли до неї лишилися лічені хвилини, я відчув глибоке хвилювання. Ці чотири роки, доки ми йшли сюди, здалися довгими, як життя. Йшли ми по зруйнованій рідній землі, йшли через попелища і руїни міст і сіл, йшли назавше прощаючись з сотнями, тисячами загиблих товаришів...

Ось воно перед нами, лігво фашистського звіра.

І так хотілось, щоб наша 16-а повітряна армія зробила достойний внесок в заключну битву з фашизмом. Тільки б не зіпсувалася погода!..

Вийшов з приміщення і з радістю побачив небо, густо засіяне зорями.

...На світанку частини 16-ої повітряної армії, призначені для дій в денний час, включились у бій. Їм допомагала 4-а повітряна армія.

Штурмовики розчищали шлях піхоті, знищуючи вогневі точки і артилерію противника.

Бомбардувальники наносили удари по крупних опорних пунктах ворога, діяли на вузлах залізничних і шосейних доріг, не допускаючи підходу резервів противника до поля бою. Йшли великі повітряні бої. Тільки за перші п'ять днів операції винищувачі 16-ої повітряної армії провели 545 повітряних боїв і збили 497 німецько-фашистських літаків.

Масовані дії радянської авіації над об'єктами Берліна почалися в ніч на 25 квітня. Берлін був охоплений полум'ям. Наші льотчики розбомбили десятки складів з боєприпасами і пальним, зруйнували багато ворожих укріплень, знищили безліч живої сили і техніки ворога.

З 29 квітня радянська авіація припинила основні дії над Берліном. Тільки винищувачі надійно блокували з повітря німецько-фашистське угруповання і прикривали свої війська.»

В боях за Берлін льотчики 16-ої повітряної армії провели 2600 бойових та розвідувальних вильотів. Сфотографували ворожу територію загальною площею 155200 квадратних кілометрів. Це допомогло вивчити систему оборони і розташування фашистських військ на ділянці наступу 1-го Білоруського фронту. 23 квітня 1945 року генерал Руденко передав командуванню фронту план операції «Салют», згідно з яким 1368 літаків армії знищили основні об'єкти фашистів.

За вдале керівництво армією, особисту мужність і героїзм генерал-лейтенанту авіації Сергію Гнатовичу Руденку Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 серпня 1944 року було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Крім того, наш земляк за видатні заслуги нагороджений п'ятьма орденами Леніна, чотирма орденами Червоного Прапора, орденами Жовтневої революції, двома орденами Суворова 1-го ступеня, орденом Суворова 2-го ступеня, орденом Кутузова 1-го ступеня.

Цікавий факт фронтової біографії нашого славного земляка повідала газета «Нові горизонти» за 22 жовтня 2005 року. У статті «Генерал і шофер - земляки» розповідається про те, що майже всю війну шофером у Руденка був коропчанин Федір Федорович Паляничко, нині покійний. У Коропі мешкає його дружина Ольга Ананіївна. Вона згадує розповіді чоловіка про війну, про те, як він кілька разів рятував життя своєму командирові.

Велику Вітчизняну війну С.Г.Руденко закінчив у званні генерал – полковника авіації. По війні наш земляк – вже у званні Маршала авіації – працює на різних командних посадах у Радянській Армії. Командував авіацією Білоруського воєнного округу, військово - десантними військами, авіацією дальньої дії. У вересні 1949 року його призначено начальником Головного штабу Військово – повітряних сил СРСР, а в 1958 році – першим заступником Головнокомандуючого Військово – повітряними силами.

Маршал Руденко літав на перших радянських реактивних літаках «Миг - 9» і «Як - 15», був головою державної комісії по прийому нової реактивної техніки. З його безпосередньою участю проходило становлення авіації у 50-60-і роки минулого століття. У квітні 1961 року, після повернення Ю.О.Гагаріна на Землю, командування Військово – повітряних сил влаштувало прийом, на якому з промовою виступив С.Г.Руденко і вручив вітальну адресу та Грамоту першому космонавтові.

Потім він очолив Військово – повітряну академію ім. Ю.О.Гагаріна, де весь свій великий досвід передавав молодим авіаторам.

С.Г.Руденко жив насиченим життям, про яке дають уяву його відповіді на запитання кореспондентів газети «Вечерняя Москва» за 19 жовтня 1984 року (цитується мовою оригіналу):

«- Кор.: Вы находитесь на ответственной работе в Министерстве обороны. Ну а досуг, отдых? Как вы обычно проводите свои свободные часы?

- Руденко: Военный человек верен дисциплине всю жизнь. Встаю в 6 утра. Час посвящаю гимнастике. Много бываю на свежем воздухе...

- Кор.: Простите, Сергей Игнатьевич, одному из нас как-то довелось быть на даче, и первое, что бросилось в глаза, - цветы...

- Руденко: Да, цветы с женой выращиваем по – прежнему. Досуг посвящаем чтению. Немало общих тем находится в беседах с сыном. Он кандидат технических наук, доцент, преподает в академии им. Жуковского. Внучка – будущий филолог, учится в МГУ».

Сергій Гнатович ніколи не забував своєї малої батьківщини – рідного Коропа. З його допомогою тут відкрито та укомплектовано експонатами меморіальний музей М.І.Кибальчича. Маршал палко підтримував космічні традиції нашого «зоряного містечка» і сприяв тому, щоб у Коропі з'явився найкращий у країні гурток ракетомоделістів. Його члени разом зі своїм наставником Іваном Денисовичем Синьогубом були неодноразовими переможцями Всесоюзних змагань ракетомоделістів. Їх як дорогих гостей приймав у себе Руденко, організував для них екскурсію по Зоряному.

Воїн – патріот, він очолював Центральний штаб Всесоюзного походу місцями бойової і трудової слави радянського народу.

У жовтні 1978 року С.Г.Руденко разом з космонавтом Юрієм Романенком приїхав у рідний Короп на святкування 125-річчя з дня народження М.І.Кибальчича. В цей час рішенням виконкому Коропської селищної ради народних депутатів йому присвоєне звання почесного громадянина Коропа. А 25 серпня 1983 року сесія Чернігівської міської ради ухвалила рішення про присвоєння нашому землякові звання почесного громадянина Чернігова.

Справжній бойовий літак, встановлений у сквері поблизу меморіального музею М.І.Кибальчича, – один з останніх подарунків Маршала авіації Коропщині.

10 серпня 1990 року Сергій Гнатович Руденко відійшов у вічність. Його поховано на Новодівичому кладовищі в Москві.

Даниною пам'яті й шани герою – земляку став обеліск, відкритий до його сторіччя (2004 рік) у центрі Коропа. Восени 2007 року, святкуючи 64-ту річницю визволення Коропщини від фашистських загарбників, вдячні нащадки відкрили в райцентрі Алею Героїв, де серед побратимів – фронтовиків увічнили нашого славного Маршала

Рихлівська святиня

Рихлівський Свято-Миколаївський монастир нерозривно пов'язаний із Коропом. В першу чергу – чудотворною іконою Святителя Миколая, що 1848 року врятувала жителів міста від епідемії холери. А також іменами фундаторів монастиря – гетьмана лівобережної України Дем'яна Многогрішного і його брата, Чернігівського полковника Василя Многогрішного, що були виходцями із Коропа.

* * *

Коли їхатимете дорогою із древнього і славного історичного містечка Коропа до колишнього райцентру Понорниці, перетнувши нашу тихоплинну Десну, милуючись чудовими задеснянськими красвидами, ви потрапите до великого і давнього села Оболоння, а звідти, якщо повернете вправо, виїдете на прямий шлях і через кілька кілометрів аж ніяк не обминете неясний показчик: „Рихли”. Якщо ви повернете знову ж таки вправо, швидко опинитесь у тіняві дерев і за якусь часинку в'їдете у невеличке село. Нічим непримітне,

загублене серед лісів, спершу воно вразить своєю нереальністю в сучасному світі, а потім, коли познайомитеся ближче з цією чарівною місциною, вас охопить довічна ностальгія за Рихлами.

Згадувана дорога лише черкне вузьким серпиком околицю сільця і заведе в ліс. „А де ж монастир, про який стільки розповідали?..” – запитаєте ви.

Залишки цегляної брами та муру на узвишші, кілька напівзруйнованих будівель, в глибині майдан з пересіченим рельєфом (пізніше ви довідаєтесь, що на цьому місці колись стояв собор...). Якщо ви раніше зачудовано розглядали хромолітографію Пустинно-Рихлівського Свято-Миколаївського монастиря кінця XIX століття, вражені його величиною, ви будете не менш вражені побаченим зараз. І ще раз зрозумієте і відчуєте всі революції буремного двадцятого століття і найстрашнішу з них – революцію духу. Та згодом, на прикладі Рихлівської святині, впевнитесь, що дух можна зігнути, притлумити на якийсь час, але не зламати.

Про це наша розповідь, і я запрошую вас до місця, звідки все почалося. Це зовсім недалеко. Лише проїхати тінистою алеєю вглиб лісу. Дорога тут розчищена, на узвозі ви вийдете з машини, і вашим очам відкриється панорама будови на невеличкому майдані, охопленому з трьох сторін глибоким ярмом. А навкруги – віковічні дерева: дуби, ясени, граби, берести, берези, свідки сивої давнини. Одне з таких дерев – унікальний дуб-довгожитель, який місцеві старожили називають „цар-дубом”, зберігся до наших днів і панує над усім лісовим масивом. За переказами, під час Північної війни із Швецією (1700-1721) розвідники війська Петра I стежили з вершини цього дуба за пересуванням армії шведського короля Карла XII. Вік дуба понад 400 років (дехто стверджує, що 1000), діаметр стовбура – 1,8 метра, висота 24 метри. Всі, хто приїжджає до Рихлів, неодмінно відвідують це багатівкове дерево, що охороняється державою.

...Понад 300 років тому, у 1620 році (а видання 1862 року „Пустынно-Рыхловский Николаевский общежительный монастырь” відносить ту подію у глибину віків) тут ріс і той клен, на якому, за переказом, викладеним Чернігівським архієпископом Філаретом Гумилевським в „Историко-статистическом описании Черниговской епархии” (1874 р.), бортник (бджоляр) з Оболоння побачив ікону святого Миколая і приніс її додому. Та на ранок ікони не стало. Бортник знову пішов до клена, ікона була там, і він знову забрав її додому. Це повторилося і втретє. До чудотворної ікони почали йти люди, тут відправлялись молебні, а німечні отримували зцілення. І на тому місті спочатку збудували каплицю, а згодом дерев'яну церкву Святого Миколая.

Двічі на рік, в дні Святителя Миколая, Оболонський священик отець Василь в цьому пустинному храмі правив літургію. Одного разу, на травневого Миколая, він не пішов на відправу, а вночі уві сні йому з'явився Святий Миколай, докоряючи тим, що його чекає біля церкви багато людей („як овечки без пастуха”), а він лінується. Священик прокинувся і, відчувши себе зле, закричав: „Рихло, рихло везіть мене в храм до святої Миколи Чудотворця ікони!” (слово „рихло” з польської мови перекладається як „швидко”. Мабуть, отець Василь навчався в Польщі). Бажання хворого було виконане. В цей же час перед Новгород-Сіверським священиком отцем Федором постав прекрасний юнак і від імені отця Василя попросив приїхати в пустиню, де він, хворий, просить причастити його з надією на видужання. Отець Федір згодився, коні у юнака були наготові і за мить, промчавши п'ятдесят верст, зупинилися біля храму. Люд здивувався цьому і почав вигукувати: „Рихло... рихло”, тобто: „Швидко... швидко”... На очах вражених прочан, юнак (ангел) зник разом з кіньми, а чудотворну ікону, церкву, опісля і монастир стали називати рихлівськими і всю місцевість – Рихли, замість старої назви Городище. Інші джерела вказують, що назва Рихли походить від назви яру – Рихолки.

Такі перекази. Якщо звернутися до історичних джерел (лист перекладача Малоросійського приказу Григорія Солчинського до рихлівського ігумена Луки з приводу земельних суперечок, в якому він пише, що знайшов царську грамоту 1585 року на землю церкві Святого Миколая і що та земля „жалованна приходской церкви древним царем”), то можна дійти до висновку, що за давніх часів (ще за правління Івана Грозного) у цій лісовій пустині стояла дерев'яна церква, в якій правив оболонський священик, і саме поблизу неї з'явилась чудотворна ікона Святителя Миколая, послана Богом, щоб укріпити віру народу, пригнобленого католицькою Польщею, до якої відійшов Чернігівський край за Деулінським мирним договором (1618 р.).

Так заснувалася Рихлівська пустинь.

Колись, у перші сторіччя по Різду Христовому, на Близькому Сході й у Північній Африці християнські ченці-відлюдники полишали не тільки міста, а й монастирі та втікали від суєти і спокус життя в пустелі, де роками й десятиліттями жили наодинці з Богом. На наших землях такі люди усамітнювалися в лісах. Ті

маленькі поселення ченців називали пустинями. Монастирі, в які потім перетворювались ті поселення відлюдників, називали пустинними. До таких належав дуже відомий на півночі України Пустинно-Рихлівський Миколаївський монастир. (Віроцький В. та ін. "Монастирі та храми на землі сіверської". К., 1999).

Перше історичне свідчення про Рихлівську пустинню обитель зустрічається в „Описании Малороссийских городов 1654 года”. Ця місцевість за адміністративним поділом Богдана Хмельницького належала до Понорницької сотні Чернігівського полку, і там жило кілька монахів, ієромонах Євстафій (якого можна вважати першим настоятелем монастиря) та послушники, що виконували необхідні роботи. Поблизу того місця, де з'явилась ікона, пустинножителі викопали печери. А прийшли вони, як свідчить царська грамота 1667 року, із Макошинського монастиря. Крім Євстафія, відомі імена пустинників Єлисея і Іллі. Зберігся переказ про те, що саме при них ікона Святителя Миколая вціліла під час спустошливої пожежі. Очевидно, це було вже в часи Богдана Хмельницького, який в останні роки життя був почесним ктитором (старостою) обителі (Цапенко М. „По равнинам Десны и Сейма”. М., 1967).

Православні жителі краю у великій кількості почали сходитися на молебні, багато людей зцілювалось тут від хвороб. Старшина Чернігівського полку вирішила облаштувати в Рихлах монастир у повному обсязі.

Це і започаткував у 1666 році Василь Многогрішний (з 1671 року Чернігівський полковник), брат нашого відчайдушного і в той же час поміркованого гетьмана Дем'яна Многогрішного (1668-1672). Многогрішні були родом із Коропа, вихідці з простого народу (Лазаревський О. „Описание старой Малороссии. Т.2. Полк Нежинский”. К., 1893).

Гетьман Дем'ян Многогрішний писав про Рихли в своєму універсалі 1669 року: „под начальством нашим старается о святом месте родной наш брат Василий Игнатович. В прежние времена на том месте был не монастырь, а мирская церковь, существовавшая не одну сотню лет, еще при православных московских монархах, но которая снабжена была, по свидетельству окольных старых людей, земельными полями, вотчинами” („Пустынно-Рыхловский Николаевский общежительный монастырь”. Чернигов, 1862).

З благословення Чернігівського архієпископа Лазаря Барановича Василь Многогрішний поселився в Рихлах і почав розбудову монастиря. Збудував дерев'яну церкву, інші споруди, купив поля, озера, млини, сінокісну землю під назвою Трусовщина та разом із Савинським перевозом подарував Рихлівський пустині. Дем'ян Многогрішний подарував село Будище і два млини. Обителі покровительствували гетьмани Іван Самойлович, Іван Скоропадський, який, за переказами, отримав у монастирі зцілення, Данило Апостол.

Універсалом 1672 року обозний Петро Забіла, генеральні судді Іван Самойлович і Іван Домонтович затвердили за обителлю крім Будища з його млинами, села Городище і Вишеньки. Турботою про монастир пронизаний лист Чернігівського полковника Василя Многогрішного до Понорницьких сотника та отамана датований 1672 роком. Універсалами, наданими ігумену Луці Григоровичу гетьманом Іваном Самойловичем у 1681 і 1682 роках підтверджується вічне володіння монастиря навколишніми землями. У той час нерідко відбувались суперечки та суди за ґрунти. В листі від 12 грудня 1682 року Чернігівський архієпископ Лазар Баранович теж пише про те, що ніхто не має права втручатися у земельні володіння монастиря.

Постійні зв'язки з Рихлами підтримував Понорницький сотник Андрій Іванович Нестеренко. До обителі надходили щедрі пожертви від знаті та козацької старшини, аби монахи молилися за їх спасіння. У 1687 році Андрій Нестеренко заповідає його разом із дружиною Євгенією Гнатівною, яка була дуже хворою, поховати у Рихлах і молитися за їхні душі та дарує монастирю осьмаківський млин (півмлина дружина, півмлина сотник). У 1690 році Нестеренко підтверджує цей заповіт (уже лише від себе, очевидно, дружина на той час померла) і переказує обителі частину свого майна. Всі перелічені документи наводяться за тодішнім правописом у книзі „Пустынно-Рыхловский общежительный монастырь”.

Відписали своє майно монастирю понорницький отаман Давид Маринченко, вишеньківський Федір Тищенко, городиський Тихон Жиленко, військовий отаман Кузьма Семенович, просвітер Свято-Миколаївської церкви в Понорниці Петро Дорофійович.

Немало зробили для примноження слави й багатства монастиря настоятелі: отець Серафим, отець Лука, отець Діонісій, архімандрит Мельхіседек, отець Євгеній та інші.

З Рихлівським монастирем пов'язаний початок чернечого життя святого Лаврентія. Його мирське ім'я Лука Осипович Проскура. Народився він у 1868 році в селі Карильському поблизу Коропа. Ще в ранньому дитинстві відчув потяг до богоугодного життя і в двадцять три роки став регентом хору в Рихлах та уставником. Через три роки владика Антоній перевів його до Чернігівського Троїцького чоловічого

монастиря на посаду головного регента. Тут він постригся і отримав ім'я Лаврентій. У 1895 році висвятився в ієромонахи. Згодом став ігуменом монастиря. Усі поважали його за благочестивий спосіб життя, він тричі їздив на Афон, був у Єрусалимі, поклонявся святим місцям. Помер у 1950 році. На засіданні священного синоду Української православної церкви від 27 липня 1993 року схиархімандрита Чернігівського Лаврентія причислено до лику місцевошанованих святих.

Підлітком вступив до Рихлівського монастиря схиархімандрит Феофан, в миру І.Ф.Медведєв (1881-1977), якого пам'ятають і шанують мешканці Коропа за благочестиве подвижницьке життя під ім'ям отець Ювеналій. (Див. нарис "Храми Коропа").

За декілька десятків років дерев'яні будівлі братів Многогрішних стали руйнуватися і, починаючи з 1743 року, були розібрані. На їх місці при сприянні полковника Федора Каченовського, Петра Чижевського і інших благодійників та на кошти монастиря вирости кам'яні будівлі.

Кілька років тривало спорудження собору в ім'я Миколая Чудотворця. У 1754 році майже збудований храм потерпів від пожежі і тому лише в 1760 році п'ятибанний собор, зведений, вірогідно, за проектом знаменитого архітектора Растреллі у стилі барокко, змогли освятити. Середній, восьмигранний, купол собору, що високо піднімався над іншими чотирма, з підвищених місцевостей було видно за декілька десятків верств. У 1749 році була побудована церква в ім'я великомученика Федора Стратілата, у 1757 році – невелика мурована Миколаївська церква, у 1767-му над монастирською брамою звели дзвіницю та церкву Іоанна Предтечі.

Велика роль у відбудові монастиря належить Федору Івановичу Каченовському. Він разом з Петром Лазаровичем Чижевським був ктиторм Рихлівської обителі і не шкодував власних коштів, енергії, а також використовував свої зв'язки у вищих сферах для зміцнення матеріального добробуту і слави Рихлів. Наприклад, у той час, коли монастирю не вистачало заліза для ґраток на церковні вікна, Десною до Києва сплавляли казенне замовлення з рудні Акинфія Демидова для церкви Андрія Первозванного. Але урядовець, замість, щоб плисти до Києва, несподівано залишає геть увесь матеріал у Рихлах і імператриця Єлизавета Петрівна це схвалює. Вона дарувала Каченовському ранг полковника і бригадира та дворянство.

Саме Каченовський, будучи ктиторм монастиря, зробив його пишним і багатим. Залишилось зафіксувати своє ім'я на віки якимось надзвичайним подарунком, що відповідав би великій прихильності його до монастиря й усій його напруженій праці. І 1749 року він подарував обителі унікальний ковчег – дарохранильницю. З 1749-го до 1922-го року ковчег перебував на головному престолі Рихлівського монастиря, дивував своєю художньою довершеністю тих, хто бачив його. Цей ковчег незвичайний. Майже кожна типова дарохранильниця деталізує ідею спокутування, змальовуючи різні моменти із „страстей Христових”: зв'язування, бичування Христа, молитву в Гетсиманському саду, несення хреста, розпінання, зняття з хреста, таємну вечерю, а також зображує знаряддя до „страстей Христових”

У Рихлівському ковчезі художній образ страждання замінено образом Христа воскреслого, величного переможця смерті, що оце зараз підвівся із спорожнілого гроба. А всі знаряддя мук перенесено вгору, на небо й передано до рук янголів, як виправдні документи вже минулого болісного шляху до перемоги (детальний опис дарохранильниці міститься в статті Володимира Дроздова „Рихлівський ковчег”, надрукованій у книзі „Записки українського наукового товариства” Т. 26, К., 1927). Рихлівський ковчег вважається виключно видатною пам'яткою культової металопластики, надзвичайної навіть для щедрого XVIII століття. 1925 року його було передано Чернігівському державному музею.

Рихлівський монастир пережив і часи розквіту, і часи скрути.

У 1749 році імператриця Єлизавета Петрівна дала грамоту, якою підтверджувала його володіння, а також повеліла відпускати кожного року із державних доходів на ремонт і утримання 500 рублів та відокремила його від Чернігівського єпархіального архієрея, віддавши головування ігумену та ктитору. У тому ж році до монастиря було приписано Сосницьку Рувимську Пустинь.

Великих руйнацій завдавали обителі пожежі, та вона відбудовувалась. У 1764 році імператриця Катерина II видала указ „Про духовні штати”, під дію якого підлягали монастирі Росії, а з 1786 року – монастирі на землях України. За тим указом більшу частину монастирів закрили. Підлягав закриттю і Рихлівський (Віроцький В. та ін. „Монастирі та храми землі Сіверської”). Його відстояв генерал-губернатор Малоросії граф П.О.Румянцев-Задунайський, який зі свого помістя у Вишеньках звернувся з проханням до Катерини II, і він був залишений як кращий у своєму краї.

Філарет Гумилевський докладно описує монастир, прекрасну будівлю собору, його убранство, що дивувало і захоплювало сучасників. Зокрема, срібно-позолочені царські врата, срібне панікадило, подаровані Єлизаветою Петрівною, іконостаси (до речі, батько відомого на Коропщині художника Анатолія Васильовича Сарапіна Василь Іванович Сарапін – професійний художник родом із Брянщини – брав участь у розпису монастиря до революції 1917 року), згадувану дарохранильницю, рідкісне „Євангеліє”, святиню обителі – чудотворну ікону, яка врятувала жителів Коропа від вимирання у 1848 році під час епідемії холери. Тоді ікону Святителя Миколая принесли до Коропа. Її за містом зустрічали всі жителі, хто міг ходити, принесли до Михайлівського храму, а на другий день з нею зробили хресний хід навколо міста і страшна хвороба відступила. З того часу коропчани кожного року святкують 29-го липня Миколаїв день і здійснюють хресний хід з іконою. На жаль, ікона зникла уже в XX столітті, після Великої Вітчизняної війни, і її замінила копія.

Спочатку в обителі відправляли Божу службу п'ятнадцять монахів та ігумен, у XIX столітті кількість монахів збільшилась до двадцяти, на початку XX століття там проживали 152 ченці. В монастирі була багата бібліотека й іконно-книжкова лавка. Направо й наліво тягнулись одноповерхові братські корпуси. Серед них ішла широка бруківка до величного трьохспрестольного собору Святого Миколая. Монастир мав великий готель, сади, пасіку, двір для худоби, цегельний завод, інші господарські будівлі. Тут були свої живописці, політурники, кравці, шевці, столяри, бондарі, ковалі, малярі, мірошники, городники, скотарі та інші. Для хлопчиків, переважно сиріт, працювала школа з повним утриманням. Як розповідають очевидці, Рихлівський монастир був справжньою перлиною Сіверського краю. Його було видно, а дзвони було чути за кілька десятків верст навкруги. Не злічити богомольців, нужденного люду, що відвідували його щорічно. Але на початку двадцятих років минулого століття монастир закрили. В тридцятих роках його почали руйнувати. А до кінця століття час і люди зробили свою невдячну справу. І тепер збереглися лише залишки муру, келій, деякі допоміжні споруди. Вони й сьогодні справляють неабияке враження своїм злиттям з природою. Ця територія з 1984 року під назвою Рихлівська дача оголошена заповідним урочищем.

... Про це вам розкажуть біля новобудови. Вам покажуть територію колишнього монастиря, проведуть до входу в печери (знаходяться на заході обителі), в яких жили монахи. Вони мають кілька входів і, за переказами, тягнуться аж до Десни. Рихлівські печери викликають велику цікавість краєзнавців, але вони ще зовсім не досліджені. У 2004 році на території монастиря було знайдена ще одна давня печера, яку вчені вважають найстарішою на Чернігівщині. Печерам у монастирі було відведено, як у духовному плані, так і в територіальному відношенні, особливо місце. Вони перебували за межами основної території і являли собою скит, що складався з вирубаних у товщі землі печер-келій, у яких жили ченці-затворники.

Ви зачудуетесь цим місцем, первозданною свіжістю повітря, де душа очищається й оновлюється, де відчуваєш себе ніби в іншому вимірі, де зникає все буденне. А втім, краще від Гумилевського важко сказати: „Что ни шаг, то новое дополнение к видимому живописному ландшафту: какое разнообразие зеленого цвета, милого нашему зрению. Никто не нарушает царящего здесь безмолвия, только тихие трели соловья услаждают слух любителя природы. Вдали от злобы человеческой становишься как-то способнее к любознанию, от зеленых красот невольно переходишь к невидимым, но существующим красотам небесным”.

Поруч з монастирем знаходиться найвища географічна точка Чернігівщини. Горби чергуються з ярами, на дні яких б'ють джерела та дзвенять струмки. Колись тут працелюбні руки монахів звели греблі, утворили два ставки. За своєю красою ці місця можна порівняти з наймальовничішими курортами Європи.

Визначною подією в духовному житті краю стало відкриття Свято-Миколаївської парафії в Рихлах. Цю добру справу благословив єпископ Чернігівський Амвросій. Майже 82 роки з часу закриття монастиря (19 грудня 1922 року, на зимового Миколая) тут не лунало слова Боже. І ось 21 травня 2004 року, напередодні свята весняного Миколая, за участю духовенства Коропського церковного округу, була відправлена перша Літургія.

У 2006 році рішенням Синоду Української Православної Церкви обителі надано (повернуто) статус монастиря. Проводяться роботи по його відбудові.

Список літератури

Коропський історико-археологічний музей. Фонди.

- Коропський меморіальний музей М. І. Кибальчича. Фонди.
Чернігівський облдержархів. Ф. 145, стр.140, 148.
Авсеєнко В. Малороссія в 1767 году. – К., 1864.
Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII століття. – К., 1969.
Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII століття. – Дніпропетровськ, 2004.
Архив историко-юридических сведений. Кн. 1. – К., 1856.
Архив юго-западной Руси. ч. 3. Т. 1 – К., 1863.
Бантыш-Каменский Д. История Малороссии. Т. 2 – М., 1842.
Білецький П.О. Український портретний живопис XVII – XVIII ст. – К., 1969.
Величко Самійло. Літопис. Т. 1. – К., 1989.
Величко Самійло. Літопис. Т. 2. – К., 1991.
Віроцький В.Д. та ін. Монастирі та храми землі Сіверської. – К., 1999.
Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. – К., 1995.
Географическо-статистический словарь Российской империи. Т. 2. – СПб., 1865.
Города России в 1910 году. – СПб., 1914.
Городские поселения в Российской империи. Т. 5. ч.2 – СПб., 1865.
Грушевський М. Історія України. – К., 1992.
Гуджій О.І. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні. (З кінця XVIII ст. до 1861 року). – К., 1962.
Довідник з історії України. – К., 1996.
Домонтович М. Черниговская губерния. – СПб., 1865 (Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба).
Дорошенко Д. Нарис історії України. Т. 2. Від половини XVII століття. – К., 1991.
Драгун В.С. Рассказывает геральдика. – М., 1977.
Дроздов. В. Рихлівський ковчег // Записки українського наукового товариства. Т. 26. – К., 1927.
Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою України кінця XVIII ст. – К., 1959.
Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861-1862 г. ч.2. – СПб., 1863.
Энциклопедический словарь. Т. XVI. – СПб., 1895.
Енциклопедія Українознавства. Т. 4. – К., 1996.
Иванов Д. Русь великая. – М., 1967.
Історичний календар Чернігівщини на 1998 рік. – К., 1997.
Історія міст і сіл України. Чернігівська область. – К., 1972.
Історія українського мистецтва. Т. 4. Кн. 1 – К., 1969.
История Черниговской епархии. Т. 1 – Чернигов, 1893.
Кафенгауз Б.Б. Экономические связи Украины с Россией. 1654-1954. – М., 1954.
Календар Чернігівщини на межі тисячоліть. 1999-2000. – К., 1998.
Календарь Черниговской губернии на 1886 год. – Чернигов, 1885.
Коропщина: Наші святині /Ред. Вернигор Л.О., Сапон В.М.; фото Сагань Л.П. – Чернігів, 2004.
Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста. – К., 1978.
Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба. – К., 2001.
Кириленко В.Є. У Чернігово-Сумському Подесенні. – Шостка, 2005.
Лазаревский А. Описание старой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Т. 2. Полк Нежинский. – К., 1893.
Літопис Самовидця. – К., 1971.
Маркевич Н. История Малороссии. Т. 1. – М., 1842.
Маркевич Н. История Малороссии. Т. 2. – М., 1843.
Материалы для оценки земельных угодий, собранные Черниговским статистическим отделением при губернской земской управе. Т. 15. Кролевецкий уезд. – Чернигов, 1887.
Миколаївський ярмарок у Коропі / Ред. Вернигор Л.О.; худож. ред. Тищенко М.О.; фото Сагань Л.П., Лега С.М., Тищенко М.О.; текст Михайленко В.І. Михайленко В.М. – Короп, 2003.
Михайленко (Жук) Валентина. Осінній стриптиз: Поезія, проза, переклади, краєзнавство. – Короп, 2000.

- Нарежний В.Т. Бурсак, малороссийская повесть; Два Ивана или страсть к тяжбам; Гаркуша, малороссийский разбойник: Романы. – К., 1988.
- Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні. ч. 1 – К., 1959.
- Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779-1781). – К., 1931.
- Павленко Н. Петр Первый. – М., 1975.
- Петренко М.З. Українське золотарство XVI-XVIII століть. – К., 1970.
- Пляшко Л.А. Подорож до міста XVIII століття. – К., 1980.
- Погодин М. Исследования, замечания и лекции о русской истории. Т. 4. – М., 1850.
- Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 1. До середини XVII століття. – К., 1992.
- Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – К., 1992.
- Пустынно-Рыхловский Николаевский общежительный монастырь. – Чернигов, 1862.
- Рігельман О.І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. – К., 1994.
- Россия. Полное географическое описание нашего отечества: Настольная книга для русских людей. / Под ред. В.П.Семенова. Т.7. Малороссия. – СПб., 1903.
- Серж Виктор. Полночь века. Дело Тулаева: Романы. – Челябинск, 1991.
- Словник художників України. – К., 1973.
- Соловьев С. История России с древнейших времен. Кн. 8. Т. 15. – М., 1968.
- Таранущенко С.А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. – К., 1976.
- Українська Радянська Енциклопедія. Т. 5. – К., 1980.
- Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 5. – Чернигов, 1874.
- Цапенко М.П. По равнинам Десны и Сейма. – М., 1967.
- Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990.
- Юденич О.М. По річках України. – К., 1968.
- Доповнення до Чернігівських єпархіальних вістей. – Чернігів, 1849, №1.
- Черниговские епархиальные известия. – Чернигов, 1873, Вып. 8.
- Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – Чернигов, 1888, Вып. 8.
- Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – Чернигов, 1890, Вып. 2.
- Зайченко М. Короп. // Деснянська правда. – 1945. – 3 серпня.
- Короп. // Нові горизонти. – 1965. – 14 грудня.
- Вовк Г. Реліквія рибальського цеху // Літературна Україна. – 1970. – 16 червня.
- Вовк Г. Табір Горкуші // Літературна Україна. – 1970. – 16 червня.
- Вовк Г. Хто він – батько Кибальчича? // Літературна Україна. – 1970. – 16 червня.
- Куриленко В. Художні кахлі Придесення // Нові горизонти. – 1980. – 17 лютого.
- Куриленко В. Унікальна пам'ятка Лівобережжя // Нові горизонти. 1980. – 13 вересня.
- Куриленко В. Загадка фортеці // Нові горизонти – 1980. – 13 лютого.
- Куриленко В. Кобзар і Коропщина // Нові горизонти – 1982. – 11 березня.
- Куриленко В. Яким був Короп 300 літ тому // Нові горизонти – 1982. – 3 червня.
- Куриленко В. Народні іграшки з глибини віків // Нові горизонти – 1983. – 13 серпня.
- Куриленко В. Загадкове місто Хоробор // Нові горизонти – 1985. – 14 березня.
- Куриленко В. Топоніміка Коропщини // Нові горизонти – 1985. – 22 серпня.
- Сакун В.Є. Короп в епоху феодалізму // Нові горизонти – 1986. – 24 липня.
- Пляшко Л. Короп древній і сучасний // Нові горизонти – 1986. – 24 липня.
- Сакун В. Іскри великого полум'я // Нові горизонти – 1987. – 3 січня.
- Майсеєнко Є. Брат Марка Вовчка – житель Коропа // Нові горизонти – 1987. – 8 серпня.
- Владимирова В. Наставник юного Кибальчича // Нові горизонти – 1982. – 10 листопада.
- Куриленко В. Свідок козацької слави // Нові горизонти – 1991. – 20 березня.
- Куриленко В. Козачі отамани // Нові горизонти – 1991. – 14 серпня.
- Куриленко В. Скільки років Коропу // Нові горизонти – 1992. – 21 листопада.
- Куриленко В. До локалізації літописного міста Хоробора // Український історичний журнал. – 1993. - № 1.
- Куриленко В. Славна історія твоя, Хороборе // Нові горизонти – 1993. – 17 липня.
- Куриленко В. Храми древнього міста // Нові горизонти – 1993. – 17 липня.

- Чи знаєте ви що... [З історії Коропа] // Нові горизонти – 1993. – 17 липня.
- Град Короп святкує 1100-ліття // Нові горизонти. – 1993. – 21 липня.
- Ситий І. Давні печатки Коропа // Деснянська правда. – 1994. – 3 листопада.
- Куриленко В. Короп селище чи козацьке місто? // Нові горизонти – 1995. – 2 грудня.
- Лісовенко Л. Увагу Рихлівському монастирю // Нові горизонти – 1999. – 15 липня.
- Библиотечная ассамблея Евразии. Информационный бюллетень. Вып. 12. Н.П.Румянцев и славянская культура. – М., 2000.
- Короп історичний // Голос України. – 2001. – 1 серпня.
- Михайленко В.М. Рихли – місце, де збуваються мрії // Нові горизонти – 2001. – 11 серпня.
- Михайленко В.М. Короп – містечко історичне // Нові горизонти. – 2001 р. – 21 листопада.
- Михайленко В.М. Молодь об'єднується навколо монастиря // Гарт. – 2002. – 18 січня.
- Михайленко В.М. Марковичі, Вілінські, Загорські і Коропщина: Краєзнавчий пошук // Нові горизонти – 2002. – 15 травня.
- Такарев С. Економіка Коропа козацьких часів // Нові горизонти – 2002. – 27 липня.
- Михайленко В.М. Пам'ять жива // Нові горизонти – 2002. – 31 липня.
- Михайленко В.М. Максим Іваницький – актор і поет // Нові горизонти – 2002. – 7 серпня.
- Михайленко В.М. Рихлівська святиня // Деснянська правда. – 2002. – 15 серпня; // Отчий поріг. – 2002. - № 10.
- Москотіна О. Славний наш земляк [М.І.Кибальчич] // Нові горизонти. – 2002. – 30 жовтня.
- Токарев С. Гетьман Многогрішний – наш земляк // Нові горизонти – 2003. – 21 червня.
- Михайленко В.І. Будять Короп дзвони храмів // Нові горизонти – 2003. – 26 липня.
- Михайленко В.М. Давній герб Коропа // Нові горизонти – 2003. – 26 липня.
- Михайленко В.М. На ярмарку нашім – веселім, багатім було чому дивуватись, було що й придбати // Нові горизонти – 2003. – 31 липня.
- Михайленко В.М. З когорти митців минулого // Нові горизонти – 2003. – 30 жовтня.
- Москотіна О. Життєвий шлях довжиною у 28 років // Нові горизонти – 2003. – 30 жовтня.
- Народовольцем і царевбивцею Кибальчич став через нещасливе кохання // Чернігівський вісник. – 2003. – 30 жовтня.
- Михайленко В.М. Гетьман України Дем'ян Многогрішний – наш земляк. // Нова просвіта – 2004. – № 1.
- Токарев С. Династія Химичів // Нові горизонти. – 2004. – 22 квітня.
- Ковальчук Л. Божественна Літургія в Рихлах // Нові горизонти – 2004. – 29 травня.
- Ох, ця баба Калачиха... // Нові горизонти – 2004. – 24 липня.
- Сакун В. Архітектор М.Мосцепанов – городничий Коропа // Нові горизонти – 2004. – 24 липня.
- Токарев С. Коропська сотня // Нові горизонти – 2004. – 24 липня.
- Токарев С. Традиції ярмаркування у Коропі // Нові горизонти – 2004. – 24 липня.
- Москотіна О. Музей Кибальчича в Коропі створило подружжя // Нові горизонти – 2004. – 29 жовтня.
- Токарев С. Коропська сотня у військових походах // Нові горизонти – 2005. – 22 січня.
- Марченко Л. Знаменита битва, яка замовчувалась 345 років // Край [Полтавська обласна щомісячна інформаційно-краєзнавча газета] – 2005. - №14.
- Сакун В. Полтавське видання про Кибальчича // Нові горизонти – 2005. – 23 липня.
- Михайленко В.М. Хто правив Україною: Іван чи Настя? // Нові горизонти – 2005. – 30 липня.
- Михайленко В.М. Чому був зруйнований Короп // Нові горизонти – 2005. – 30 липня.
- Сакун В. Коропщина в „Подорожньому щоденнику Данієла Крмана // Нові горизонти – 2005. – 30 липня.
- Токарев С. Коропська фортеця // Нові горизонти – 2005. – 30 липня.
- Василенко П. Город Короп: сім церков, Плавучий міст і баба Калачиха // Нові горизонти – 2005. – 30 липня.
- Михайленко В.М. Слідами Віктора Кибальчича – Сержа // Нові горизонти – 2005. – 10 вересня.
- Куриленко В. 1708 р. Слідами Північної війни // Нові горизонти. – 2005. – 5 листопада.
- Серафим [ієромонах, настоятель Рихлівського монастиря]. Як закривали Рихлівський монастир // Нові горизонти. – 2005. - 17 грудня.
- Курбанов О. Церква святого Феодосія // Сіверщина. Спецвипуск (Короп). – 2005. – грудень.

Токарев С. Глухівська сотня за матеріалами генерального слідства про маєтності Ніжинського полку 1729-1730 рр. // Сіверщина в контексті історії України (Матеріали шостої науково-практичної конференції). – Суми: Видавничий будинок «Еллада». – 2007.

Токарев С. Коропська сотня Ніжинського полку у другій половині XVII-XVIII століття // Сіверянський літопис. – 2007. – № 2.

Токарев С. Коропські сотники // Батуринські читання. 2007: Збірник наукових праць. – Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект Поліграф». – 2007.

Бузун О. Батуринський гетьман Дем'ян Многогрішний // Батуринські читання. 2007: Збірник наукових праць. – Ніжин: ТОВ «Вид-во «Аспект Поліграф». – 2007.

Токарев С. До питання про адміністративно-територіальний устрій Коропської сотні у другій половині XVII століття // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: Матеріали VII міжнародної студентської науково-археологічної конференції. – Чернігів: Сіверянська думка. – 2008.

Михайленко В.М. Чи є церквою Іллінська церква // Коропщина. – 2008. – 4 липня.

Вернигор Л.О. Ця будівля для музею, її стінами дихає сама історія // Коропщина. – 2008. – 11 липня. (Інтерв'ю з начальником відділу архітектури райдержадміністрації О.І.Грицаєм).

Про Іллінську церкву (опитування мешканців Коропа) // Коропщина. – 2008. – 11 липня.

Гриценко Т.М. Єдина на Лівобережжі Іллінська церква – фортеця // Коропщина. – 2008. – 11 липня.

Михайленко В.М. Не церква, а оборонна споруда. // Коропщина. – 2008. – 11 липня. (Інтерв'ю з краєзнавцем В.Є. Куриленком.).

Короп: Популярні нариси.– Мена: «Домінант», 2008. – 108 с.

Книга популярних нарисів члена Національної спілки журналістів України та Всеукраїнської спілки краєзнавців Валентини Михайленко присвячується минулому рідного містечка в якій автор – бібліотечний працівник за фахом – поставила за мету зосередити під однією обкладинкою якнайбільше публікацій, що стосуються історії Коропа.

Розрахована на учнів, студентів, широкий читацький загал.

УДК 82-94 (477.51)

ББК 63.3 (4Укр-4 Чер-Кор)

ISBN

© В.М. Михайленко